

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(ARAP DİLİ VE EDEBİYATI)

BERMEKİLER İÇİN ARAPÇA SÖYLENMİŞ ŞİİRLER

Yüksek Lisans Tezi

Alper Sarıbaşı

Ankara – 2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(ARAP DİLİ VE EDEBİYATI)

BERMEKÎLER İÇİN ARAPÇA SÖYLENİMİŞ ŞİİRLER

Yüksek Lisans Tezi

Alper Sarıbaş

Ankara – 2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(ARAP DİLİ VE EDEBİYATI)

BERMEKÎLER İÇİN ARAPÇA SÖYLENİMİŞ ŞİİRLER

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Faruk Toprak

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../20...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.m.	:	Adı Geçen Madde
b.	:	Bin
byy.	:	Basım Yeri Yok
bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
DİA	:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	:	Hicrî
s.	:	Sayfa
Ş.	:	Şemsî
Şerh.	:	Şerh eden
TDVİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Thk.	:	Tahkik eden
tsz.	:	Tarihsiz
vb.	:	Ve benzeri

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmamızda, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde uygulanan şu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Sesliler:

ا، آ، إ	:	â	ـَ	:	a
ي	:	î	ـِ	:	ı, i
و	:	û	ـُ	:	u, o

Sessizler:

ء	:	'	ض	:	ḍ
ب	:	b	ط	:	ṭ
ت	:	t	ظ	:	ẓ
ث	:	ṯ	ع	:	'
ج	:	c	غ	:	ğ
ح	:	ḥ	ف	:	f
خ	:	ḫ	ق	:	q
د	:	d	ك	:	k
ذ	:	ẓ	ل	:	l
ر	:	r	م	:	m

ز	:	z	ن	:	n
س	:	s	ه	:	h
ش	:	ş	و	:	v
ص	:	ş	ي	:	y

Harf-i tarifler cümle başında küçük yazılmıştır. Örneğin: el-Fağl, el-Aşğar gibi.

Harf-i tarif ile gelen kelimelerin başındaki, şemsi harflerin okunuşu belirtilmiştir. Örneğin: er-Reşîd, es-Sulemî gibi.

Terkip halindeki ad ve lakaplar ayrı ayrı değil, bitişik yazılmış ve kaynaşan kelimelerden ilkinin bulunduğu yere göre irabında meydana gelen değişiklikler yazıda gösterilmiştir. Örneğin: İbnu't-Tıķtaķâ, Abdulhamîd gibi.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	I
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	IV
ÖN SÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

BERMEKÎ AİLESİ

1.1.1. Bermekîler'in Kökeni.....	6
1.1.2. Hâlid b. Bermek (706-781).....	9
1.1.3. Yahya b. Hâlid (735-805).....	12
1.1.4. el-Fağl b. Yahya (766-808).....	21
1.1.5. Cafer b. Yahya (767-803).....	26
1.1.6. Mûsa b. Yahya	29
1.2. Bermekîler'in Ortadan Kaldırılması ve Nedenleri.....	30
1.2.1. Cafer ve Abbâse'nin İlişkisi.....	31
1.2.2. Diğer Nedenler.....	34
1.2.2.1. Siyasi Nedenler.....	34

1.2.2.2. Dini Nedenler.....	37
1.2.2.3. Maddî Nedenler.....	40
1.2. 3. Sonuç.....	42
1.3. Bermekîler'in Bilimsel Çalışmalara Katkıları.....	43

II. BÖLÜM

BERMEKÎLER İÇİN SÖYLENEN ŞİİRLER

2. Methiyeler.....	48
--------------------	----

III. BÖLÜM

BERMEKÎLER İÇİN SÖYLENEN HİCVİYE VE MERSİYELER

3.1. Hicviyeler.....	110
3.2. Mersiyeler.....	115

IV. EK

İSİMLERİ BERMEKÎLER İLE ANILAN ŞAİRLER

4.1. Ebân b. Abdulhamîd el-Lâhikî.....	130
4.2. Eşca' b. 'Amr es-Sulemî.....	131
4.3. Selm el-Hâsır.....	132
4.4. el-Fağl b. Abdussamed er-Rakkâşî.....	132

SONUÇ.....	134
ÖZET.....	139
ABSTRACT.....	140
KAYNAKÇA.....	141

ÖN SÖZ

Bermekîler, askeri ve siyasi hayatta iyi yetiştirilmiş kişiler olmalarının yanı sıra bilimsel ve edebi çevrede de yetkin fertlerden oluşan bir vezir ailesidir. Onlar, özellikle Halife Hârûn er-Reşîd Dönemi yönetiminde izledikleri siyaset sayesinde elde ettikleri nüfuz, itibar ve güç ile bir dönemin en etkili insanları konumuna yükselmişlerdir.

Türkçede Bermekîler ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalardan ulaşabildiğim Bermekîler ve Abbasî Tarihindeki Yeri adlı doktora tezini Necati Aykon, 1999 yılında Selçuk Üniversitesi'nde Prof. Dr. Ahmet Önkal danışmanlığında hazırlamıştır. Bu çalışmada Bermekîler ile siyasi hayatları hakkında bilgiler verilirken Bermekîler'in lehinde ya da aleyhinde söylenen şiiirlere yer verilmemiştir.

Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde Hakkı Dursun Yıldız'ın yazdığı Bermekîler maddesinde ise Bermekîler hakkında sadece genel bilgiler verilmiştir.

Bu çalışma ile Bermekîler'in kökeni, siyasi tutumları ve askeri alandaki başarıları hakkındaki rivayetlerle birlikte asıl olarak kendileri hakkında nazmedilen şiiirlerin mümkün olduğunca çeşitli kaynaklardan derlenip Türkçeye kazandırılmasını hedefledik.

Birinci bölümde Bermekî Ailesi'nin kökenine, o dönemde hangi dine mensup olduklarına dair sorulara cevap aradık ve aile üyelerinin biyografilerine yer verdik. Ayrıca hem siyasi ve askeri hayatta kazandıkları başarılar hem de bilimsel ve edebi çevreye verdikleri destekler ile kendilerinin tasfiye edilmesine yol açan nedenleri anlatmaya ve açıklamaya çalıştık.

İkinci bölümde Bermekîler'in kişiliklerine, özellikle cömertliklerine, savaş alanlarında kazandıkları askeri başarılarına ve kan dökmeden çözdükleri olaylardaki tutumlarına dair nazmedilmiş methiyelerin Türkçe tercümelerini yaptık.

Üçüncü bölümde Bermekîler'e yöneltilen hicviyelerin ve onların ortadan kaldırılmalarından sonra nazmedilen mersiyelerin tercümelerini bir arada verdik. Taradığımız birçok kaynağa rağmen bu iki şiir türüne methiyeler kadar ulaşamadık.

Ek bölümde ise Bermekîlerle özdeşirilen birkaç şairin biyografisini verdik ve onların Bermekîlerle olan özel ilişkilerini anlatmaya çalıştık.

Bu çalışmada, bütün yoğunluğuna rağmen bir şekilde vakit ayırıp hatalarıma karşın bana sabırla yardımcı olan, yol gösteren, destek veren ve engin bilgilerini benimle paylaşan değerli danışman hocam, Prof. Dr. M. Faruk Toprak'a bütün içtenliğimle teşekkürlerimi sunuyorum.

Bölümümüzün kıymetli hocalarından olan ve her sorduğum soruya güler yüzle cevap veren, hoşgörülle bana yol gösteren, çalışmamda emeği geçen hocam, Doç. Dr. Kemal Tuzcu'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Bugüne kadar hayattaki en büyük destekçim olan, yanlış bir şey yapsam bile bana her koşulda sabredip arkamda duran, evlatları olmaktan gurur duyduğum babam Kâni Sarıbaş, annem Feride Sarıbaş ve biricik kız kardeşim Sevgi Sarıbaş ile dayım Mehmet Göktaş'a teşekkür ederim.

Ayrıca bölümümüzdeki asistan arkadaşlarımdan değerli Arş. Gör. Zafer Ceylan ile Fars Dili ve Edebiyatı bölümünde görev alan kıymetli asistan arkadaşım Arş. Gör.

Ayşe Gül Fidan'a da bana verdikleri destekleri ve tezime dair öne sürdükleri fikirleri için teşekkür ederim.

Alper Sarıbaş

GİRİŞ

Cahiliye Dönemi'nde göçebe kabileler halinde yaşayan Araplar, dönemin kendine özgü şartlarıyla gündelik hayatlarını hem siyasi hem de edebi alanda birbirleriyle mücadele ederek geçirmiştir. İslâm dininin gelişiyle Arap kabileleri arasındaki çatışmalar ve ırka dayalı ayrımcılık Hz. Peygamber'in öncülüğünde kardeşlik bağlarına dönüştürülerek Araplar, ilk kez birlik olma duygusunu tatmaya başlamıştır.

Hz. Peygamber'in vefatının ardından *el-Murâşidûn* olarak da adlandırılan Dört Halife Dönemi'ne girilmiştir. İlk halife olarak seçilen Hz. Ebubekir, hilafette kaldığı 2 yıl (632-634) süresince İslâm coğrafyasında yaşanan dini ve siyasi karışıklıkları giderip İran, Bahreyn, Irak ve Suriye'ye fetih hareketleri düzenlemiştir. Onun vefatından sonra Hz. Ömer, (634-644) İran, Horâsân, Mısır, Filistin ve Kudüs'ü İslâm Devleti topraklarına katmıştır. Ayrıca o, düzenli ordudan ordugâhlara, gayri müslümlerden alınacak haraç vergisinden devlet hazinesinin kurulmasına dair bir dizi devlet teşkilatlanmasını gerçekleştirmiştir. 644 yılında ise sabah namazı için geldiği camide İranlı bir köle tarafından şehit edilmiştir.¹

Emevî soyundan gelen Hz. Osman 644'te hilafete geçmiş ve kendi soyundan gelenleri devletin kademelerine yerleştirmiştir. Hz. Osman, izlediği bu siyasetle Emevî Ailesi'nin giderek nüfuzunu arttırmıştır; ancak onun bu ayrımcılığa dayalı siyaseti, birçok karışıklıklara sebep olmuş ve şehadetiyle sonuçlanmıştır.²

Hz. Osman'ın şehadetiyle Müslümanlar arasında baş gösteren anlaşmazlıkların

¹ Öztuna, Yılmaz, *Devlet ve Hânedanlar İslâm Devletleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. baskı, Ankara 1996, I, 60-63

² *Aynı eser*, I, 64, 65; Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. baskı, Ankara 2002, s.36-54

sonucu olarak, Hz. Peygamber'in soyundan gelen ve damadı olan Hz. Ali ile Emevî soyundan gelen Mu'âviye b. Ebî Sufyân'ın hilafette hak iddia etmeleriyle İslâm dünyasındaki birlik yerini savaflara ve bir daha kapanmayacak derin bölünmelere bırakmıştır. Hz. Ali'nin de şehit edilmesiyle Mu'âviye 90 yıl sürecek ilk Müslüman Hanedan devleti olan Şam merkezli Emevî Devleti'ni (660-750) kurmuştur.³

Emevîler, İslâmiyetin ruhuna aykırı Cahiliye dönemi gelenek ve adetlerine değer vererek onları tekrardan diriltmeye çalışmışlar ve baskıcı bir yönetimle Arap olmayan Müslümanlara (mevâlî) ikinci sınıf insan muamelesi yaparak Arapları, gerek onlardan gerekse de ehli zimmeden üstün görmüşlerdir.⁴

Emevîler'in Arap olmayanlara karşı bu tutumu, Emevî Devleti'nin kurulmasından itibaren hilafetin Hz. Peygamber'in soyundan gelen Hz. Ali'ye ait olduğunu düşünen ve Emevîler'e muhalif olan doğu eyaletlerindeki Müslüman-Fars halkının ve Mevâlînin tepkisini çekmekteydi. Bu nedenle de Horâsân'daki Mevâlî ve Şiiler, hilafetin artık Hz. Peygamber soyundan gelen bir halifeye ait olmasını istiyordu.⁵

Abbâsîler, Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın soyundan gelen bir hanedandır ki, onlara *Hâşimiler* de denmektedir. Emevî Devleti'nin kurulmasından sonra Abbâs, Emevîler'in baskılarından dolayı siyaset ile ilgilenmeyip Hicaz bölgesinde dini ilimlerle uğraşarak mütevazı bir hayat sürdürmüştür. Abbâs oğlu Ali oğlu Muhammed ise Şiiler arasında imamet davasında bulunmaktaydı.⁶

Horâsân'daki Mevâlî ve Şiiler ise o dönemde Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b.

³ Brockelmann, Carl, *a.g.e.*, 54-57; Öztuna, Yılmaz, *a.g.e.*, I, 95

⁴ Goldziher, Ignace, *Klasik Arap Literatürü*, Çev. Rahmi Er, Azmi Yüksel, Vadi Yayınları, 2. baskı, Ankara 2012, s.55-56

⁵ Yıldız, Hakkı Dursun, "*Abbâsîler*", TDVİA, İstanbul 1988, I, 32

⁶ *Aynı eser*, 32; Brockelmann, Carl, *a.g.e.*, s.83

Hanifiyye'nin oğlu Ebû Hâşim'i Emevîler'e karşı desteklemektedirler. Ebû Hâşim, Humeyme'de Muhammed'i ziyareti sonrasında imameti Muhammed b. Abbâs'a vasiyet etmiş ve Mevâlî ile Şiiler'in de onu desteklemesini sağlamıştır.⁷ Böylece Abbâsîler'in propaganda faaliyetlerinin temeli atılmıştır.

Abbâsî propagandalarının ilk olarak 100/718 yılında merkez kabul edilen Kûfe'de gizli bir şekilde başladığı rivayet edilmektedir. Bu tarihten itibaren özellikle Horâsân, Merv, Kûfe ve Toharistân'da Abbâsî davetçileri ve nuşebânın⁸ aktif bir rol oynamasıyla kendilerine birçok taraftar kazanmış ve giderek güçlenmişlerdir.⁹

Muhammed b. Abbâs, 126/744 yılında imameti oğlu İbrahim'e bırakmış ve Şiiler ile Mevâlînin onu desteklemesini de büyük ölçüde gerçekleştirmiştir.¹⁰ İmam İbrahim, Fars kökenli, İsfehân doğumlu ve Kûfe'de yetişmiş Ebû Muslîm el-Horâsânî'yi 128/746 yılında henüz 19 yaşında iken Horâsân'a göndererek artık eli çok daha güçlü olan Abbâsoğulları'nın Emevîler'e karşı savaşını başlatmış ve Horâsân'da Arapça konuşup Abbâsîler'in bu çağrısına icabet etmeyen bütün herkesin çoluk çocuk demeden öldürülmesini emretmiştir.¹¹

İmam İbrahim'in, Ebû Muslîm'i Horâsân'a vekili olarak atamasından sonra Ebû Muslîm komutası altındaki Abbâsî taraftarları, Horâsân'daki bütün işleri kontrolü altına almış ve ihtilal hareketleri giderek güç kazanmıştır. Ancak 131/749 yılında Halife Mervân'ın İbrahim'i Harran'da hapsedmesi üzerine Horâsân'da yaşanan kısa bir karışıklıktan sonra Horâsânlılar, İbrahim'in kardeşi Ebu'l-Abbâs es-

⁷ İbnu'l-Eşîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Thk: Ebu'l-Fidâ' Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1. baskı, Beyrut 1407/1987, IV, 322

⁸ Nuşebâ: *Nâkıb*'in çoğulu olup "önde gelen, büyük kişi, lider" anlamlarına gelir. Araplar arasında daha çok bir zümrenin, mezhebin vb. temsilcisi, ulusu, önde gelenidir.

⁹ Yıldız, Hakkı Dursun, *a.g.m.*, I, 32

¹⁰ İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, IV, 497

¹¹ *Aynı eser*, V, 21

Seffâh'a biat etmişlerdir.¹²

Ebu'l-Abbâs es-Seffâh 132/750 yılında II. Mervân ile yapılan son savaşı da kazanarak Emevî Devleti'ni tamamen ortadan kaldırmış ve 750 yılından 1258 yılına kadar varlığını sürdürecektir Abbâsî Devleti'nin kurucularından biri olmuştur.¹³

Emevîler'in yıkılmasından sonra İslâm medeniyetinin bayrağını devralan Abbâsoğulları, Arap-İslâm Devleti kimliğini terk ederek Abbâsî Devleti'nin kuruluş aşamasından itibaren Arap olmayan Müslüman unsurlarla birlikte olmuş ve devletin kurulmasından sonra da Arap olmayan bu unsurlara devletin her kademesinde yer vermişlerdir.

İslâm medeniyetinin *altın çağı* olarak adlandırılan I. Abbâsi Dönemi'nde özellikle Fars kökenli kişilerin, askeri alandan devlet yönetimine, gündelik hayattan siyasi hayata, bilimden edebiyata kadar birçok alanda İslâm medeniyetine sağladıkları katkıları görmekteyiz.

Fars kökenli olan Hâlid b. Bermek, henüz Abbâsî Devleti'nin kuruluş aşamasında Emevîler'e karşı savaşmış ve Abbâsî Devleti'nin kurulmasından sonra da ilk Halife Ebu'l-Abbâs es-Seffâh'ın vezirliğini yapmıştır.¹⁴ Hâlid, bundan sonra vefatına kadar geçen dönemde diğer halifeler nezdinde de itibar sahibi olacak Bermekî Ailesi'nin bir hanedana dönüşmesini sağlamış ve Hârûn er-Reşîd'in hilafette kaldığı döneme Bermekî damgasının vurulmasına önyak olmuştur.

Hâlid b. Bermek'in vefatından sonra Bermekî Hanedanı'ndan oğlu Yahya b. Hâlid ile oğulları el-Faḍl b. Yahya ve Cafer b. Yahya, Halife Hârûn er-Reşîd'in aynı

¹² Yıldız, Hakkı Dursun, *a.g.m.*, I, 34; el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, Thk. Muhammed Muhîddîn Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1408/1988, III, 267-268

¹³ *Aynı eser*, I, 32-33

¹⁴ İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-'A'yân*, Thk. İhsân Abbâs, Dâr Şâdir, Beyrut 1398/1978, VI, 219-220

anda vezirliklerini yapmışlar, devletin her alanında kontrolü ellerinde bulundurmuşlardır. Siyasi ve askeri hayattaki başarılarının yanı sıra bilimsel ve edebi faaliyetlere verdikleri destekler sayesinde İslâm medeniyetine büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Cömertlikleriyle ün salmış Bermekî Hanedanı fertleri, devlet yönetiminde kaldıkları sürece kendilerinden maddî beklentiler uyan şairlerin ilgi odağı haline gelmişlerdir. Şairlerin kendilerine dizdikleri methiyeleri karşılıksız bırakmayan hatta onları ihya eden Bermekîler, bu şairlerle dostluk kurmuşlar ve onları koruyup kollamışlardır. Herhangi bir ihtilaftan dolayı yüz çevirdikleri şairler, başta onlara hicviyeler söylemiş olsalar da, bir süre sonra büyük bir pişmanlık duyarak onlardan af dileyen methiyeler nazmetmişlerdir. Burada şaşırtıcı olan hicviyelerin genellikle salt Bermekîler'in gözünden düşen şairlerin söylediklerinden ibaret olması ve sayılarının az kalmasıdır.

Zamanla sadece şairlerin değil bütün insanların ilgi odağı haline gelmeleriyle Halife Hârûn er-Reşîd'in dahi gölgesinde kaldığı Bermekîler, devlet yönetiminde sergiledikleri keyfi tutum nedeniyle tehlikeli görülerek er-Reşîd tarafından tasfiye edilmiştir. Dostluk kurdukları şairler, er-Reşîd'in yasaklamasına rağmen onların arkasından gizliden gizliye mersiyeler söylemiştir; ancak bu mersiyelerin sayısı yasaktan dolayı elbette onlara söylenen methiyelerin sayısına ulaşamamıştır.

I.BÖLÜM

BERMEKÎ AİLESİ

1.1.1. Bermekîlerin Kökeni

Bermekîler, Abbâsî Devleti'nin en parlak döneminde vezirlik makamını elinde bulundurarak ün, güç, nüfuz ve itibar sahibi olmuştur. Bütün bunlardan kendilerine bir pay biçmeye ya da tam tersine onları yer aldıkları tarih sahnesinde karalamaya çalışan kişiler, bazı kaynaklarda onlar hakkında gerçekte bir ilgisi bulunmayan çeşitli rivayetlerin yer almasına yol açmıştır.

İranlı tarihçiler, Fars kökenli olan Bermekîler'in Abbâsî Devleti'nde elde ettikleri itibar ve ün nedeniyle bu ailenin ataları ile Sâsâni Devleti arasında bir bağ kurmaya çalışmışlar; onların Sâsâniler'in ilk zamanlarından itibaren vezirleri olduklarını ve bu görevi babadan oğula yüzyıllarca devam ettirdiklerini iddia etmişlerdir.¹⁵

Ailenin atası olarak Bermek kabul edilir ve İbn Hâlikân, Cafer b. Yahya'nın künyesinden bahsederken soy ağacını Ebu'l-Fağl Cafer b. Yahya b. Hâlid b. Bermek b. Câmâs b. Yeştâsif b. el-Bermekî olarak vermiştir.¹⁶ Ancak Bermek aslında hiç kimsenin ismi değildir; aksine Bermek, Belh¹⁷ civarı yakınlarında bulunan Budist Nevbahâr tapınağının babadan oğula aktarılan en büyük rahiplik rütbesine işaret ediyordu.¹⁸ Yani tam anlamıyla Bermek, tapınağın her şeyi ile ilgilenen hizmetkârıydı.

Hâlid'in babası Bermek ve onun atalarına dair sağlıklı bilgilere sahip değiliz.

¹⁵ Yıldız, Hakkı Dursun, “*Bermekîler*”, TDVİA, İstanbul 1992, V, 517.

¹⁶ İbn Hâlikân, *a.g.e.*, I, 328.

¹⁷ Yâkût el-Hâmevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut tsz., I, 479.

¹⁸ Barthold, W., “*Bermekîler*”, DİA, İstanbul 1967, II, 560-561.

Bermek'in babası Câmâs, kaynaklarda bir doktor olarak geçmektedir.¹⁹ Oğlu Bermek'in de bir tabip olduğu ve Emîr Mesleme b. Abdumelik'i bir hastalıktan kurtarmış olduğu kaynaklarda geçer.²⁰

Emevîler Dönemi'nde doktor olduğu kaynaklarda geçen Bermek hakkında çeşitli rivayetler vardır. Kuteybe b. Muslim 86/705 yılında isyan etmiş Belh sakinlerine karşı bir sefer düzenlemiştir. İsyan edenlerle savaşıyor ve isyanı bastırıyor Kuteybe'nin, esir aldığı asiler arasında rivayete göre Hâlid'in babası Bermek'in eşi de vardır ve o sırada Bermek, Nevbahâr tapınağındaki görevindedir. Bermek'in eşi, lakabı el-Fakîr olan Muslim b. Kuteybe'nin kardeşi Abdullah b. Muslim'e verilmiştir. Abdullah, onunla bir gece geçirmiş ve o gece kadın ondan hamile kalmıştır. Ertesi gün Kuteybe b. Muslim, Belh ahalisiyle barış yaparak esir alınanların serbest bırakılmasını emretmiş ve esir alınan eş Bermek'e geri dönmüştür. el-Mehdî, Hâlid ile Rey'e geldiği zaman Abdullah b. Muslim'in oğullarının Hâlid'e ulaşarak onunla aynı soydan geldiklerini (kardeş olduklarını) iddia ettikleri söylenir.²¹ Bu rivayetin, Hâlid'in sahip olduğu itibar ile ondan kendilerine çıkar temin etmeye çalışan Abdullah b. Muslim'in oğulları tarafından uydurulması mümkündür.

42/662 yılında Mu'âviye hilafeti ele geçirir geçirmez Horâsân'ın tekrardan fetih edilmesi emrini vermiş ve Abdullah b. Amir b. Kurayz'ı bu konuda görevlendirmiştir. O da bu görev için Kays b. el-Heysem'i vekili olarak atamıştır.

¹⁹ Ali Akbar Dehhodâ, *Loghatnameh-i Dehkhodâ*, Muessese-i İntişârât ve Çâpi Dânişgâhi, Tahran 1373, V, 6468

²⁰ et-Taberî, *Târîhu'l-'Umem ve'l-Mulûk*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fağl İbrahim, Dâru'l Ma'ârif, 2. baskı, Mısır, tsz., VI, 426

²¹ *Aynı eser*, VI, 425

Ordusuyla Belh'e doğru yürüyen Qays, Nevbahâr'ı tahrip etmiştir.²² Bununla beraber et-Taberî, yerli prens Nizâk'ın 90/709 senesinde Nevbahâr'da ibadet etmiş olduğunu söyler.²³ Belh'te sık sık ayaklanmalar meydana geldiği için şehir harabe haline dönmüştür. 107/725 yılında Horâsân Valisi Esad b. Abdullah el-Qasrî tarafından Bermek, Belh şehrini tekrar inşa etmede görevlendirilmiştir.²⁴

Kelime anlamı *Yeni Bahar* olan Nevbahâr tapınağını, İbn Hâllikân, bir Mecûsi tapınağı olarak anlatmıştır.²⁵ el-Mes'ûdî de Nevbahâr'ı bir Mecûsi tapınağı olarak nitelendirirken, bu mabedin bakıcılığını üstlenenlere verilen adın *Bermek* olduğunu dolayısıyla Hâlid bin Bermek'in bu tapındaki evlerden birinde doğduğunu ve *Bermek* adını aldığını söyler.²⁶

Yâkût ise bu konuda *Mu'cemu'l-Buldân*'ında şöyle aktarır: Bermekîler, o dönemin Belh şehri sakinlerinin önde gelen ailelerindedir ve onların dini putperestliktir. Mekke ve Kâbe'de olduğu gibi, Kâbe'nin bakımı, hizmetkârları ne idiye ve oraya gelen Cahiliye Dönemi Araplarına Kâbe'deki ibadetler ve kutsal şeyler hakkında nasıl bilgi veriliyorsa, onlar da Nevbahâr'ı Beytu'l-Harâm'a benzeterek onun etrafına putlar yerleştirmişler, onu fildişi taşları, ipek ve değerli taşlarla süslemişlerdir.²⁷ Bu bağlamda el-Qazvînî de Nevbahâr mabedinin ateşkede²⁸ olmadığını; aksine en büyük Budist tapınaklarından biri olduğunu söylemektedir.²⁹

VII. yüzyıldaki Belh şehri hakkında bilgiler veren Çinli gezgin Hiuan Ç'ang,

²² İbnü'l-Eşîr, *a.g.e.*, III, 283

²³ et-Taberî, *a.g.e.*, VI, 446

²⁴ *Aynı eser*, VII, 41.

²⁵ İbn Hâllikân, *a.g.e.*, VI, 219

²⁶ el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zehab ve Me'âdinu'l-Cevher*, Thk. Kemal Hasen Mur'î, Mektebetu'l-'Asriyye, 1. baskı, Beyrut 1425/2005, II, 185

²⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1986, V, 307-308.

²⁸ Ateşkede: İçinde sürekli ateş yakıldığı için böyle anılan Mecûsi tapınağı.

²⁹ el-Qazvînî, *'Âşâru'l-Bilâd ve 'Ahbâru'l-'İbâd*, Dâr Şâdir, Beyrut tsz., s. 331.

şehirde yüz kadar Budist tapınağı olduğunu söyler.³⁰

Elde edilen bilgilerin karşılaştırılması sonucunda varılan genel yargı, Nevbahâr'ın bir Budist tapınağı olduğudur. Kâbe'nin hizmetçisine “*Sâdin*” denildiği gibi Nevbahâr'ın da hizmetçisine “*Bermek*” denmektedir. Dolayısıyla bu mabedin hizmetkârlarından olan Bermek ailesinin ataları da Budist rahiplerindedir.

Bermekîler'in İslâmiyeti seçip müslüman olmaları konusunda çeşitli rivayetler vardır; ancak ailenin müslümanlığı kabul ettiği bilinen ilk üyesi Hâlid b. Bermek'tir. Hârûn er-Reşîd dönemine kadar ulaşıp son bulan Bermekî hakimiyetini kendi zamanında zirveye ulaştıran ve Bermekîler adına ilk kez Abbâsîler ile bağlantıyı kuran kişi de yine Hâlid b. Bermek'tir.³¹

1.1.2. Hâlid b. Bermek (706-781)

90/706 yılında doğan³² ve Bermekî Ailesi'nin ilk müslüman üyesi olan; ancak tam olarak müslümanlığı ne zaman kabul ettiği belli olmayan Hâlid b. Bermek, Abbâsî Devleti'nin faziletli, cesur, saygın ve ileri görüşlü devlet adamlarından birisi olmuştur.³³ 102/718 yılında Horâsân bölgesinde başlayan ihtilal hareketi içerisinde aktif olarak yer alan Hâlid b. Bermek'in adı, Ebû Muslîm'in komutası altısındaki Horâsân ordularından bir kısmına liderlik yaparken savaşta gösterdiği yeteneği ve elde ettiği başarılarıyla öne çıkmıştır.³⁴ Ebû Muslîm el-Horâsânî liderliğindeki Kahtaba b. Şebîb'in ordusunda ganimetlerin taksimi ve toprak vergisinin düzenlemesi görevlerini de yerine getirmiştir.³⁵

³⁰ Yıldız, Hakkı Dursun, *a.g.m.*, V, 517.

³¹ İbnu't-Ṭiḫṭakâ, *el-Fahrî fi'l-'Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Duveli'l-İslâmiyye*, Dâr Şâdir, Beyrut tsz., s.156

³² İbn Hâlikân, *a.g.e.*, I, 332

³³ İbnu't-Ṭiḫṭakâ, *a.g.e.*, s.156

³⁴ eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VII, 389

³⁵ el-Cehşiyârî, *Kitâbu'l-Vuzerâ' ve'l-Kuttâb*, Thk. Hasan ez-Zeyn, Dâru'l-Fikr ve'l-Ḥadîs, Beyrut

İlk Abbâsî Halifesi Ebu'l-Abbâs es-Seffâh da Hâlid b. Bermek'i, elde edilen ganimetlerin taksimi konusunda görevlendirmiş ve daha sonra onu Dîvânu'l-Ĥarâc'ın ve Dîvânu'l-Cund'un başına atamıştır.³⁶

Ehl-i Beyt'in veziri olarak lakaplandırılan Ĥafs b. Suleyman Ebû Seleme el-Ĥallâl'ın 132/750 yılında öldürülmesi üzerine Halife es-Seffâh, Hâlid b. Bermek'i vezirliğe atamıştır.³⁷ Böylece Bermekî Hanedanı'ndan Abbâsî Devleti'nde vezirlik görevine nail olan ilk kişi Hâlid b. Bermek'tir.³⁸

Hâlid b. Bermek, halife ile sıkı bir dostluk kurmuştur. Halifenin kızı Rayta'yı Hâlid b. Bermek'in eşinin; Hâlid'in kızı Ummu Yahya'yı da halifenin eşi Ummu Seleme'nin emzirdiği rivayet edilmektedir.³⁹ İbnu't-Ṭiḡṭakâ, *el-Faḥr fî'l-'Âdabi'l-Sulṭâniyyesi'nde* Halife es-Seffâh ile onun güvenini kazanan Hâlid b. Bermek arasında geçen bir diyaloga yer vermiştir; bu diyalog, Hâlid'in eşinin halifenin kızına baktığını doğrulamaktadır.⁴⁰

Halife: *"Beni kulun etmene rağmen mutlu değil misin Bermekoğlu?"* diye sormuş ve Hâlid de, *"Asıl ben Emîru'l-Mu'minîn'in kölesiyimdir!"* diye cevap vermiştir. Halife, *"Ummu Yahya ve Rayta aynı yatakta uyuyorlardı ve üstleri açılmıştı. Ben de üstlerini örttüm"* deyince Hâlid b. Bermek, halifenin ellerini öperek ona şükranlarını sunmuştur.

el-Manşûr'un halifelik görevini devralmasından sonra Hâlid b. Bermek vezirlikte iki yıl daha görev almaya devam etmiş ve Hâlid'i istemeyenlerin oyunları nedeniyle halife onu bu görevden alıp Rey, Taberistân ve Dinbâvend vilayetlerine

1408/1988, s.58

³⁶ *Aynı eser*, s.59

³⁷ İbn Ĥallikân, *a.g.e.*, VI, 219-220

³⁸ *Aynı eser*, I, 332

³⁹ *Aynı eser*, I, 59; eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VI, 18

⁴⁰ el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.59; İbnu't-Ṭiḡṭakâ, *a.g.e.*, s.156-157

vali olarak atamıştır.⁴¹ Taberistân'da 7 yıl boyunca görevde kalan Hâlid b. Bermek, halk ile iyi ilişkiler kurmuş ve buradaki Hâma ayaklanmasını bastırmasından dolayı halk onun bu zaferini kutlamak için zırhlarına Hâlid'in resmini ve silahını kazıyarak nakşetmişlerdir.⁴² Buradaki başarılarından sonra Halife el-Manşûr, onu el-Museyyeb b. Zuheyr'in önerisi ile Musul'a 158/776 yılında vali olarak atamıştır.⁴³ Hâlid, burada ortalığı karıştıranların hakkından gelip halka birçok ihsanda bulunarak onların sevgisini kazanmıştır.⁴⁴ Ancak Halife el-Manşûr, Hâlid vefat etmeden önce onu 3.000.000 dirhem ödemeye mecbur bırakmıştır.⁴⁵ Bu cezanın nedeni ise Hâlid'in o dönemde devlet işlerinden usulsüz bir şekilde zenginleşmesidir.⁴⁶

Halife el-Manşûr, halefi İsa b. Musa'yı veliahtlık hakkından vazgeçirip öncelikle oğlu el-Mehdî için biat alıp İsa b. Musa'yı ikinci veliaht olarak ilan etmek istemiş; ancak bu konuda başarılı olamamıştır. Hâlid, İsa'nın veliahtlık hakkından vazgeçmesinde büyük bir rol oynamış ve halifenin oğlu el-Mehdî için biat almasını sağlamıştır.⁴⁷

Hilafete el-Mehdî'nin geçmesinden sonra halife artık iyice yaşlanmış olan Hâlid'i, II. Veliaht Hârûn er-Reşîd ile birlikte Semâlû'da (?)⁴⁸ Rum diyarının fethinde görevlendirmiştir. Hâlid'in iki kardeşi Suleyman ve el-Hasen da Hâlid ile birlikteydi ve er-Reşîd'in emri ile Hâlid'in büyük oğlu Yahya b. Hâlid, askeri işler, giderler ve yazışmalar görevinin başına getirilmiştir. Hâlid, kardeşleri, oğlu Yahya ile Veliaht

⁴¹ el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.65

⁴² İbnu'l-Fakîh, *Muhtaşir Kitâbu'l-Buldân*, Maḩba'a Brill, Leiden h.1302, s.314

⁴³ eḩ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 54

⁴⁴ İbnu'l-Eşîr, *el-Kâmil*, V, 585-586

⁴⁵ el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.65, eḩ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 54

⁴⁶ Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, s. 93

⁴⁷ eḩ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 19-20

⁴⁸ Metinde *سمالو* şeklinde geçer. Kaynaklarda adına rastlanmamış olup nasıl okunduğu konusunda tereddüde düşülmüştür.

Hârûn er-Reşîd, buradaki fetihlerde oldukça başarılı olmuşlardır.⁴⁹

Hâlid b. Bermek 163/781 yılında vefat etmiştir; ancak geride çok iyi yetiştirdiği oğlu Yahya b. Hâlid'i bırakmıştır.

Abbâsî Devleti'nin kuruluşundan itibaren Hâlid b. Bermek, zekâsı ve cesareti ile askeri alanda sivrilerek isim yapmış, çeşitli vilayetlerde valilik görevini yerine getirirken halkın sevgisini de kazanmıştır ve Fars kökenli bir kişi olarak halifeden sonra en yüksek konum olan vezirlik makamına ulaşmıştır. Beşşâr b. Burd'un cömertliğini övdüğü Hâlid b. Bermek, vezirlik makamına getirilmeden önce "*muhtaç*" olarak adlandırılan dara düşmüş soylu ve âlim kimseler, o vezir olduktan sonra onun isteği üzerine "*ziyaretçi*" olarak adlandırılmıştır.⁵⁰ Bir devlet adamı kişiliğine bürünerek görev yaptığı üç halife dönemi boyunca sahip olduğu itibar ve güç ile ailesinin Abbâsî Devleti'nde bir hanedan olmasını sağlamıştır.

1.1.3. Yahya b. Hâlid (735-805)

Hâlid b. Bermek'in vefatından sonra olaylar karşısında güçlü ve tedbirli, kendine güvenen, ileri görüşlü,⁵¹ hiçbir Bermekoğlu'nun daha önce ulaşamadığı mevkilere ulaşan ve Abbâsî Devleti tarihinin en parlak döneminde çok önemli görevler üstlenen Yahya b. Hâlid tarih sahnesinde ortaya çıkmıştır.

Babası Hâlid b. Bermek'in ilk Abbâsî Halifesi es-Seffâh ile kurduğu güvenli ilişkinin bir benzerini Yahya, Halife el-Mehdî ile kurmuştur; yaklaşık 765 yılında Hârûn er-Reşîd'den yedi gün önce dünyaya gelen Yahya'nın oğlu el-Fağl 'ı Halife el-Mehdî'nin eşi ve Hârûn er-Reşîd'in annesi Hâyzurân emzirmiştir. Yahya'nın eşi de

⁴⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, VIII, s.146-147; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, VI, 60-61

⁵⁰ İbnu't-ŦikŦakâ, *el-Fağrî*, s.157

⁵¹ *Aynı eser*, s.198

er-Reşîd'i emzirmiş; böylece el-Fağl ile er-Reşîd süt kardeşi olmuşlardır.⁵²

Bu konuda Şair Selm el-Hâsır, nazmettiği beyitte şöyle demiştir:⁵³

أصبح الفضل والخليفة هارو ن رضي لبان خير النساء

*Halife Hârûn ile el-Fağl kadınların en yücelerinden süt emmiş iki süt kardeş
olmuşlardır!*

el-Fağl'ın Hârûn er-Reşîd'in süt kardeşi olması konusunda şair Mervân b. Ebî
Hafşa şu beyitleri söylemiştir:⁵⁴

كفى لك فخرا أن أكرم حرة غدتك بشدى والخليفة واحد
لقد زنت يحيى في المشاهد كلها كما زان يحيى خالدا في المشاهد

*Halife tek bir kişi iken en saygın hür kadının seni emzirmiş olması övünç
olarak sana yeter!*

*Yahya'nın Hâlid'i her konumda yücelttiği gibi sen de Yahya'yı her konumda
şereflendirdin.*

Halife el-Mehdî, hilafetinin 3. yılında Yahya'yı Hârûn'un mürebbiyesi olarak
görevlendirmiş⁵⁵ ve 163/781 yılında Yahya'yı Hârûn er-Reşîd'in divan kâtipliğine
getirerek er-Reşîd'i de bütün Mağrib, Azerbaycan ve Ermîniyye vilayetlerine vali
olarak atamıştır.⁵⁶ el-Mehdî, oğlu Musa'yı veliaht tayin ederek ona el-Hâdî unvanını
vermiştir. Hârûn'un başarılarından sonra onu da Musa'dan sonra veliaht tayin ederek
Hârûn'a er-Reşîd unvanını vermiştir.

⁵² et-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 230

⁵³ İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 586

⁵⁴ Dîvân Mervân b. Ebî Hafşa, Şerh. Eşref Ahmed 'Adre, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1. baskı, Beyrut
1414/1993

⁵⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-'Umem ve'l-Mulûk*, VIII, 140; İbn Hâllikân, *Vefeyâtü'l-'A'yân*, VI, 221

⁵⁶ *Aynı eser*, VIII, 148; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 245

el-Mehdî'nin vefatından sonra oğlu Musa el-Hâdî 170/786 yılında halifelik makamına oturmuş ve Yahya'nın eski görevlerinde kalmasına izin vermiştir. Hilafete el-Hâdî'nin geçmesi sırasında bazı karışıklar yaşanmış; askerler maaşlarını alamadıkları gerekçesiyle bazı önemli kişilerin evlerini yakmışlardır. Yahya, askerlerin maaşlarını ödeyerek durumu kontrol altına almış ve el-Hâdî'nin Bağdat'a gelmesini sağlamıştır.⁵⁷

el-Hâdî, hilafette kaldığı bu kısa sürede (yaklaşık 14 ay), hilafetin kendi soyundan devam etmesi için er-Reşîd'i veliahtlık hakkından vazgeçirip oğlu Cafer için biat almaya çalışmıştır. el-Hâdî, bu konuda Yezîd b. Mezyed el-Şeybânî, Abdullah b. Mâlik, Ali b. İsa gibi komutanlardan destek almıştır. Bu kişiler, er-Reşîd'in veliahtlığını geçersiz sayıp Cafer b. Musa'ya biat etmişlerdir. el-Hâdî'nin er-Reşîd'e artık hiçbir kolaylık gösterilmemesini emretmesiyle halk ondan uzak durmuş; hatta insanlar artık ona selam bile vermez olmuşlardır.⁵⁸

Yahya b. Hâlid, er-Reşîd'e vefa göstererek bu biata razı olmamış ve el-Hâdî'nin baskılarından dolayı veliahtlık hakkından vazgeçmek isteyen er-Reşîd'e bu hakkından vazgeçmemesi için destek vermiştir. el-Hâdî, Yahya'nın biat etmemesi ve er-Reşîd'i teşvik etmesinden dolayı Yahya'ya bir adam göndererek onu öldürmekle tehdit etmiştir.⁵⁹

el-Hâdî, Yahya b. Hâlid ile er-Reşîd'in veliahtlık sırasını oğlu Cafer'e bırakması için bir takım konuşmalar yapmıştır ki, bunlardan birini Ebû Hâfıs el-Kirmânî, şöyle aktarır: el-Hâdî bir gece Yahya'ya bir adam göndermiş; Yahya kendinden ümidi kesip ailesine veda etmiş ve artık el-Hâdî'nin kendisini

⁵⁷ Yıldız, Hakkı Dursun, *a.g.m.*, V, 518.

⁵⁸ eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 207; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 270.

⁵⁹ *Aynı eser*, VIII, 208; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 270.

öldüreceğinden hiç şüphesi kalmamıştır. Yahya, Halife el-Hâdî'nin huzuruna çıkınca el-Hâdî ona demiştir ki: *“Yahya, aramızdaki sorun nedir?”* Yahya bu soruya şöyle cevap vermiştir: *“Emîru'l-Mu'minîn! Ben senin kulunum; kuldân mevlâsına itaatten başka ne beklenir ki!”* Bunun üzerine el-Hâdî ona cevap vermiştir: *“Neden o zaman (kardeşimle) benim arama girip onu bana karşı kışkırtıyorsun?”* Yahya, el-Hâdî'ye bunun üzerine şu cevabı vermiştir: *“Emîru'l-Mu'minîn! Ben kimim ki de sizin aranızda giriyorum! el-Mehdî ondan ayrılmamamı (söylediği) ve onun işlerini yerine getirmekle beni görevlendirdiği için bana emredileni yaptım, daha sonra siz de bana yapmam gereken şeyleri emrettiniz ve ben de onları yerine getirdim!”* el-Hâdî de *“Peki o zaman Hârûn'un yaptığı nedir?”* diye sorunca Yahya şöyle cevap vermiştir: *“Hârûn, hiçbir şey yapmadı; ne gizli saklı ne de açıktan açığa bir şey yapmadı.”* Bunun üzerine el-Hâdî sakinleşmiştir.⁶⁰

Hârûn, gönüllü olarak veliahtlık hakkından vazgeçme eğilimindeydi ve amcasının kızı Ummu Cafer Zubeyde'ye âşıktı. Veliahtlık hakkını gönüllü olarak bırakmak istemesine karşı gelen Yahya'ya *“O ikisi (el-Hâdî ve oğlu Cafer), ben amcamın kızıyla yaşarken beni rahatsız mı edecekler?”* demiştir ve Yahya da ona *“Bu yaptığın nerede; hilafet nerede!”* diye karşılık verip onu bu isteğinden alıkoymuştur.⁶¹ Hârûn'un hilafetten gönüllü bir şekilde vazgeçmek istemesinin nedeni sadece aşk olmamalıdır; muhtemelen Hârûn, başına geleceklerden korkmuş ve âşık olduğu amcasının kızı ile sade bir hayat sürmeye ikna olmuş gibi görünmektedir.

el-Hâdî, Yahya'yı huzuruna çağırıp yine Hârûn'un veliahtlık hakkından vazgeçmesi hususunda bir soru sorunca Yahya ona zekice bir cevap vermiştir:

⁶⁰ Aynı eser, VIII, 208; İbnu'l-Eşîr, a.g.e., V, 270

⁶¹ Aynı eser, VIII, 208

“Emîru’l-Mu’minîn! Eğer insanları yeminlerini bozmaya sevk edersen, yeminleri onlara basit gelir (bunu kolayca yaparlar). Şayet onları kardeşine biat etmelerinde özgür bırakırsan, başka bir zaman Hârûn’dan sonra oğlun Cafer’e biat alırsan bu biatı daha da pekiştirir.” Bunun üzerine el-Hâdî: *“Doğru söylüyorsun!”* demiştir.⁶²

Halife el-Hâdî ile Yahya arasında geçen konuşmalardan el-Hâdî’nin Hârûn’u veliahtlık hakkından vazgeçirmek hususunda oldukça kararlı olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte el-Hâdî’ye destek veren komutanlar ile devlet adamlarının da kendisinin bu kararlı tutumunda payı olmalıdır ki, en sonunda el-Hâdî, Yahya b. Hâlid’i de hapse attırmıştır.

Yahya hapisteyken, sahip olduğu eşsiz siyasi kabiliyeti ile el-Hâdî’ye bir öğüdü olduğunu bildiren bir not yazmıştır. el-Hâdî’nin emriyle onu hapisten çıkarıp halifenin huzuruna getirmişlerdir. Yahya, *“Emîru’l-Mu’minîn! Allah gecinden versin, eğer siz ölürseniz, insanların henüz buluğ çağına ermemiş olan Cafer’in halifeliğini kabul edip namaz, hac ve savaşlarında ona razı geleceklerini (onu dinleyeceklerini) mi sanıyorsun?”* diye sormuştur. Halife el-Hâdî’nin *“Vallahi razı geleceklerini sanmıyorum!”* demesi üzerine Yahya, *“Emîru’l-Mu’minîn, başkaları bu makama göz dikerken siz aile büyüklerinizin bu makamdan vazgeçmelerini (istemeye) nasıl razı gelirsiniz? Ya hilafet babanızın soyundan çıkarsa!”* deyince el-Hâdî: *“Beni bu (gaflet) uykusundan uyandırdın, Yahya”* demiştir. Yahya: *“Halife Musa’dan daha akıllı bir halifeyle konuşmadım; Allah’a yeminler olsun ki, eğer hilafet makamı (senden sonra) kardeşin Hârûn’a bağlanmamış (verilmemiş) olsaydı bile senin onu kardeşine vermen gerekirdi. Zaten (baban) el-Mehdî, hilafet makamı için Hârûn’a bir akitte bulunmuştu! Emîru’l-Mu’minîn, bence bu durum ilk başta olduğu gibi kalsın;*

⁶² Aynı eser, V, 270; İbnu’l-Eşîr, a.g.e., V, 208; el-Cehşiyârî, *Kitâbu’l-Vuzerâ’ ve’l-Kuttâb*, s.109

Allah'ın izniyle Cafer buluğ çağına erdiği zaman onu er-Reşîd'e götürürsün, er-Reşîd de hilafetten vazgeçip Cafer'e tebrik elini uzatan ve ona ilk biat eden kişi olur!" demiştir. el-Hâdî onun bu söylediklerini kabul edip onun serbest bırakılmasını emretmiştir.⁶³

Halife el-Hâdî, Yahya ile konuşmalarından sonra hep ikna olmuş gibi gözükse de her fırsatta Hârûn er-Reşîd'i veliahtlık hakkından vazgeçirmek için uğraş veriyordu ki, bu da Hârûn'un hayatını giderek zorlaştırıyordu. Bu nedenle Yahya b. Hâlid yine akılcı bir fikir ortaya atarak el-Hâdî'nin baskısından kurtulması için Hârûn'a ava çıkmasını söylemiş ve Hârûn da Halife el-Hâdî'den izin alarak 40 gün boyunca ortadan kaybolmuştur.⁶⁴

el-Hâdî, kardeşi Hârûn'un veliahtlıktan hakkından vazgeçirilerek yerine oğlu Cafer'e biat edilmesini isteyen komutanların tahriklerine geliyordu. Bir gece Yahya'yı huzuruna çağırılmış ve ona şöyle demiştir: *"Kardeşimle aramıza fesat soktun, Allah'a yeminler olsun ki, seni öldürürüm!"* Bu sırada orada huzurunda bulunan İbrahim b. Zekvân'ın araya girmesiyle Yahya'nın o gece hapsedilmesini emretmiş; ancak kader, o gece el-Hâdî'nin muradına ermeden ölmesine karar vermiştir.⁶⁵

Tarihçi el-Ya'qûbî de Halife el-Hâdî'nin Hârûn'u destekleyen Yahya'ya karşı takındığı tavır hakkında Yahya'nın ağzından şunları aktarır: *"Musa el-Hâdî, er-Reşîd'in destekçisi ve mürebbiyesi olduğum için beni hapsettirdi. er-Reşîd bize henüz yeni doğmuş bir bebek iken kundakta verildi, kadınlarımız onu memeleriyle besledi ve o bizim çatımız altında büyütüldü (eğitildi). Beni içerisinde ayaklarımı*

⁶³ et-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 210-209; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 271

⁶⁴ Aynı eser, VIII, 210; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 271

⁶⁵ el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.112

dahi uzatamadığım bir dar odaya hapsetti ve günlerce öyle kaldım. Bir gece yine bu şekilde hapiste iken ansızın kapıların açılmaya başlaması bana, onun beni öldürtmek istediğini hatırlattı. Hizmetlilerin konuşmalarını duyuyordum ve bu nedenle korkudan titriyordum. Kapı açıldı, şehadet getirdim ve bana birisi seslendi. Bu hanımefendi diye işaret ettikleri, (Halife el-Hâdî'nin annesi) Hayzurân idi. Odadan çıktım, Hayzurân kapının önünde bekliyordu ve şöyle dedi: Bu adam (el-Hâdî) dün geceden beridir cansız ve sanırım ona bir şey olmuş. Gel ve bak! Giderek endişem ve korkum arttı; gittim, onun yüzü o kadar solgundu ki, duvara dönmüştü ve çoktan ölmüştü. Hârûn'a doğru gittim ve onu hapsedildiği yerden çıkardım. Komutanlar da oradaydı. Hârûn'a biat ettiler ve ben de hükümdarı yönlendiren (kişi) olmuşum.⁶⁶

Diğer rivayetlere göre ise Yahya, Halife el-Hâdî'nin ölüm haberini aldıktan sonra uyuyan Hârûn er-Reşîd'i uyandırarak ona hilafeti müjdelemiştir.⁶⁷

Hârûn er-Reşîd halife olunca ilk iş olarak Yahya b. Hâlid'i huzuruna çağırıp ona şöyle demiştir: “Babacığım,⁶⁸ bereketin, cömertliğin ve işleri iyi kontrol edip yönetmenle beni bu tahta sen oturtun.” Halife, vezirlik makamının mührünü ona vermiştir. Bu hususta el-Mevşilî şöyle bir beyit söylemiştir:⁶⁹

لم تر أن الشمس كانت سقيمة فلما ولي هارون أشرق نورها
بيمين أمين الله هارون ذي الندى فهارون واليهما، ويحيى وزيرها

Önceleri güneş ışınları cılızdı, görmedin mi? Hârûn, (tahta) oturunca onun ışığı
(yeniden) parladı.

⁶⁶ el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Thk. 'Abdu'l-Emîr Mehanâ, Şeriketu'l- 'İlmi li'l-Maṭbû'ât, 1. baskı, Beyrut 1431/2010, II, 351

⁶⁷ eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 232; İbnu'l-Eşîr, *el-Kâmil*, V, 277; el-Ceşiyârî, *Kitâbu'l-Vuzerâ'* ve'l-*Kuttâb*, s.112-113

⁶⁸ Hârûn er-Reşîd, Yahya b. Hâlid ile konuşurken ona “babacığım” diye hitap etmektedir.

⁶⁹ el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb* ve *Me'âdinu'l-Cevher*, III, 348

Cömertlik sahibi Allah'ın güvendiği Hârûn'un bereketiyle o, güneşin sahibidir ve Yahya da güneşin veziridir.

Yahya b. Hâlid, can güvenliğinin tehlikeye girdiği en sıkıntılı zamanlarda bile soğukkanlılığını koruyarak ve zekice hamleler yaparak hem hayatta kalmış hem de kundaktan teslim aldığı, evinde büyütüp yetiştirdiği daha sonra mürebbiyesi olarak atandığı Veliaht Hârûn er-Reşîd'in hilafeti elde etmesinde en önemli kişi olmuştur.

Yahya'nın kendi canını tehlikeye atarak Hârûn'un bu kadar destekçisi olmasının nedeni, kendi hayatını da düşünmüş olmasıdır; çünkü eğer henüz buluş çağına ermemiş Cafer'e biat edilseydi artık kendisinin bir önemi kalmamış olacak ve gözden düşmesiyle tehlikeli görülerek en yakın fırsatta öldürülecekti. Yahya'nın Halife el-Hâdî'ye karşı yaptığı zekice konuşmalar, etrafındaki kişilerden kolayca etkilenen halifenin iyice aklını karıştırarak Yahya'ya hayatta kalıp Hârûn'a destek çıkabilmesi için süre kazandırmıştır.

Yahya, Hârûn er-Reşîd'i hilafet makamına taşıdığında kendisi olmadan onun devlet işlerini çekip çeviremeyeceğini de biliyordu. Ayrıca aralarındaki yakın ilişkiden dolayı er-Reşîd'in en çok güvendiği insanlardan birisinin Yahya olması Yahya'ya ve ailesi Bermekîler'e güzel günler vaad ediyordu.

170/786 yılında Halife er-Reşîd, Yahya b. Hâlid'e mührü verip onu vezirlik makamına atamış ve ona şöyle demiştir: *"Tebaanın işleriyle ilgilenmen için seni görevlendiriyorum, onu kendi sorumluluklarım arasından çıkartıp senin sorumluluğun altına bırakıyorum; doğruluktan anladığın ne ise öyle yönet, istediğini tayin et, istemediğini azlet! Nasıl biliyorsan öyle yapmaya devam et!"*⁷⁰ Böylece Bermekîler'in iktidar devri başlıyordu.

⁷⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 233; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 278

Yahya, vezirliğinin ilk yıllarında iki oğlu Cafer ve el-Faḍl ile öğleye kadar tebaanın sorunlarını dinlemiş ve kimseyi görmezden gelmeyip onların sorunlarını ve ihtiyaçlarını kendi aralarında görüşerek karara bağlamışlardır.⁷¹ Ayrıca Yahya, Halife er-Reşîd'in annesi Ḥayzurân'ın isteğine göre tebaaya hizmet edip onun istediklerini yerine getirmiştir.⁷² Bu nedenle Yahya, Hârûn er-Reşîd'in hilafette olduğu ilk yıllarda devlet işlerinde henüz tam anlamıyla otorite sahibi bir vezir değildir.

171/787-788 yılında er-Reşîd, Yahya b. Hâlid'in sorumluluğu altında bulunmayan tek dîvân olan Dîvânu'l-Ḥâtem'in başına Ebû Abbâs eṭ-Ṭûsî'yi atamıştır.⁷³ Bu göreve atanan eṭ-Ṭûsî'nin çok geçmeden vefat etmesiyle 171/787-788 yılında Dîvânu'l-Ḥâtem de Yahya'ya bağlanmıştır. Böylece iki vezirlik de kendisinde toplanmıştır.⁷⁴ Ancak halifenin annesi Ḥayzurân, 173/790 yılında vefat edinceye kadar Yahya devlet işlerinde onun istediklerini yerine getiren ve görüş bildiren bir danışman konumunda olmuştur.⁷⁵

Emretme yetkisini alan ilk vezir Yahya olmuştur ve Dîvânu'l-Ḥarâc'ta tutulan defterler Yahya'nın adıyla tarihlenmişti; bu, daha önce sadece halifelere özgü bir durumdur.⁷⁶

178/795-796 yılında Afrika eyaletinde halk 'Abdeviyyetu'l-Enbârî önderliğinde ayaklanmıştır. er-Reşîd, bu isyanı bastırması için veziri Yahya'yı görevlendirmiştir. Yahya da 'Abdeviyyetu'l-Enbârî ile kâtibi Manşûr b. Ziyâd aracılığıyla mektuplaşarak onu önce sakinleştirmeye çalışmış ve tekrardan halifeye itaat etmesi için ona telkinlerde bulunmuştur. Yahya bu isyanı, 'Abdeviyyetu'l-

⁷¹ el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.114

⁷² eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 234; el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.114; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 278

⁷³ eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 235; el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.114

⁷⁴ eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 235

⁷⁵ *Aynı eser*, VIII, 234-238

⁷⁶ el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.113-114

Enbârî'yi ikna ederek sonlandırmış ve onun için er-Reşîd'den emân almıştır.⁷⁷ Aynı sene Halife er-Reşîd, devletin bütün işlerini Yahya'ya bırakmıştır.⁷⁸ Artık Yahya tam anlamıyla yetki sahibi bir vezir olmuştur; bütün herkes onun iki dudağının arasından çıkacak iki kelimeye bakıyordu, istediği bir kişiyi göreve atıyor, istemediğini de hemen görevden alıyordu.

170/786 yılından 187/803 yılına kadar 17 yıl vezirlik makamında bulunan Yahya b. Hâlid'in bu süre zarfında en önemli yardımcıları ve destekçileri oğulları el-Faḍl, Cafer, Muhammed ve Musa'ydı. Halife er-Reşîd'in süt kardeşi el-Faḍl ve yine halifenin muhabbet etmekten keyif duyduğu samimi dostu Cafer, diğer iki kardeşi Muhammed ve Musa'ya göre Abbâsî Devleti'nin yüksek mevkilerine ulaşmışlardır. Babaları Yahya gibi iki oğul el-Faḍl ve Cafer de vezirlik makamını işgal etmişlerdir.⁷⁹ Ayrıca Yahya, yüzünün güzelliğinden dolayı "*Bermekoğulları'nın dinarı*" diye lakaplandırılan ve 19 yaşında ölmesiyle kendisini yasa boğan İbrahim adında bir oğula daha sahipti.⁸⁰

1.1.4. Faḍl b. Yahya (766-808)

Halife Hârûn er-Reşîd'in süt kardeşi olan el-Faḍl'a babası Yahya fazlasıyla düşkündür ve onu tam bir devlet adamı gibi yetiştirmiştir.

Ali b. Ebî Tâlib soyundan Yahya b. Abdullah b. el-Hasen b. el-Hasen, 186/792 yılında Deylem'de başkaldırmıştır. Onun liderliğine inanan birçok insan farklı bölgelerden onun bu başkaldırısına destek vermek için gelmiş ve Yahya b. Abdullah'a biat etmişlerdir. Zaman geçtikçe Yahya b. Abdullah gücüne güç

⁷⁷ eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 256

⁷⁸ Aynı eser, VIII, 256; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 304

⁷⁹ İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-'A'yân*, I, 328- IV, 27

⁸⁰ el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.116

katıyordu. Bu olaydan dolayı endişelenen Halife er-Reşîd, el-Fağl'ı Kûru'l-Cibâl, Curcân, Taberistân, Rey, Dunbâvend, Kûmis, Ermîniyye ve Azerbaycan vilayetlerine vali olarak atamış ve onu 50.000 kişilik bir orduyla Yahya b. Abdullah'ın üzerine göndermiştir. Ayrıca el-Fağl yanına birçok mal ve eşya da almıştır.⁸¹

Yolda el-Fağl, Yahya'ya gayet yumuşak bir üslupla yazdığı onu uyaran, korkutan ve bu isyandan vazgeçirmeye çalışan mektuplar göndermiştir. el-Fağl, Tâlikân'da 'Eşb denilen yere varınca Yahya'ya mektup yazmaya devam etmiştir. Ayrıca Deylem kadısına da bir mektup yazarak Yahya'nın Deylem'den çıkartılmasının kolaylaştırılmasını istemiş ve ona bunun karşılığında 1.000.000 dirhem hediye etmiştir. Yahya, er-Reşîd'in bizzat kendi eliyle bir emân yazması ve bu emâna fakihlerin, kadıların, Hâşimoğullar'ından ileri gelenlerin, yani Abdussamed b. Ali gibi önde gelen şeyhlerin şahitlik etmesi şartıyla barışa razı olduğunu el-Fağl'a bildiren bir mektup yazmıştır. el-Fağl, bunu hemen er-Reşîd'e iletmiş ve Halife er-Reşîd de bu teklifi kabul ederek emân ile birlikte birçok hediye ve malı da Yahya'ya göndermiştir.⁸²

Elli bin kişilik bir orduya başkomutanlık eden el-Fağl, sahip olduğu gücün kibrine kapılmayıp müthiş bir bürokrasi yürüterek kan dökmeden bu isyanı bastırmış ve bu barış ile el-Fağl, Halife er-Reşîd'in nazarındaki itibarını iyice pekiştirmiştir. Nitekim el-Fağl isyanı bastırıp Bağdat'a döndüğünde er-Reşîd onu karşılamış ve ona çokça ihsanda bulunmuştur.⁸³

177/793-794 yılında er-Reşîd, Hamza b. Mâlik'i Horâsân valiliğinden alarak yerine el-Fağl'ı atamıştır; el-Fağl, Horâsân ile birlikte ayrıca Rey ve Sicistân

⁸¹ et- Taberî, *Târîhu'l-'Umem ve'l-Mulûk*, VIII, 242

⁸² İbnu't- Tîktağâ, *el-Fağhrî*, s.194; et- Taberî, *a.g.e.*, VIII, 243; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 291

⁸³ et-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 243; el-Cehşiyârî, *Kitâbu'l-Vuzerâ' ve'l-Kuttâb*, s.122

bölgelerinin de valisi olmuştur.⁸⁴ er-Reşîd, eşraf ve halkın önde gelen kişileri ile onu uğurlamış ve bir süre onunla beraber yürümüştür.⁸⁵

el-Fağl, Horâsân'da ilk iş olarak adaleti sağlamıştır. Su depoları, camiler ve kervansaraylar inşa ettirmiş ve borç defterlerini yaktırmıştır. Günden güne onun yanındaki askerlerin, komutanların, ziyaretçilerin ve kâtiplerin sayısı artmıştır. Horâsân'daki hayat onun yaptıklarıyla refaha kavuşmuştur.⁸⁶ Atalarının bakıcısı olduğu Nevbahâr tapınağının yıkılmasını emretmiş, ancak binanın sağlam yapısından dolayı tamamen yıkılmaması üzerine yıkılan kısma bir cami inşa ettirmiştir.⁸⁷

Bir gün Yahya b. Hâlid, Halife er-Reşîd'in huzurundayken Horâsân'dan bir mektup gelmişti; mektupta el-Fağl'ın tebaanın işleri yerine kendisini bağımlılık derecesinde ava verdiği yazıyordu. Sinirlenen halife mektubu Yahya'ya vererek ondan el-Fağl'ın bu alışkanlığından vazgeçmesini dileyen bir şeyler yazmasını istemiştir. Yahya aynı mektubun arkasına el-Fağl'a nasihat dolu bir mektup yazdıktan sonra mektubun altına şu beyitleri eklemiştir:⁸⁸

انصَبْ نَهَارًا فِي طَلَابِ الْعَالَا	واصبر على فقد لقاء الحبيب
حتى إذا الليل بدا مُقْبِلًا	واسترت فيه وجوه العيوب
فبادر الليل بما تشتهي	فإنما الليل نهار الأريب
كم من فتى تحسبه ناسكا	يستقبل الليل بأمر عجيب
ألقي عليه الليل أستاره	فبات في لهو وعيش خصيب

⁸⁴ Aynı eser, VIII, 255; İbnu'l-Eşîr, *el-Kâmil*, V, 301

⁸⁵ el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.122

⁸⁶ Aynı eser, s.123; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 305

⁸⁷ Aynı eser, s.123; İbn Hâlikân, *a.g.e.*, IV, 28

⁸⁸ el-Mes'ûdî, *a.g.e.*, III, 378; İbn Hâlikân, *a.g.e.*, IV, 28

ولـذة الأحمق مكشوفةٌ يسـمى بـا كل عدو رقيب

En iyisini isterken gündüz gibi dimdik ol,

Sevgiliyle görüşememene sabret!

Şayet gece geldiğinde,

Bütün kusurlar onda mevcuttur.

Akıllının gündüzü gece olduğunda,

Gece istediğini (iştahladığını) ansızın verir.

Nice genci dindar diye hesap etsen de,

Gece ilginç işleri kabul eder!

Ve onun üzerine örtüsünü (karanlığı) serer.

Onu, bereketli bir an ile gecelendirir,

Aptalların zevki ortadadır; bilinir!

Gözetleyen her bir düşman da buna yardım eder.

Mektup el-Fağl'a ulaşınca o, muhtemelen duyduğu pişmanlıktan dolayı bir gün boyunca camiden çıkmayıp ibadet etmiş ve av uğraşından vazgeçmiştir.⁸⁹ Yahya b. Hâlid'in oğlu el-Fağl'ı önemseyerek ona bu şekilde akıl vermesi onu kendi halefi olarak görmesindendir ve bunu bilen Halife er-Reşid, Yahya'ya hep şöyle diyordu:⁹⁰ "Sen el-Fağl'ın tarafındasın, ben ise Cafer'in tarafındayım." Ayrıca el-Fağl, ciddi kişiliği ile tanınmış ve içki içmekten kaçınmıştır. er-Reşid ile içki üzerine olan bir

⁸⁹ el-Mes'ûdî, *a.g.e.*, III, 378; İbn Hâlikân, *a.g.e.*, IV, 29

⁹⁰ el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.121

konusmasında ona şöyle demiştir:⁹¹ “*Su (içmemin) adamlığıma laf getireceğini bilsem (yine) de içki içmem!*”

el-Fağl’ın Horâsân’da 178/795 yılında sadece Acem askerlerinden oluşan ve sayısı 500.000’e ulaşan, adına el-Abbâsiyye dedikleri bir orduyu kurduğu rivayet edilmiştir. Bu askerlerden 20.000’ini Bağdat’a göndermiş ve geri kalanları da Horâsân’da konuşlandırmıştır.⁹² Tâlikân halkı el-Fağl’a karşı çıkınca Tâlikân’ı fethetmiş ve birçok ganimet elde etmiştir.⁹³ Mâverâunnehr’i zaptetmiş ve Uşrûsene⁹⁴ ülkesine yapılan harekete benzeri pek görülmemiş bir şekilde komutanlık etmiştir.⁹⁵ el-Fağl, İbrahim b. Cibrîl’i Kâbil şehrinin fethedilmesinde görevlendirmiş ve şehrin fethedilmesiyle birçok ganimet ele geçirilmiştir.⁹⁶ el-Fağl çok geniş bir bölgeye vali olarak atanmıştı. Bu nedenle değişik vilayetlere vekili olarak valiler atamış ve 179/796-795 yılında, Bağdat’a dönerken yerine vali olarak ‘Amr b. Şuraĥbîl’i görevlendirmiştir.⁹⁷ el-Fağl Horâsân’dan Irak’a döndüğünde er-Reşîd onu, yanındaki Hâşimoğulları’nın, komutanların, kâtiplerin ve eşrâfın seçkin kişilerinin oluşturduğu bir topluluk ile karşılamıştır.⁹⁸ el-Fağl yanında birçok hediye ile dönmüştür. Onun kendisini karşılayanlardan her bir kişiye neredeyse bir milyona ulaşan büyük meblağlarla ihsanda bulunduğu rivayet edilmiştir.⁹⁹

er-Reşîd, hilafet makamına oturduktan altı ay sonra oğlu Muhammed b. Reşîd

⁹¹ *Aynı eser*, VIII, 294

⁹² eĥ-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 257

⁹³ el-Ya’kûbî, *a.g.e.*, s.353

⁹⁴ أشروسنة adı, Mu’cemu’l-Buldân’da harf harf harekelenerek hecelendiği için biz de böyle okumayı tercih ettik. Bkz. Mu’cem, I, 197

⁹⁵ eĥ-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 257; İbnu’l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 305

⁹⁶ *Aynı eser*, VIII, 259

⁹⁷ *Aynı eser*, VIII, 261; el-Ceĥşiyârî, *a.g.e.*, s.123

⁹⁸ *Aynı eser*, VIII, 259; el-Ceĥşiyârî, *a.g.e.*, s.123

⁹⁹ *Aynı eser*, VIII, 259

dünyaya gelmiş ve onunla ilgilenmesi için el-Fağl'ı görevlendirmiştir.¹⁰⁰ 175/792-793 yılında er-Reşîd'in 5 yaşındaki oğlu Muhammed b. Reşîd için biat almasında el-Fağl'ın rolü büyüktür. Horâsân'a giderek halka hediyeler dağıtmış, askerlere ihsanda bulunmuş ve bu sayede halkın Muhammed b. Reşîd'e veliahtlık için biat etmesini sağlamıştır. Halk, Muhammed'i el-Emîn diye isimlendirmiştir.¹⁰¹

Halife er-Reşîd, el-Fağl'a vezirlik mührünü vermişti; ancak el-Fağl'ın artık bu görevi kardeşi Cafer'e devretmesini istiyordu. Bunun için er-Reşîd Yahya'ya şöyle demiştir:¹⁰² *“Babacığım, kardeşim el-Fağl'da bulunan mührü onun Cafer'e vermesini istiyorum.”*

180/796-797 yılında Halife er-Reşîd, el-Fağl'ı Taberistân, Rûyân, ve Rey vilayetlerinin valiliğinden azletmiştir.¹⁰³ 183/800-801 yılında ise el-Fağl'a bütün görevlerinden el çekirmiş ve onu sadece el-Emîn'in hocalığı görevinde bırakmıştır.¹⁰⁴

1.1.5. Cafer b. Yahya (767-803)

Cafer zeki, fesahati güçlü, güler yüzlü ve hoş sohbet birisiydi. Kardeşi el-Fağl'ın hırçın yapısına karşın onun yumuşak huylu yapısı, Halife er-Reşîd ile aralarında güçlü dostluk bağlarının kurulmasında en büyük etken olmuştur. Bu dostluk sayesinde er-Reşîd'in huzurunda Cafer'in elde ettiği nüfuz ve itibar eşsizdi.¹⁰⁵ Bir gün er-Reşîd, Yahya'ya şöyle demiştir: *“Babacığım, insanlar neden el-Fağl'a küçük vezir diyorlar da Cafer'e demiyorlar?”* Yahya cevap vermiştir: *“Çünkü*

¹⁰⁰ İbn Hâlikân, *a.g.e.*, IV, 28

¹⁰¹ eđ-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 240; el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.124; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 288

¹⁰² İbn Hâlikân, *a.g.e.*, IV, 28

¹⁰³ eđ-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 266; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 311

¹⁰⁴ el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.145

¹⁰⁵ el-Ĥađîbu'l-Bağdâdiye, *Târîhu'l-Medîneti's-Selâm*, Thk. Beşşâr Ra'avâr Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. baskı, Beyrut 1422/2001, VIII, 30; İbn Hâlikân, *a.g.e.*, I, 328

*benim halefim el-Fağl'dır.*¹⁰⁶ Yahya, el-Fağl'a her fırsatta destek verirken diğer oğlu Cafer'in en büyük destekçisi Halife er-Reşid olmuştur.¹⁰⁷ er-Reşid, el-Fağl'ın ilgilendiği Dîvânu'l-Htem'in sorumlusunun artık Cafer olmasını istediğini Yahya'ya bildirmiş ve Yahya da el-Fağl'a bunu şoye iletmiştir: *"Emîru'l-Mu'minn, mhrn sağından soluna geçmesi istediğini emretti."* el-Fağl, da ona *"Emîru'l-Mu'minîn'in, kardeşim hakkında ne dediğini duydum ve (buna) itaat ediyorum. Ne bir nimet benden geçip kardeşime gitti, ne de bir makam benden batıp kardeşimin üzerine doğdu."* demiştir. Cafer de ona *"Allah için kardeşimin nefsi ne kadar temizdir, ondaki erdemler ne kadar açıktır, onun akıl yetisi ne kadar güçlüdür ve onun belagattaki yeteneği ne kadar engindir"* demiştir.¹⁰⁸ Halife, artık el-Fağl'a dayanamaz hale geldiği için el-Fağl'ın sorumluluğu altındaki özel işleri ondan alıp Cafer'e vermesiyle iki kardeşin arası açılmış ve halife, el-Fağl'ı büyük babası eski Halife el-Manşûr'un sarayına göndermiştir.¹⁰⁹

Cafer, Halife er-Reşid'in yanında hiçbir Bermekî evladının elde edemediği, en yüksek konumu elde etmişti; hatta Halife er-Reşid iki yakalı bir cübbe diktirmiş ve ikisi sırayla aynı cbbeyi giymişti.¹¹⁰

176/792-793 yılında Halife er-Reşid, Mısır valisi Musa b. İsa'yı görevinden azletmek istiyordu; çünkü Musa b. İsa'nın onu halifelikten indirmek istediği haberini almıştı. Bu nedenle Cafer b. Yahya'yı bu işi halletmekle görevlendirmiş ve o da Bağdat'tan ayrılmadan Mısır'a vali olarak 'Umer b. Mehrn'ı atamıştır.¹¹¹

¹⁰⁶ İbnu't- Tıķtk, *el-Fağr*, s.205

¹⁰⁷ el-Ceşıyr, *a.g.e.*, s.121

¹⁰⁸ İbn Hâllikân, *a.g.e.*, IV, 27

¹⁰⁹ el-Ceşıyr, *a.g.e.*, s.121; İbn Hâllikân, *a.g.e.*, I, 332

¹¹⁰ İbn Hâllikân, *a.g.e.*, I, 332

¹¹¹ İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Thk. Me'mûn Muhammed Sa'id eş-şğirc, Dr İbn Keşîr, 2. baskı, Beyrut 1431/2010, X, 432; eş-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 252-253; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 291-292

180/796-797 yılında Şam'da Kuzey ve Güney Arapları arasındaki bir olaydan dolayı karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Halife er-Reşîd, bu karışıklıktan dolayı huzursuz olmuş ve bu olayı bastırması için Cafer'i görevlendirmiştir. Cafer karışıklıkları bastırmak için birçok komutan, savaş aracı ve silahlarla Rakka'dan Şam'a doğru yola çıktığında er-Reşîd, eşraftan ve zamanın önde gelen kişilerinden oluşan bir grupla ona bir süre eşlik etmiştir. Cafer Şam'a vardığında kargaşa yaratanları bertaraf edip sukûneti sağlamıştır.¹¹² Cafer, İsa b. el-'Ukaylî'yi vali olarak Şam'a atayıp Bağdat'a geri dönmüştür. Dönüşünde Halife er-Reşîd onu ihsanlara boğmuştur.¹¹³

Halife er-Reşîd aynı yıl içerisinde vezirlik mührünü Cafer'den alıp babası Yahya b. Hâlid'e vermiştir.¹¹⁴ Baba-oğul arasında vezirlik mührünün el değiştirmesinden sonra yine aynı yıl içerisinde er-Reşîd, Cafer'i Sicistân ve Horâsân'a vali olarak atamış; ancak Cafer yine Bağdat'tan ayrılmayıp kendi yerine vekili olarak Muhammed b. el-Hasan b. Kahtabe'yi atamıştır. 20 gün sonra er-Reşîd Cafer'i Horâsân valiliğinden azlederek onu halifeyi koruyan Muhafız Birliği'ne komutan olarak atamıştır.¹¹⁵

182/798-799 yılında er-Reşîd hac dönüşü oğlu Abdullah b. Reşîd'e el-Emîn'den sonra veliahtlık için biat aldıktan sonra Muhammed b. Hâlid b. Bermek'in gözetimi altında olan oğlu Abdullah'ın vasiliğine Cafer'i atamış ve oğlu Abdullah'a el-Me'mûn ismini vermiştir.¹¹⁶

¹¹² el-Cehşiyârî, *Kitâbu'l- Vuzerâ' ve'l-Kuttâb*, 133-134; İbn Keşîr *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 10, 441-442; et-Taberî *Târîhu'l-'Umem ve'l-Mulûk*, VIII, 262; İbnu'l-Eşîr, *el-Kâmil*, V, 310

¹¹³ et-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 263; İbn Keşîr, *a.g.e.*, X, 442

¹¹⁴ *Aynı eser*, VIII, 265; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 310

¹¹⁵ *Aynı eser*, VIII, 266; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 310; İbn Keşîr, *a.g.e.*, X, 442

¹¹⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 269; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 317; İbn Keşîr, *a.g.e.*, X, 448; el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.135

1.1.6. Mûsa b. Yahya

Emevîler devlet merkezi olarak Şam'ı seçmişlerdi; ancak Abbâsîler, Emevî Devleti'ni yıktıktan bir süre sonra devlet merkezini Bağdat olarak belirlemişlerdir. Dolayısıyla Abbâsî Dönemi'nde Bağdat'tan uzak Şam bölgesinde sık sık karışıklıklar ortaya çıkmıştır.

176/792-793 yılında Şam bölgesinde Mudarlılar ve Yemenliler arasında Cahiliye Dönemi'ndeki kabile asabiyetini hatırlatan büyük bir olayın patlak vermesiyle iki kabileden de birçok insan ölmüştür. Durumu kontrol altına almak isteyen Halife er-Reşîd, Musa b. Yahya'yı birçok komutan ve başkâipten oluşan bir grup ile Şam'a göndermiştir. Musa b. Yahya'nın önderliğiyle buradaki karışıklık giderilmiş, barış sağlanmış ve hayat normale dönmüştür.¹¹⁷

Musa b. Yahya diğer iki kardeşi el-Fağl ve Cafer'e göre geri planda kalmış; çözümüne önderlik ettiği bu olay, muhtemelen onun en önemli görevi olmuştur. Musa'nın kişiliği tanımlanırken onun için *"imkânsızlıkları ortadan kaldırır!"* rivayeti kaynaklarda yer almış¹¹⁸ ve Musa, cesur komutanlardan birisi olarak tanınmıştır.¹¹⁹

Yahya'nın diğer bir oğlu da Muhammed'dir. Muhammed hakkında fazla bilgi sahibi değiliz; ancak kişiliği için *"mümkün olduğu sürece elinden geleni yapar!"* denilmiştir ve ayrıca fazlasıyla cimri olduğu kaynaklarda rivayet edilmiştir.¹²⁰

¹¹⁷ eť-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 251; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 292-293; İbn Keşîr, *a.g.e.*, X, 431

¹¹⁸ el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.127

¹¹⁹ eť-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 293

¹²⁰ el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.127, 156

1.2. Bermekîler'in Ortadan Kaldırılması ve Nedenleri

İhtişamlı geçen günlerin ardından Bermekîler için her şey bir gece tamamen tersine dönmüştür. 30 Muharrem 187/30 Ocak 803 yılında hac dönüşü Halife er-Reşîd, Enbâr civarında bulunan el-'Umr'da Cafer'in boynunu vurdurmuştur.¹²¹ Ancak Cafer'in neden öldürüldüğü konusunda ketum bir tavır takınmış ve “*Şayet gömleğim Cafer'in neden öldürüldüğünü bilseydi, onu paramparça ederdim!*” demiştir.¹²²

er-Reşîd, Cafer'in öldürüldüğü gece Yahya ve oğulları ile diğer yakınlarının kontrol altında tutulmasını emretmiştir. el-Faḍl b. Yahya gece getirilerek er-Reşîd'in evlerinden birine hapsedilmiş, Yahya da kendi evinde hapsedilerek Selâm el-Ebraş kapısına nöbetçi olarak dikilmiştir. Yahya'nın diğer oğulları Muhammed ve Musa da tutuklanmıştır. Bir tek Muhammed b. Hâlid'e, ailesine ve yakınlarına dokunulmamıştır; çünkü rivayete göre Muhammed b. Hâlid, Bermekîler'e yöneltilen bütün suçlamaların doğru olduğunu er-Reşîd'e itiraf etmiştir. Bu gece Bermekîler'in sahip oldukları bütün eşyalarına, mallarına ve servetlerine el konulmuştur.¹²³ er-Reşîd, bütün Bermekîler'i yanına alarak Rakka'ya doğru yola çıkmış ve bir tek Yahya'yı serbest bırakmıştır; ancak o da oğluyla kalmayı tercih ettiği için el-Faḍl ile beraber hapsedilmiştir.¹²⁴

Yahya b. Hâlid, 190 yılı 3 Muharrem/805-806 yılı 3 Kasım tarihinde er-

¹²¹ İbnu't-Ṭiḫṭakâ, *el-Fahri*, s.210; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 327; eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 295-296; el-Ceşiyârî, *a.g.e.*, s.150; el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, s.369

¹²² İbn Ḥallikân, *a.g.e.*, I, 336

¹²³ eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 296; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 329; el-Ceşiyârî, *a.g.e.*, s.151

¹²⁴ İbn Ḥallikân, *a.g.e.*, IV, 33

Râfika'da tutuklu iken aniden vefat etmiştir.¹²⁵ Yahya'nın vefat ettiği yaşına dair görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Genel görüş 70 yaşında vefat ettiğidir; ancak 64 veya 74 yaşında olduğu da rivayet edilmektedir ve oğlu el-Faḍl, babasının cenaze namazını kıldırması ve onu, Fırat nehri kıyısındaki Herşeme mezarlığına gömmüşlerdir.¹²⁶ Yahya öldüğünde cebinden kendi el yazısıyla yazdığı bir not çıkmıştır ve er-Reşîd'e teslim edilen bu notta şu sözler yazılıydı:¹²⁷ *“Birdenbire davacı ve davalı var edildi; yönetici kişi doğru yoldan sapmayan ve bir delile de ihtiyaç duymayan adil hakemdir.”*

el-Faḍl b. Yahya ise 193 yılı Muharrem/808-809 yılı Ekim ayında Rakka'daki hapisanede tutuklu bulunduğu sırada 45 yaşında ölmüş ve cenaze namazına insanlar akın etmiştir.¹²⁸

Bermekîler'in uğradığı bu felaket aslında bir anda alınan bir kararın gerçekleşmemiştir. Bermekîler'in ortadan kaldırılması, daha ziyade onların Abbâsî Devleti'nde kendisini çok net bir şekilde hissettiren 17 yıllık hakimiyetlerinin sonucudur. Tarihçiler, aşağıda görüleceği gibi Bermekîler'in tasfiye edilmelerinin nedenlerini birçok olguyla ilişkilendirip açıklamaya çalışmışlardır.

1.2.1. Cafer ve Abbâse'nin İlişkisi

Abbâse, er-Reşîd'in çok sevdiği kız kardeşi idi ve er-Reşîd, hem Abbâse'ye hem de Cafer'e aşırı derecede tutkundu. er-Reşîd, Cafer'e bir gün şöyle demiştir:¹²⁹ *“Kendimden çok onun ve senin yüzünü görünce mutluluğum artıyor.”*

er-Reşîd, Cafer ile düzenledikleri sohbet meclislerine kız kardeşi Abbâse'nin

¹²⁵ *Aynı eser*, VI, 228; el-Ceşiyârî, *a.g.e.*, s.169; İbn Keşîr, *a.g.e.*, X, 486

¹²⁶ *Aynı eser*, VI, 228; el-Ceşiyârî, *a.g.e.*, s.169; İbn Keşîr, *a.g.e.*, X, 486

¹²⁷ İbn Hâlikân, *a.g.e.*, VI, 228; İbn Keşîr, *a.g.e.*, X, 486

¹²⁸ eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 34; İbn Keşîr, *a.g.e.*, X, 495

¹²⁹ el-Mes'ûdî, *a.g.e.*, III, 384

de katılmasını istediği için Cafer ile Abbâse'yi evlendirmeye karar vermiştir. Ancak bu evlilik gerçekleşmeden önce hizmetlilerini ve mevâlîsini şahit tutarak Cafer'den kendisi olmadığı vakitlerde kız kardeşi Abbâse ile baş başa kalıp aynı çatı altında sabahlamayacağına ve onu boşamayacağına dair sözler almış, ancak bundan sonra onları evlendirmiştir.¹³⁰

Cafer, Abbâse'nin katıldığı sohbet meclislerinde ondan bakışlarını kaçırdığı halde Abbâse Cafer ile birlikte olmak istemiş; ancak bu yolda ne denediyse boşa çıkmıştır. Bunun üzere Abbâse, Cafer'in annesini kandırarak onunla bir plan yapmış ve Cafer'in sarhoş olduğu bir gece ona, kendisini bir cariye olarak takdim ettirmiştir. Bu gecenin sonunda Abbâse, Cafer'den hamile kalmış ve Cafer karşısındakinin bir cariye olmadığını ancak ayıldıktan sonra anlamıştır.¹³¹

Abbâse doğum yaptıktan sonra bu olayın duyulmasından korkarak bir mürebbiye ile çocuğu Mekke'ye göndermiştir. Halife er-Reşîd'in karısı Ummu Cafer Zubeyde, halifeye dert yanarak Yahya b. Hâlid'in kendisinin ve genel olarak haremin işlerini ihmal ettiğini, ihtiyaçlarını kısıtladığını söylemiştir. Abbâse olayından haberdar olan Ummu Cafer, Yahya b. Hâlid'e duyduğu öfkeden dolayı bu olayı er-Reşîd'e anlatmıştır.¹³²

Rivayetlere göre er-Reşîd, olayın gerçek olduğunu anlayınca hac dönüşü 30 Muharrem 187-30 Ocak 803 tarihinde Enbâr yakınlarındaki el-'Umr'da konaklamıştır. Gece olunca Cafer'e karşı husumet besleyen hizmetlisi Mesrûr'u Cafer'in kellesini vurması için görevlendirmiştir. Mesrûr, Cafer'in çadırına gittiğinde Cafer'in yanında Doktor İbn Bahtîşû' ile Şarkıcı Ebû Zekkâr vardı ve Ebû Zekkâr, şu

¹³⁰ *Aynı eser*, III, 384; el-'Etlîdî, *'Î'lâmu'n-Nâs*, Dâr Şâdir, 1.baskı, Beyrut 1410/1990, s.244; et-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 294; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 327

¹³¹ el-Mes'ûdî, *a.g.e.*, III, 385; el-'Etlîdî, *a.g.e.*, s.244

¹³² *Aynı eser*, III, 386

beyti terennüm ediyordu:¹³³

فلا تبعد فكل فتى يأتي عليه الموت يطرُق أو يغادي

Uzak değil, her gence gece ya da gündüz (er-geç) ölüm gelecektir!

Cafer, Mesrûr'un çadırına gelişine sevinmiş; ancak Mesrûr'un gerçekleri ona anlatmasıyla er-Reşîd'in kellesini istediğine inanmamıştır ve Mesrûr'dan er-Reşîd ile bu konuyu tekrar konuşmasını istemiştir. Mesrûr, Cafer'in isteğini yerine getirmesine rağmen değişen bir şey olmamış ve o, Cafer'in kellesini vurarak er-Reşîd'e götürmüştür.¹³⁴

Rivayete göre Cafer'in öldürüldüğü gece er-Reşîd, el-'Eşma'î'ye bir adam göndermiş ve onu huzuruna getirterek şu beyitleri söylemiştir:¹³⁵

لو أن جعفر هاب أسباب الردى لَنَجَا بِمَهْجَتِهِ طِمْرٌ مُلْجَمٌ
ولكان من حذر المنون بحيث لا يسمو إليه به العقاب القشعم
لكنه لما تقارب وقته لم يدفع الحدان عنه منجم

Cafer ölümün sebeplerinden korkup çekinseydi, gem vurulmuş soylu bir at ile canını kurtarırdı!

Ve felaketlerden sakınsaydı kartalın kendisini alıp uçuracağı (yüksek) yerde olurdu.

Ancak vakti yaklaşıncaya, müneccim bile musibeti ondan kovamadı.

O dönem Bağdat'ta 3 tane köprü bulunmaktadır. Rivayete göre Halife er-Reşîd,

¹³³ İbnu't- Tıkkâkâ, *el-Fağrî*, s.210

¹³⁴ el-Mes'ûdî, *a.g.e.*, III, 389; el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.151, el-Ya'kûbî, *a.g.e.*, s.369; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 327; eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 295

¹³⁵ el-Mes'ûdî, *a.g.e.*, III, 389

Cafer'in vücudunu ikiye böldürmüş ve ikiye bölünmüş olan beden ile başı tek tek bu köprülere astırmıştır.¹³⁶ Cafer öldürüldüğünde 37 yaşındadır.¹³⁷

1.2.2. Diğer Nedenler

1.2.2.1. Siyasi Nedenler

176/792 yılında Ali soyundan Yahya b. Abdullah b. el-Hasen b. el-Hasen'in, Deylem'de başkaldırması üzerine er-Reşîd, el-Fağl'ı bu isyanı bastırması için 50.000 kişilik bir orduyla Yahya'nın üzerine göndermişti. el-Fağl kan dökmeden Yahya'yı ikna ederek Halife er-Reşîd'den onun için emâname almış ve birlikte Bağdat'a dönmüşlerdir. er-Reşîd, Bağdat'a gelince hapsedilen Yahya'nın öldürülmesini istediğini Cafer b. Yahya'ya bildirmiştir. Cafer ise Halife er-Reşîd'in izni olmaksızın onu hapisten çıkartarak serbest bırakmıştır.¹³⁸ Ayrıca Bermekîler, Şia mezhebine mensup kişiler ile akrabalarından ileri gelen kimseleri hediyelere boğmuşlar, onları ihsanlarla kontrol altına almışlar ve Ali taraftarlarından dara düşmüş soylu ailelere yardımlarda bulunarak onları kendilerine çekmişlerdir.¹³⁹

er-Reşîd, el-İmâm Musa b. Cafer'in öldürülmesini el-Fağl'dan talep etmiş; ancak el-Fağl tam tersine onu kendi huzurunda ağırlamış, ona ihsanlarda bulunmuştur.¹⁴⁰ Ayrıca yine el-Fağl, Muhammed b. İbrahim el-İmam b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'a borcu için 1.000.000 dirhem vermiştir.¹⁴¹

Bermekîler, Ali b. Ebî Tâlib soyundan kimselere destek çıkıp onları koruyup

¹³⁶ el-Ya'kûbî, *a.g.e.*, s.369; eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 296; el-Ceḥşiyârî, *a.g.e.*, s.154

¹³⁷ eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 300; el-Ceḥşiyârî, *a.g.e.*, s.151; İbn Keşîr, *a.g.e.*, X, 473

¹³⁸ İbn Hâllikân, *Vefeyâtu'l-'A'yân*, I, 334-335; İbnu'l-Eşîr, *el-Kâmil*, V, 327-328; eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 289

¹³⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, Thk. Sehuyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1421/2001, I, 22

¹⁴⁰ Ebu'l-Ferec el-'İsfehânî, *Meḳâtilu't-Ṭâlibiyyîn*, Thk. ve Şerh. Ahmed Şaqr, Menşûrâtu's-Şerifi'r-Redâ, 2. baskı, byy., h.1416, s.420-421

¹⁴¹ İbnu't-Ṭiḳtaḳâ, *el-Fahrî*, s.203-204

kolladıkları ve özellikle Yahya b. Abdullah'ı serbest bıraktıkları için Abbâsi Devleti'ne karşı Ali taraftarı olmakla itham edilmişlerdir. Bu suçlama da onların yok edilmesinin bir nedeni olarak görülmüştür.

Hâlid b. Bermek'in Horâsân'da Emevîler'e karşı girişilen ihtilal hareketlerinde Kaḥṭabe b. Şebîb komutası altındaki ordunun fethettiği yerlerde toprak vergilerinin toplanması ve ganimetlerin askerler arasında taksim edilmesi için görevlendirilmesinden itibaren Bermekîler, buradaki Şiiler ile Ali taraftarları üzerinde nüfuz sahibi olmuşlardır. Öyleki Hâlid, halka adaletli davranıp onların gelirine göre vergi almış ve onun için, *“Horâsân halkından Hâlid'in ihsanda ve iyilikte bulunmadığı tek bir kişi bile yoktur!”* denilmiştir.¹⁴²

Halife el-Mehdî döneminde Hâlid b. Bermek, Rey, Taberistân ve Dinbâvend gibi Fars diyarlarında yedi yıl boyunca valilik yapmıştır; oğlu Yahya'yı da Rey'e vekil olarak atamış ve Yahya burada yaptıkları ile halifenin nezdinde itibar sahibi olmuştur.¹⁴³

Ali b. İsa b. Mehân, er-Reşîd'in huzurunda Musa b. Yahya'yı Horâsân halkıyla mektuplaşarak onları er-Reşîd'e karşı kışkırtmaya çalışmakla suçlamıştır. Ali b. İsa b. Mehân'ın dediklerine inanan er-Reşîd, Musa'yı bir süre hapsedirmiş ve sonra serbest bırakmıştır.¹⁴⁴

İbn Haldûn, Bermekîler'in devlet kadrosunu kendi adamlarıyla doldurduklarını, bu kişilerin devletin diğer ileri gelen kişileri ile rekabete giriştiğini ve er-Reşîd'in sarayındaki kalem ve kılıç sahibi 25 kişinin Yahya b. Hâlid'in

¹⁴² el-Cehşiyârî, *a.g.e.*, s.58

¹⁴³ Aynı eser, s.89

¹⁴⁴ eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 328; İbnu'l-Eşîr, *a.g.e.*, V, 293

soyundan geldiğini söylemektedir.¹⁴⁵

Rivayetlerde el-Fağl b. Yahya'nın Horâsân'da sadece Acemlerden oluşan 500.000 kişilik bir ordu kurduğu zikredilmiştir; ancak o dönemde bu sayıya ulaşan bir orduyu kurmanın zorluğunun yanı sıra böyle bir orduya mukayyet olmak da zamanın şartlarına göre neredeyse imkânsızdır. Ayrıca sahiden böyle bir ordu kurulduysa ona başkomutanlık eden el-Fağl ile ailesi Bermekîler'in bertaraf edilmesi sırasında ya da sonrasında neden harekete geçmediği sorusu da ortaya çıkmıştır. Muhtemelen bu rivayet, Bermekîler'in Acemlere olan ilgilerini abartılı bir şekilde ortaya koyan en çarpıcı örneklerdendir.

Gerçekten de Bermekîler, Fars kökenli olduklarını hiçbir zaman unutmayıp geleneklerini, göreneklerini korudukları gibi devlet kademelerinde de kendilerine yakın Fars kökenli devlet adamlarına yer vermişlerdir. Onların bu tutumu, Emevîler Dönemi'ni de hatırlatmaktadır; ancak devlet kademelerinde kendinden olana ya da kendine yakın olana imtiyazlar tanıma anlayışı, ilk devletlerin dahi kurulmasından itibaren var olmuştur. Bu anlayışın doğru olup olmadığını ölçmek için bu imtiyazlı kişilerin, devlete kazandırdıklarına ve kaybettirdiklerine bakılmalıdır. Bu noktadan hareketle Bermekîler'in ve onların görevlendirdiği kişilerin, Abbâsî Devleti'ne fazlasıyla katkıları olmuştur. Bununla birlikte Bermekîler'in tarih sahnesinden silinmesinin nedenlerinden biri olarak da Acemlere olan ilgileri gösterilmiştir.

Bermekîler, halkın yaşam şartlarını da göz önünde bulundurarak onların refahını sağlamak için çalışmalar yapmışlardır. Özellikle Yahya b. Hâlid vezir olduktan sonra Samarra yakınlarında bir kanal açtırarak ona el-Ğâtul adını vermiştir ve Ebu'l-Ğayl adı verilen sulama tesisine 20.000.000 dirhem harcamıştır. Ehl-i

¹⁴⁵ İbn Haldûn, *a.g.e.*, I, 21

Beyt'e buğday yardımı yapılmasını istemiş ve Mısır'dan Mekke'ye buğday göndermiştir. Muhacirlere ve ensardan olanlara, bölgelerin seçkin kişilerine, edebiyat, din ve yiğitlik ehlinden olan kişilere birçok ihsanda bulunmuştur. Yetimler için mektepler kurmuştur.¹⁴⁶

1.2.2.2. Dinî Nedenler

145/762-763 yılında Halife el-Manşûr'un emriyle Bağdat şehrinin inşasına başlanmış; ancak bu sırada bir isyan çıkınca şehrin inşasında kullanılmak üzere hazırlanan tüm malzemeler, isyancıların eline geçmesin diye yakılmıştır.¹⁴⁷

İnşasına henüz başladıktan sonra malzemeleri yakılan yeni şehrin böylece ortaya çıkan malzeme açığı sebebiyle halife, kurulacak olan şehrin imar planını çizen Hâlid b. Bermek'in de aralarında bulunduğu bir grup adamı ile bu konuda görüş alışverişinde bulunmuştur. Yapılan görüşmeler sonucunda Medâ'in ve Kısra Sarayı'nın yıkılmasıyla elde edilecek olan malzemelerin Bağdat şehrinin inşasında kullanılması fikri ortaya atılmıştır. Halife el-Manşûr, Hâlid b. Bermek'e bu konuda ne düşündüğünü sormuş ve Hâlid ona şöyle demiştir: *"Emîru'l-Mu'minîn, ben bunu doğru bulmuyorum, orası İslâm'ın alametlerinden birisidir; orayı gören kişi, oranın dünyevi sebeplerle yıkılmayacağını ancak oranın halkının yok edildiği gibi bunu dinin yapabileceğini anlar. Emîru'l-Mu'minîn, ayrıca orada Ali b. Ebî Tâlib'in namaz kıldığı yer vardır."* Bunun üzerine Halife el-Manşûr, Hâlid'e suçlamada bulunarak şöyle demiştir: *"Sen bunu Fars kökenli dostlarına karşı olan sempatinden dolayı reddettin!"* Halife el-Manşûr, Beyaz Saray'ın yıkılmasını emretmiş; bir kısmı yıkılan sarayın malzemelerinin Bağdat'a taşınması işleminin yeni malzemeler üretmekten

¹⁴⁶ el-Ceşşiyârî, *Kitâbu'l-Vuzerâ' ve'l-Kuttâb*, s.114

¹⁴⁷ eţ-Taberî, *Târîhu'l-'Umem ve'l-Mulûk*, VII, 619-622

daha pahalı olduğu anlaşılınca Halife el-Manşûr, Hâlid'i huzuruna çağırıp onunla bu durumu paylaştıktan sonra ona, “*Bu konuda ne düşünüyorsun?*” demiştir. Hâlid ise ona, “*Bunu size Emîru'l-Mu'minîn, yapmamanızı söylemişim madem ki bu işe giriştiniz, onu tamamen yıkınız. Eğer onu yıkmaktan vazgeçerseniz, onu yıkmaktan aciz kaldığımız söylenir!*” demiştir.¹⁴⁸

el-Manşûr ile Hâlid b. Bermek arasında Kisrâ Sarayı'nın yıkılması hususunda geçen diyalogun neredeyse aynısı Halife er-Reşîd ile Yahya b. Hâlid arasında yine aynı sarayın yıkılmasına dair yaşanmıştır. Aralarındaki tek fark ise Halife er-Reşîd, Yahya'yı Mecûsiliğe sempati duymakla suçlamasıdır.¹⁴⁹

Bermekîler'in etrafa sürekli güzel kokular yayan bir buhurdanlığın Kâbe'nin ortasına yerleştirilmesi için er-Reşîd'e ikna edici konuşmalar yaptığı ve bunun üzerine er-Reşîd'in onların Kâbe'de ateşe tapmayı istediklerini anladığı rivayet edilmiştir.¹⁵⁰ Ancak Halife el-Mutevekkil döneminde Mesrûr el-Kebîr, Bermekîler'in Kâbe'ye buhurdanlık koymak istediği haberinin gerçeklikle ilgisi olmadığını söylemiştir.¹⁵¹

İbnu'n Nedîm, Bermekîler'den Muhammed b. Halîd hariç Bermekî Ailesi fertlerinin zındık olduğunu söylemiştir.¹⁵² İlâveten Bermekîler'in Halife er-Reşîd'i halifelikten indirip zındıklığı yaymak istedikleri de rivayet edilmiştir.¹⁵³ el-'Esmâ'î de onların zındık olduğuna dair şu beyitleri söylemiştir:¹⁵⁴

¹⁴⁸ İbnu'l-Eşîr, *el-Kâmil*, V, 177; İbn Keşîr, *a.g.e.*, X, 334

¹⁴⁹ el-Ceşiyârî, *a.g.e.*, s.147

¹⁵⁰ el-Bağdadî, *el-Farq beyne'l-Fırağ*, Thk. Muhammed Muhiddîn Abdulhamid, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1416/1995, I, 285

¹⁵¹ el-Ceşiyârî, *a.g.e.*, s.164

¹⁵² İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz., s.473

¹⁵³ İbnu'l-Keşîr, *a.g.e.*, X, 463

¹⁵⁴ el-Mağdisî, *Kitâbu'l-Bed' ve't-Târîh*, Mektebetu's-Şağafeti'd-Dîniyye, byy. tsz., VI, 106; İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-'Ağbâr*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1343/1925, I, 51

إذا ذُكِرَ الشَّرْكُ في مَجْلِسِ أنارت وجوه بني برمك
وإن تُليثَ عنهم آية أتوا بالأحاديث عن مزدك

Şayet bir mecliste şirkten söz edilirse, Bermekoğulları'nın yüzleri parıldar!

Onların yanında bir ayet okunursa Mezdek hakkındaki hadislerle çıkar gelirler.

Kimin söylediği belli olmayan bir başka beyitte ise şair kendisi hakkında şöyle demektedir:¹⁵⁵

إن الفـراغ دعـواني إلى ابتداء المساجد
وإن رأي فيهِ كـرأى يحيى بن خالد

İçimdeki boşluk beni camiler inşa etmeye çağırıyor

Benim bu husustaki görüşüm ise Yahya b. Hâlid'in görüşü gibidir.

Bermekîler'in dostlarından birisi olan Enes b. Ebî Şeyh de zındıklıkla suçlanmış ve Cafer'in öldürülmesinden saatler sonra, sabah olurken er-Reşîd, onun da boynunu vurdurtmuştur.¹⁵⁶

Halife Hârûn er-Reşîd döneminde 17 yıl boyunca vezirlik makamını ellerinde bulunduran Bermekîler'in halife üzerindeki nüfuzunu kıskananlar, onlara karşı düşmanca bir tavır takınmışlardır. Bu düşmanlar, dönemin siyasette ayak kaydırmada ve itibarsızlaştırmada en etkili silahlarından biri olan zındıklığı Bermekîler'e karşı kullanmışlardır.

Bermekîler'e dini inançları hakkında yöneltilen bu suçlamalar büyük ihtimalle atalarının Budist rahiplerinden olmasındandır ki, birçok tarihçi onların putperest ya

¹⁵⁵ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, I, 51

¹⁵⁶ eṭ-ṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 297; İbn Keşîr, *a.g.e.*, X, 464; el-Ceşiyârî, *a.g.e.*, s.154

da Mecûsî dinine mensup olduklarını da rivayet etmiştir. Ancak vezirlik görevinde buldukları süre içerisinde komutanlık ettikleri her savaştan zaferle ayrılan Bermekîler'in İslâm ehline ve dinine birçok katkısı olmuştur. Bunun en güzel örneklerinden birisi olarak el-Fağl b. Yahya'nın atalarının rahipliğini yaptığı Nevbahâr tapınağını yıkmaya çalışmasını; ancak binanın sağlamlığından dolayı tamamen yıkamayınca yıktığı kısma bir cami inşa ettirmiş olmasını gösterebiliriz.¹⁵⁷ Onların İslâm dinine bu hizmetleri, din konusunda kendilerine yöneltilen suçlamalar hakkında kuşkuya sebep olmaktadır.

Bermekîler'in İbn Hâllikân, Fağl b. Rebî'a gibi düşmanlarının, onların yaptıkları güzel şeyleri gizleyip çirkin göstermekte başarılı olduğunu da dile getirmiştir.¹⁵⁸

1.2.2.3. Maddî Nedenler

Bermekîler'den önce hiçbir vezir ya da devlet büyüğü halifelerin nezdinde bu kadar itibar ve güç sahibi olmamıştır. Ayrıca devlet hazinesi de onların kontrolü altındaydı. Öyle ki Yahya b. Hâlid, Halife er-Reşîd'in hareminin bile giderlerini kontrol edip kısıtlamalara gidiyordu. Bu kısıtlamalardan rahatsız olan Ummu Cafer Zubeyde, defalarca er-Reşîd'e şikâyetinde bulunmuş ve en sonunda er-Reşîd'e, Abbâse'nin Cafer ile olan ilişkisini anlatmıştır.¹⁵⁹

İbn Haldûn, Bermekîler'in uğradığı felaketin nedenlerinden bahsederken onların toplanan vergileri kendi hesaplarına geçirdiklerini hatta Halife el-Reşîd'e bile maddî kısıtlamalar getirdiklerini kaydetmiştir.¹⁶⁰ Bir gün er-Reşîd, güzelliğinden çok

¹⁵⁷ el-Ceşiyârî, *a.g.e.*, s.123, İbn Hâllikân, *a.g.e.*, IV, 28

¹⁵⁸ İbn Hâllikân, *a.g.e.*, I, 335

¹⁵⁹ İbn Keşîr, *a.g.e.*, X, 463; el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, III, 286

¹⁶⁰ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 21

etkilendiği bir cariyeyi bir terzi yamağından 100.000 dirhem karşılığında satın almak istemiş; ancak Yahya b. Hâlid, hazinede bu kadar para bulunmadığını dile getirince er-Reşîd bu duruma çok sinirlenmiş ve hazinede teftiş başlamıştır. Bu teftiş sonucunda hazinenin Bermekîler tarafından tarumar edildiğini anlamıştır.¹⁶¹

Yahya b. Hâlid, Kâsru'ṭ-Ṭîn olarak bilinen görkemli sarayı kendisi için inşa ettirmiştir. Cafer ve el-Faḍl da kendilerine birer saray yaptırmışlardır¹⁶² ve Cafer'in sarayının 20.000.000 dirheme mal olduğu rivayet edilmiştir.¹⁶³ Bu bilgilerin ışığında Bermekîler'in devletin imkânları sayesinde lüks içerisinde yaşadığını söylememiz yanlış olmayacaktır.

er-Reşîd, Yahya b. Bermek'in kontrolü altında büyümüş ve Yahya'ya "Babacığım" diye hitap etmiştir. Dolayısıyla Bermekîler, devlet yönetiminde zaman geçirdikçe er-Reşîd'in saltanatına ortak olmuşlar, hatta devlet işlerinde er-Reşîd'i önemsemeden keyfi tutumlar bile sergilemişlerdir.¹⁶⁴

Bermekîler arasında siyasi açıdan olmasa da halife huzurundaki nüfuz bakımından en güçlü kişi er-Reşîd'in içki sofrası arkadaşı ve samimi dostu Cafer olmuştur.¹⁶⁵ Bir gün Cafer içki meclisinde dostları ile eğlenirken Abdumelik b. Salih el-Abbâsî çıkagelmiştir. Abdumelik, halifeden üç isteği olduğunu dile getirmiştir. O an halife olmadığı için Cafer ona isteklerini sormuş ve o da isteklerini sıralamıştır: Yaklaşık 1.000.000 dirheme ulaşan borcunun ödenmesini, oğlunun vilayetlerden birine vali olarak tayin edilmesini ve en son olarak da oğlunun halifenin kızlarından birisiyle evlendirilmesini talep etmektedir. Cafer, halife adına bu üç isteğe de evet

¹⁶¹ eṭ-Ṭaberî, *Târîhu'l-'Umem ve'l-Mulûk*, IX, 126

¹⁶² el-Ceḥşiyârî, *Kitâbu'l-Vuzerâ' ve'l-Mulûk*, s.121

¹⁶³ İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 463; İbnu'l-Eşîr, *el-Kâmil*, V, 328

¹⁶⁴ İbn Haldûn, *a.g.e.*, I, 21

¹⁶⁵ ed-Dûrî, *el-'Asru'l-Abbâsiyyu'l-Evvel*, Dâru'ṭ-Ṭalî'a, 3. baskı, Beyrut 1997, s.125

demiş ve daha sonra Halife er-Reşîd'e bu istekleri yerine getirdiğini anlattığında er-Reşîd bundan mutluluk duymuştur.¹⁶⁶

1.2.3. Sonuç

Hârûn er-Reşîd kendisini kundakta iken teslim alıp yetiştiren Yahya b. Halid'i halife olduktan sonra veziri olarak atamış ve devlet işlerinde serbest bırakmıştır. Halifenin annesi Hâyzurân 173/790 yılında vefat edince Yahya tam anlamıyla otorite sahibi bir vezir olmuştur.

Hârûn er-Reşîd, halifeliğinin ilk yıllarında birbirleriyle mücadele eden atları ve insan kalabalığını Yahya'nın kapısında görünce, *“Allah Yahya'ya güç versin, kendisini işlere vermiş, beni de zor işlerden kurtarıyor ve zamanımın daha güzel şeylere kalmasını sağlıyor”* demiştir. Ancak aradan uzun bir zaman geçtikten sonra önceki seferde olduğu gibi yine atları ve insan kalabalığını gördüğünde, *“Yahya bütün işleri bensiz kontrol altına aldı, aslında hilafet onundur ve benim sahip olduğum tek şey ise hilafetin isminden başka bir şey değil!”* demiştir.¹⁶⁷

Halifeliğinin ilk yıllarında devlet işlerini çekip çeviren Yahya'ya minnettar olan er-Reşîd, güç ve iktidarın zamanla Bermekîler'in eline geçtiğini hissetmiştir. Hatta Bermekîler onun etrafını öyle bir sarmıştır ki, veliaht iki oğlu el-Emîn ve Me'mûn'un da vâsiliği Bermekîler'in elinde bulunmaktaydı. Bu nedenle Hârûn er-Reşîd kendinden sonra hangi oğlu halife olursa olsun Bermekî iktidarının devam edeceğini biliyordu.

Bu noktadan hareketle Halife er-Reşîd'in saltanatında Bermekîler'in onun kadar, hatta ondan daha fazla söz sahibi olmaları, er-Reşîd'i zamanla Bermekîler'in

¹⁶⁶ İbnu't-Tiğtağâ, *el-Fahrî*, s.205-206

¹⁶⁷ Aynı eser, s.208

bu tutumları üzerine kafa yormaya sevk etmiş ve onlardan rahatsızlık duymasına neden olmuştur; çünkü insanlar tamamen Bermekîler'e yönelmişti ve artık halifenin etkinliği ortadan kalkmak üzereydi. Bu nedenle Bermekîler'in ortadan kaldırılmasının asıl sebebi, halifenin saltanatında kendini gösteren iktidar ve güç savaşında bu iki, hatta yer yer üç-dört başlı liderliktir. Öyle ki bu hususta, “*el-Fağl ve Cafer'in yaptıklarına dayanabilecek bir melik sabrı daha yoktur!*” diye rivayet edilmiştir.¹⁶⁸

1.3. Bermekîler'in Bilimsel Çalışmalara Katkıları

Emevîler Dönemi'nde girişilen fetih hareketleriyle, devletin sınırları içerisinde yaşayan saf Arap halkı ile fethedilen bölgelerde Araplaşmaya başlayan halkların zamanla kültürel ve bilimsel alanda gerçekleştireceği büyük kalkınmanın da temeli atılmış oluyordu.

Bu dönemde Arap yazısındaki harflerin noktalanması, harflerin okunmasında hata yapılmaması için harekelenmesi, Arap dilinin sistematik biçimde kodifiye edilmesi ile birlikte din alanında hadis, kıraat, fıkıh ve kelam bilimleri çalışmaları da yapılmıştır. Tercüme alanında birkaç önemli çeviri dışında pek fazla faaliyet yoktur. Hâlid b. Mu'âviye için astroloji, tıp ve sanat alanında bazı kitaplar Yunanca ve Kıpticeden Arapçaya tercüme edilmiştir. Halife I. Mervan'ın doktoru Mâserceveyh el-Basrî, Ahron el-Kıs'ın tıp alanındaki eseri el-Kunnâş'ı Süryaniceden Arapçaya çevirmiştir.¹⁶⁹

Emevî Devleti'nin ilk yıllarında musikî ve eğlence meclislerine İslâmla

¹⁶⁸ *Aynı eser*, s.209

¹⁶⁹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III-Emevîler Dönemi*, Eser Ofset Basın Yayın Matbaacılık, 1. baskı, Erzurum 2012, s.30-36; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-'Edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-'Abbâsiyyu'l-Evvel*, Dâru'l-Ma'ârif, 16. baskı, Mısır 2004, s.109; İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s.340

bağdaşmadığı gerekçesiyle pek sıcak bakılmamıştır. Ancak daha sonra, özellikle Fars ve Rum kültürlerinin etkisiyle Halife Yezid b. Mu'âviye'den itibaren musikî ve eğlence meclisleri ilgi görmeye başlamıştır.¹⁷⁰ Beri yandan, fetihlerden elde edilen maddî kaynaklar sayesinde devletin ve vatandaşın ekonomik refahı da büyük ölçüde sağlanmıştır.

Abbâsîler Dönemi'nde ise zamanla Araplaşan milletlere tanınan hak ve özgürlükler sayesinde bu milletler, devletin ve hayatın her noktasında Araplarla iç içe geçmiştir. Bunun sonucunda Fars, Yunan ve Süryanilere ait zengin kültürel ve bilimsel miras, özümseyerek İslâm medeniyetinin altın çağını yaşamasına zemin hazırlamıştır. Bu altın çağın yaşanmasındaki en önemli etkenlerden biri, Yunancadan ve Hintçeden Farsçaya aktarılan telif eserlerin Araplaşan kişiler aracılığıyla Arapçaya çevrilmesidir.

Abbâsî halifeleri ilk zamanlardan itibaren tercüme faaliyetlerine büyük bir önem vermiş ve bu çevirilerin yapılması için çokca mal harcamışlardır. el-Manşûr, bilim insanlarına, şairlere ve ediplere ilk ciddi desteği veren halifedir. Astrolojiye karşı duyduğu ilgiden dolayı münecimlere destek vermiş ve Nevbaht el-Maḥbusî ile yıldızların hareketlerini gözlemlemiştir. Ayrıca İbnu'l-Muḳaffa'nın aslını Sanskritçeden çevirdiği *Kelîle ve Dimne*, Aristoteles'in mantık kitapları ve *Kitâbu's-Sind-Hind* ve Batlamyus'un *el-Macestî* kitabı, Halife el-Manşûr için tercüme edilmiştir.¹⁷¹

Halife er-Reşîd ve vezirleri Bermekîler dönemindeyse tercüme faaliyetleri giderek hız kazandığı için Beytu'l-Ḥikme'nin temelini oluşturan ve Halife el-Manşûr

¹⁷⁰ Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s.26

¹⁷¹ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.110

zamanında inşa edilen Hizânetu'l-Ĥikme ya da diğeri adıyla Dâru'l-Ĥikme Kütüphanesi büyütülmüştür. Tercümanlardan oluşan büyük bir grup burada görev almaya başlamıştır.¹⁷² Ankara ve 'Amuriyye şehirlerinin fethedilmesinden sonra buradaki kitapların çoğu Hizânetu'l-Ĥikme'ye getirilmiş ve dönemin ilim merkezi Basra'ya yakın Cundîsâbûr okulunda Hıristiyan bir doktor olan Yuĥannâ b. Mâseveyh'in başkanlığında kurulan bir heyet, bu kitapları Arapçaya tercüme etmiştir.¹⁷³

Astroloji, din, felsefe ve tıp alanında bilgi sahibi olan Yahya b. Hâlid, oğulları ile birlikte sanat ve bilimle uğraşan kimseleri koruma altına alarak onlara bu çalışmalarında destek vermişlerdir. Özellikle Fars geleneklerini içeren eserlerin Arapçaya çevrilmesini istemişlerdir. Aslen İranlı bir ravi olan, soy, kusur ve tartışma alanları üzerine bilgi sahibi 'Allân eş-Şu'ûbî, Beytu'l-Ĥikme'de er-Reşîd, el-Me'mûn ve sürekli destek gördüğü Bermekîler için kitap çoğaltmıştır.¹⁷⁴ Yahya'nın kâtipliği yapan Muhammed b. el-Leyş el-Ĥatîb ve Farsçadan *İhtiyâr-nâme*'yi Arapçaya *Sîretu'l-Furs* adıyla tercüme eden İshâk b. Yezîd, Bermekîler'den bolca ihsanlar elde eden tercümanlardandır.¹⁷⁵ Bu dönemin önde gelen Fars kökenli diğeri tercümanları Muhammed b.Cehm el-Bermekî, Zâdeveyh b. Sâheveyh, Behrâm b. Merdanşâh, 'Umer b. el-Ferruĥân, Musa b. İsa el-Kurdî, Hişâm b. el-Kâsım ve Beytu'l-Ĥikme yöneticisi Silm, Bermekîler'den destek görmüştür.¹⁷⁶

Bermekîler, daha önceleri Yunancadan tercüme edilmiş olan bazı kitapların yine Arapçaya tercüme edilmesini de istemişlerdir. Bu bağlamda Yahya b. Hâlid, Ebû

¹⁷² Şevki Dayf, *a.g.e.*, s.112; Kaya, Mahmut, "*Beytülhikme*", TDVİA, İstanbul 1992, VI, 89

¹⁷³ Kaya, Mahmut, *a.g.e.*, VI, 89 ; Şevki Dayf, *a.g.e.*, s.112

¹⁷⁴ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s.153-154

¹⁷⁵ *Aynı eser*, s.175, 342

¹⁷⁶ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s.113; İbnu'n-Nedîm, *a.g.e.*, s.342

Hasan ve Beytu'l-Hikme yöneticisi Silm'i Batlamyus'un *el-Macestî* kitabını kusursuz bir şekilde tercüme etmeleri için görevlendirmiş ve onlar da bunu başarmıştır.¹⁷⁷ Farsçadan ve Yunancadan yapılan çevirilerle yetinmeyen Yahya b. Hâlid, İskenderiyye Patriki'ne tarıma dair bir kitabı Rumcadan Arapçaya tercüme ettirmiştir. Ayrıca Yahya b. Hâlid, büyük bir hastane yaptırarak bu hastaneye Hintli doktorlar getirmiştir. Bu Hintli doktorlar, ilaç yapımı ve tıp alanındaki bilgilerini Arapçaya aktarmışlardır.¹⁷⁸

Yahya, sarayda bilimsel ve edebi toplantılar da düzenlemiştir. Bu toplantılardaki bir grubu sadece İslâm âlimleri, kelim ilmi sahipleri ve diğer dinlere mensup âlim kişilerden oluşurdu. Bir gün Yahya, bu grupla yaptığı toplantıya liderlik ederken onlara şöyle demiştir: “*Bâtnilik-zâhirilik, eski-yeni, inkâr-ıspat, hareket-hareketsizlik (ses-sessizlik), zıtlık-yakınlık, varlık-yokluk, değişme-benzeme, beden-şeref, karalama-doğrulama, nitelik-nicelik ve imamet nass ile mi sabittir yoksa alternatifli midir? Buna benzer usul ve furû‘ konularında birçok şey konuştunuz ve şimdi ise tartışmadan aşk üzerine konuşunuz!*”¹⁷⁹

Bu tercüme faaliyetlerine yaptıkları teşviklerin yanı sıra şairler tarafından halifelerin övülmediği kadar övülen Bermekî Ailesi, şairlere ve şarkıcılara kapılarını sonuna kadar açarak cömertliklerinin atasözü haline gelmesiyle sonuçlanan birçok maddî yardımda bulunmuştur. Yahya b. Hâlid'in görevlendirdiği Ebân b. Abdulhamid el-Lâhikî, *Kelile ve Dimne*'yi 14.000 beyit halinde nazmederek onu Yahya b. Hâlid'e teslim etmiş ve rivayete göre Yahya da ona, bu işin karşılığı olarak

¹⁷⁷ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.112

¹⁷⁸ *Aynı eser*, s.112-113

¹⁷⁹ el-Mes'ûdî, *a.g.e.*, III, 379

100.000 dirhem vermiştir.¹⁸⁰

Halife er-Reşîd döneminde düzenlenen eğlence meclislerinde özellikle Cafer b. Yahya'nın öne çıktığını görüyoruz. Bu meclislerden bir tanesini hakkında İbnu't-Ṭiḫṭakâ şöyle bir bilgi veriyor: *“Bir gün Cafer b. Yahya el-Bermekî, meclisinde oturuyordu ve o, özel düzenlenen meclisleri severdi. Birbirlerinin arkadaşlığından memnun olan nedimler gelir ve onunla beraber mecliste otururlardı. Meclise gelen kişiler renkli elbiseler giyerlerdi. Eğer içki ve eğlence meclisine gelmişlerse kırmızı, sarı ve yeşil renkte elbiseler giyerlerdi.”* Cafer'in bu içki meclislerinde Ebû Zekkâr ve İshâk b. İbrahim el-Mevsîlî, Cafer'in cömertliğinden fazlasıyla yararlanan şarkıcılarıdır.¹⁸¹

Bermekîler'e şiirler söyleyerek onların cömertliğinden yararlanan belli başlı şairler şunlardır: Beşşâr b. Burd, Sa'îd b. Vehb, Selm el-Hâsır, Mervân b. Ebî Hafşa, Muslim b. el-Velîd, Nuşayb el-Aşğar, İbn Munâzir, Ebû Kâbûs el-Hirî en-Nasrânî, el-'Esmâ'î, Ebû Nuvâs, Ebu'n-Nadîr, el-Faḍl Abdussamed er-Raḳḳâşî, Ebân b. Abdulhamîd el-Lâhîkî, Mansûr en-Nemrî ve Eşca' b. 'Amr es-Sulemî.¹⁸²

¹⁸⁰ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.333

¹⁸¹ el-Mes'ûdî, *a.g.e.*, III, 387; İbnu't-Ṭiḫṭakâ, *el-Fahrî*, s.210; Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.329

¹⁸² Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.327-340

II. BÖLÜM

BERMEKİLER İÇİN SÖYLENEN METHİYELER

2. Methiyeler

Bermekîler'den bir ihsan elde edebilmek için birbirleriyle yarışan şairler ve şarkıcılar, 170/786 yılında vezir olan Yahya b. Hâlid ve evlatlarını, 17 yıl boyunca fazlasıyla övmüşlerdir.

Bermekîler'e methiyeler söyleyen şairlerin birçoğunun genellikle ilk başta ekonomik sıkıntılar çeken ya da herhangi bir olaydan dolayı başı belaya girmiş kişiler olduğunu görüyoruz. Bermekîler tarafından methiyesi beğenilen şairler, zamanla onların siyaset alanındaki nüfuzunu, savaşlarda kazandıkları başarıları ve muhtaç insanlara karşı sergiledikleri cömertliklerini övmüşlerdir.

Bermekîler'e yazdığı methiyelerden dolayı onların özel şairlerinden biri olarak görülen Nuşayb el-Aşğar, Yahya'yı kastederek şu beyiti söylemiştir:¹⁸³

عند الملوک مَضَرَّةٌ ومنافعُ أرى البرامک لا تضرُّ، وتنفعُ

Meliklerin yanında fayda ve zararlar vardır; Bermekîler'in yanında ise zararın (aksine) fayda elde edeceğini görüyorum.

er-Reşîd, Bermekîler'i ortadan kaldırdıktan sonra Bermekîler'in baş düşmanı olan el-Fağl b. er-Rebî'a ile hacca gitmiştir. O sırada orada bulunan İbn Munâzir, el-Fağl b. er-Rebî'a'nın bütün engellemelerine karşı rivayet etme gününde er-Reşîd'in huzurunda Bermekîler'i öven şu şiirini okumuştur:¹⁸⁴

أَنَا بَنُو الْأَمَلِكِ مِنْ آلِ بَرْمَكِ فِي طَيْبِ أَخْبَارٍ وَيَا حُسْنَ مَنْظَرِ

إِذَا وَرَدُوا بِطَحَاءِ مَكَّةَ أَشْرَقَتْ بِيحْيَى وَبِالْفَضْلِ بْنِ يَحْيَى وَجَعْفَرِ

¹⁸³ Şevkî Dayf, *el-'Asru'l-Abbâsiyyu'l-Evvel*, s.327

¹⁸⁴ Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbu'l-'Ağânî*, Thk. 'Abd Ali Muhennâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. baskı, Beyrut 1407/1986, XVIII, 208.

فَتُظَلِّمُ بَعْدَادٌ وَيَجْلُو لَنَا الدُّجَى بِمَكَّةَ مَا حَجَّوْا ثَلَاثَةَ أَقْمُرِ
فَمَا صَلَّحَتْ إِلَّا جُرُودٌ أَكْفُهُمْ وَأَرْجُلُهُمْ إِلَّا لِأَعْوَادٍ مِنْ بَرِ
إِذَا رَاضَ يَحْيَى الْأَمْرَ ذَلَّتْ صِعَابُهُ وَحَسْبُكَ مِنْ رَاعٍ لَهُ وَمُدَبِّرِ

Bermekî Hanedanı'nın bize, hükümdar evlatları geldi.

Bu ne güzel bir haber, ne güzel bir manzara!

Mekke'ye geldiklerinde, o şehir, Yahya, Yahya'nın oğlu Fağl ve Cafer ile aydınlanır.

Bu üç ay haccederken, Bağdat karanlıkta olduğu bir anda, Mekke'de ortalık ışıldar.

Elleri, cömertlik yapmaktan,

Ayakları da minbere (yüksek makamlara) çıkmaktan başka bir şey için değildir.

Yahya bir işe girişti mi, o işin zorluklarını dize getirir.

Böyle bir koruyucu ve yönetici sana yeter.

İbn Munâzîr, Cafer b. Yahya'nın isteği üzerine Cafer ile er-Reşîd arasındaki yakınlığı anlatan şu beyitleri söylemiştir:¹⁸⁵

قَدْ تَقَطَّعَ الرَّحْمُ الْقَرِيبُ وَتُكْفَرُ النُّعْمَى وَلَا كَتَقَّارِبُ الْقَلْبَيْنِ
يُدْنِي الْهَوَىٰ هَذَا وَيُدْنِي ذَا الْهَوَىٰ فَإِذَا هُمَا نَفْسٌ تُرَىٰ نَفْسَيْنِ

Bağlar koparılır, iyilik inkâr edilir; ama iki kalbin yakınlaşması gibi güzel bir şey yoktur.

Bu da sevgiyi yakın kılıyor, diğeri de.

¹⁸⁵ Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, a.g.e., XVIII, 210

Böylece, iki kalp gibi görülen (aslında) tek bir kalptir.

Cafer b. Yahya, er-Reşîd Hanedanı'ndan 20.000.000 dirhem karşılığında bir arazi satın almıştır ve bu arsayı, asıl sahiplerine geri vermiştir. Bunun üzerine Bermekîler'e söylediği övgü dolu şiirlerle onların en önemli şairlerinden birisi olan Eşca' b. 'Amr es-Sulemî, Cafer'in bu davranışını öven şu beyitleri söylemiştir:¹⁸⁶

رَدَّ السِّبَاخَ نَدَى يَدَيْهِ وَأَهْلُهَا مِنْهَا بِمَنْزِلَةِ السِّمَّاكِ الْأَعْزَلِ
قَدْ أَيْقَنُوا بِذَهَابِهَا وَهَلَاكِهَا وَالذَّهْرُ يُوعِدُهُمْ بِيَوْمٍ أَعْضَلِ
فَأَفْتَكَّهَا هُمْ مِنْ ذَهْرِهِمْ بَيْنَ الْجِرَانِ وَبَيْنَ حَدِّ الْكَلْكَالِ
مَا كَانَ يُرْجَى غَيْرُهُ لَفَكَاهَا يُرْجَى الْكَرِيمُ لِكُلِّ خَطْبٍ مُعْضَلِ

Cömert elleriyle çorak araziyi geri verdi.

Kendilerin mevkii zaten Başakçı Yıldızındaydı¹⁸⁷.

*Onlar, feleğin kendilerini daha zor günlerle tehdit edip o yerin elden çıkıp
kendilerinin de yok olacaklarını anlayınca,*

(Cafer) onları feleğin elinden,

Boyun ve göğüs arasında sıkışmaktan kurtardı.

Ondan başkası bunu (bu düğümü) çözemezdi.

Tüm zorluklarda saygın insanlardan ümit beklenir.

Cafer b. Yahya bir gün Şâlihiyye'deki sarayın balkonda oturmuş içki içerken Benî Hilâl kabilesinden bir bedevî gelmiştir. Oradakilere şikâyetini dile getirmiş olan

¹⁸⁶ Aynı eser, XVIII, 224

¹⁸⁷ Şiirde geçen السِّمَكُ الْأَعْزَلُ, Batı dillerinde *Spica*, Türkçe'de ise *Başakçı* adıyla bilinen bir yıldız olup Başakçı Takımyıldızı bölgesinde bulunmaktadır.

bedevî onlara açık bir şekilde Cafer ile konuşmak istediğini söylemiş ve görevli kişi de onu Cafer'e götürmüştür. Cafer yanına gelen bedevîye şöyle demiştir: “*Hilâlî, sen şiir okur musun?*” Bedevî, “*gençken güzel okurdum ancak yaşlanınca okumayı bıraktım.*” diye cevap vermiştir. Cafer, ondan kabilesinin şairi Humejd b. Şevr'in şiirlerinden birisini okumasını istemiş ve o da okumaya başlamıştır:¹⁸⁸

لَمِنَ الدِّيَارِ بِجَانِبِ الحُمُسِ كَمَحَطِّ ذِي الحَاجَاتِ بِالنَّفْسِ

el-Hums yakınlarında, cana (yaşamaya) ihtiyaç duyan kişinin konakladığı yer gibi olan bu diyarlar kime aittir?

Bedevî okuduğu şiirin tam son beyitine gelmişken birden Eşca' öne atılmış ve Cafer'i öven şu şiiri okumaya başlamıştır:¹⁸⁹

ذَهَبَتْ مَكَارِمُ جَعْفَرٍ وَفِعَالِهِ فِي التَّاسِ مِثْلَ مَذَاهِبِ الشَّمْسِ
مَلِكٌ تَسْوَسُ لَهُ المَعَالِي نَفْسُهُ وَالعَقْلُ خَيْرُ سِيَاسَةِ النَّفْسِ
فَإِذَا تَرَاءَتْهُ المُلُوكُ تَرَجَعُوا جَهْرَ الكَلَامِ بِمَنْطِقِ هَمْسِ
سَادَ البرَامِكُ جَعْفَرٌ وَهَمُّ الأَلَى بَعْدَ الخَلَائِفِ سَادَةُ الإنْسِ
مَا ضَرَّ مَنْ قَصَدَ ابْنَ يَحْيَى رَاغِبًا بِالسَّعْدِ حَلًّا بِهِ أَمَّ النَّحْسِ

Cafer'in meziyetleri ve yaptığı işler, insanlar arasında, güneşin tanınması (ve yararları) gibidir.

Yüceliklerin, kendisi adına siyaset yaptığı bir hükümdardır.

Zaten akıl, en doğru siyasettir.

Krallar ulu orta konuşurken onu görürse fisıldeşmeye (başlarlar).

¹⁸⁸ Aynı eser, XVIII, 225

¹⁸⁹ Aynı eser, XVIII, 225

Bermekîler'e Cafer liderlik etmiştir. Onlar, insanlığın liderleri olan halifelerden sonra gelirler.

İster bedbaht ister bahtlı olsun, kim Yahya'nın oğluna bir ihtiyaç talebiyle gitmişse bir zarar görmemiştir.

Eşca' es-Sulemî, bir gün arkadaşlarıyla bir mecliste eğlenip şiir söylerken Cafer'in arkadaşı Enes b. Ebî Şeyh en-Naşrî onların yanına çıkagelmıştır. O geldiğinde bütün herkes ayağa kalkarken Eşca' ayağa kalkmamıştır. Bunun üzerine oradaki kişilere ayağa kalkmayan kişinin kim olduğunu sormuş ve Şair Eşca' olduğunu öğrenince ona, “Cafer b. Yahya ile görüşmeden seni alıkoyan şey nedir?” demiştir. Eşca' da ona, “Cafer ile beni kim görüştürebilir?” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Enes, “ben” demiştir ve ona, Cafer b. Yahya'nın uzun şiirden sıkıldığını anlatarak uzatmadan bir şiir söylemesini istemiştir. Eşca' da ona şiiri hiçbir zaman uzatmadığını dile getirmiştir. Daha sonra Enes b. Ebî Şeyh en-Naşrî, Cafer'in huzuruna çıkmıştır. Cafer'in hâcibi Ebû Rumaḥ el-Hemzânî ise kapıda bekleyen Eşca' es-Sulemî'ye Cafer'in huzuruna çıkmasını söylemiş ve Eşca' içeri girer girmez orada bulunan Enes b. Ebî Şeyh en-Naşrî de ondan şiirini okumasını istemiştir:¹⁹⁰

وَتَرَى الْمَلُوكَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ كُلَّ بَعِيدِ الصَّوْتِ الْجُرْسِ
فَإِذَا بَدَا لَهُمْ ابْنُ يَحْيَى جَعْفَرُ رَجَعُوا الْكَلَامَ بِمَنْطِقِ هَمْسِ
ذَهَبَتْ مَكَارِمُ جَعْفَرٍ وَفَعَالُهُ فِي النَّاسِ مِثْلَ مَذَاهِبِ الشَّمْسِ

Hükümdarları konuşur halde görürsen, seslerinin en uzak yere kadar çınladığını görürsün.

¹⁹⁰ Aynı eser, XVIII, 226-227

Yahya oğlu Cafer onlara görüldüğünde, ulu orta konuşurken fısıldaşmaya (başlarlar).

Cafer'in meziyetleri ve yaptığı işler, insanlar arasında, güneşin tanınması (ve yararları) gibidir.

Bir gün Eşca', el-Fağl b. Yahya'nın hocası el-Mubârek ile karşılaşınca el-Mubârek ona Cafer'e yazdığı şiirleri söyletmiş ve daha sonra Eşca''yı el-Fağl'ın huzuruna çıkaracağını söylemiştir. Eşca' el-Mubârek'in yardımıyla el-Fağl'ın huzuruna çıkınca şu şiiri söylemiştir:¹⁹¹

مَا قَدَّمَ الْفَضْلَ بْنَ يَحْيَى مَكَانَهُ عَلَى غَيْرِهِ بَلْ قَدَّمْتَهُ الْمَكَارِمُ
لَقَدْ أَزْهَبَ الْأَعْدَاءَ حَتَّى كَأَنَّمَا عَلَى كُلِّ نَعْرٍ بِالْمَنِيِّ قَانِمُ

Yahya oğlu el-Fağl'ın sahip olduğu mevki, insanlar (arasında) onu öne çıkarmaz; aksine meziyetleri onu öne taşır.

Düşmanları öyle korkutmuştu ki, sanki her boşlukta yer alan ölümün sorumlusuydu.

el-Fağl, Eşca''dan Cafer'in ona verdiği miktarı öğrenmiş ve bunun üzerine Cafer'in ona verdiği 10.000 dirhemin iki katı olan 20.000 dirhemi bahşetmiştir.

Bir nevruz gününde bir takım şairler, içinde altın ve gümüşten yapılmış kadehlerin de olduğu hediyeleri Hâlid b. Bermek'e sunmuştur. Bu durum karşısında bir şair, şu şiiri söylemiştir:¹⁹²

لَيْتَ شِعْرِي أَمَا لَنَا مِنْكَ حَظًّا يَا هَادِيَا الْوَزِيرِ فِي النَّوْرُوزِ

¹⁹¹ *Aynı eser*, XVIII, 227

¹⁹² İbnu't-Ŧiġtaġâ, *el-Faġrî*, s.157-158

ما على خالد بن برمك في الجو د نوال يُيأله بعزير
ليت لي جام فضة من هدايا ه سوى ما به الأمير مجيزي

Bir bilebilsem, Nevruz'da Vezir'e sunulan hediyelerden benim payıma düşen de olacak mı?

Hâlid b. Bermek'in, cömertlik edip bağışta bulunması ona ağır gelmez.

Emir'in bana verdiği ödülleri dışında, keşke ona gelen hediyelerden bana da bir gümüş kadeh düşseydi!

Bunun üzerine Hâlid, o an elinde olan altın ve gümüşten yapılmış ne kadar kadeh ve kapkacak varsa o şaire hediye olarak verir.

Hâlid b. Bermek'in, dara düşmüş ihtiyaç sahiplerini *ziyaretçiler* diye adlandırması üzerine Beşşâr b. Burd, şu beyitleri söylemiştir.¹⁹³

حذا خالد في فعله حذو برمك فمجد له مستطرف وأصيل
وكان ذوو الآمال يُدعون قبالة بلقظ على الإعدام فيه دليل
يُسَمَّون بالسُّوَالِ في كلِّ مَوطِنٍ وإن كان فيهم نابهة وجليل
فسمَّاهم الزُّوَارَ سَتْرًا عليهم فأستأزُّه في المُهْتَدِينِ سُودول

Hâlid yaptığı şeylerde Bermekî Ailesi'ni izler; güzel bir şerefi ve kökeni vardır.

Ümit edenler ondan önce çağrılırlardı yokluğa işaret eden kelimelerle,

Her bir vatandaşa ihtiyaç sahibi derler ki, onlar arasında muhterem ve soylu kişiler vardır.

¹⁹³ *Dîvân Beşşâr b. Burd*, Şerh. Mehdî Muhammed Nâsıruddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. baskı, Beyrut 1413/1993, s.573

Ancak Bermekîler, onların yoksulluğunu gizlemek için onlara ziyaretçi dediler.

el-Faḍl b. Yahya'ya yazdığı methiyelerle maddî gelirlere boğulan şairlerden biri olarak adlandırılan Nuşayb el-Aşğar, Yahya b. Hâlid için daha sonraları çok meşhur olan şu beyitleri söylemiştir:¹⁹⁴

عند الملوک مضرّةً ومنافعُ وأرى البرامک لا تضر وتنفعُ
إن العروق إذا استسمرَّ بالتّرى أشرّ النبات بها والطاب المزروعُ
وإذا جهلت من امرئ أعرافه وقديمه فانظر إلى ما يصنعُ

Meliklerin yanında fayda ve zararlar vardır; Bermekîler'in yanında ise zararın (aksine) fayda elde edeceğini görüyorum.

Şayet kökler toprağın altına doğru ilerlerse, bitki canlanır ve ürün güzelleşir.

Ve eğer bir kişinin kökleri ve geçmişini bilmiyorsan onun ne yaptığına bak!

Beşşâr b. Burd, Hâlid b. Bermek'in ahlakını ve cömertliğini öven şu beyitleri nazmetmiştir:¹⁹⁵

تأبى خلایقُ خالدٍ وفَعَالُهُ إلا تجبُّبُ کُلِّ أمرٍ عائبِ
فإذا أتیت البابَ وقتَ غدائهِ أذنَ الغداءِ برغم أنفِ الحاجبِ

Hâlid'in huyları ve yaptıkları, ayıp olan işlerden uzaktır,

Eğer öğle yemeği zamanında onun kapısına gelirsen, kâhyanın kibrine rağmen yemeğe davet edilirsin.

¹⁹⁴ İbnu'l-Mu'tezz, *Ṭabaḳâtu 'ş-Şu'arâ'*, Thk. 'Abdu's-Settâr Ahmed Fâc, Dâru'l-Ma'ârif, 2. baskı, Mısır tsz., s.156

¹⁹⁵ *Dîvân Beşşâr b. Burd*, s.191

Şairlerden birisi Yahya b. Hâlid'in cömertliğini öven şu beyitleri nazmetmiştir:¹⁹⁶

لا تراني مصافحاً كفّ يحيى إنني إن فعلت ضيعتُ مالي
لو يمسّ البخيلُ راحةً يحيى لسختُ نفسُهُ بِذَلِ التَّوَالِ

Beni, Yahya'nın elini sıkarken göremezsın.

Eğer böyle davransaydım neyim var neyim yok kaybederdim.

Cimri kişi, Yahya'nın avuç içine dokunacak olursa,

Elinde olanı bağışlayıp verirdi.

Yahya b. Hâlid'in cömertliğinin övüldüğü bir başka beyit ise şu şekildedir:¹⁹⁷

سألت الندى: هل أنت حرٌّ، فقال لا ولكنني عبد ليحيى بن خالدٍ
فقلت : شراءً قال : لا بل وراثَةً توارثني من والد بعد والدٍ

Cömertliğe “özgür müsün?” diye sordum ve o da hayır, Yahya b. Hâlid'in

“kuluyum” dedi.

“Seni satın mı aldı?” dedim. O, “aksine babadan oğula geçen veraset (gibidir)!”

dedi.

Yahya b. Hâlid'in iki kız kardeşine yaptığı iyiliği hatırlatan ve Yahya'dan kendisini kız kardeşlerinin yanına götürmesini isteyen kadın Şair 'Înân Cârîyetu'n-Nâîfî, Yahya b. Hâlid'i övdüğü şu şiiri nazmetmiştir:¹⁹⁸

نفى التَّوَمِ من عيني من حَوْكُ القِصَائِدِ وآمالُ نفسٍ همّا غيرِ نافِدِ

¹⁹⁶ İbnu't-Tiḫṭakâ, *el-Fahrî*, s.198

¹⁹⁷ el-'Etlîdî, *'Î'lâmu'n-Nâs*, s.261

¹⁹⁸ İbnu'l-Mu'tezz, *a.g.e.*, s.421-422

إذا ما نفى عنى الكرى طول ليلة
 وزير أمير المؤمنين ومن له
 من البرمكيين الذين وجوههم
 على وجه يحيى غرة يُهتدى بها
 تعود إحساناً وأصلح فاسداً
 وكانت رقاب من رجال تعطلت
 على كل حي من أيديه نعمة
 حياضك في المعروف للناس جمّة
 وفعلك محمود وكفك رحمة
 بلغت الذي لا يبلغ الناس مثله
 فيا ربّ زده نعمة وكرامة
 مننت على أختي منك نعمة
 فمن لي بما أنعمت منك عليهما

تعوذت منها باسم يحيى بن خالد
 فعالان من حمد طريف وتالد
 مصابيح يُطفئ نورها كل واقد
 كما يهتدى سارى الدجى بالفراقد
 وما زال يحيى مُصلحاً كل فاسد
 فقلّدها يحيى كرام القلائد
 وآثاره محمودة في المشاهد
 فمن صادر عنها وآخر وارد
 ووجهك نور ضوئه غير خامد
 فأنت مكان الكف من كل ساعد
 على غيظ أعداء وإرغام جاحد
 صفتّ لهما منها عذاب الموارد
 وقاك إله الناس كيد المكاييد

Kaside nazmedip durmak ve bir de nefsin tükenmek bilmeyen arzuları,

Gözümden uykuyu silip attı.

Benden gece boyu böyle yapıp uykumu kaçırırsa,

Ben de Hâlid oğlu Yahya'nın adına sığırım.

O, Emîru'l-Muminîn'in veziridir. Hem kendisinden öncekilerden miras aldığı,

hem de kendisinin sahip olduğu meziyetlerle övülen kişidir.

Yüzleri birer ışık olup, yanıp parıldayan herşeyi söndüren Bermekîler'dendir o.

Gecenin karanlığında yol alan kişinin Kutup Yıldızı'nı kendisine yol gösterici edindiği gibi Yahya'nın da yüzünde kendisiyle hidayete ulaşılan bir parlaklık vardır.

İyiliği kendine huy edinmiş ve kötü işleri de düzeltmiştir.

Yahya, hâlâ her bir bozuk işi düzeltmektedir.

İş göremez hale gelen (soylu) kişilerin boynuna Yahya saygınlık madalyasını takmıştır.

Her kabiledede onun bahşettiği bir nimet vardır,

Eserleri de her yerde görülüp övülmektedir.

Senin havuzların, insanlar için bir berekettir.

Birisi su almaya gelirken, diğeri (suyu doldurmuş) dönmektedir.

Yüzün, ışığı sönmeyen bir pırıltıyla yaptıkların övgüye değer ve de ellerin rahmetlidir.

İnsanların, onun gibisine ulaşamadığı bir mevkiye geldin ve sen her kolda (veren) elsin.

Ya Rabbi, nankörün hasetine ve düşmanların öfkelerine rağmen onun saygınlığını ve nimetini arttır.

Her iki kız kardeşime de ihsanda bulundun. Tatlı su pınarları, onlar için içilebilir saf ve duru kaynaklar oldu.

O ikisine yaptığın iyilikleri yapacak başka kim var?

İnsanların Rabbi, seni hile yapanların tuzaklarına karşı korusun.

Bermekîler'den bolca ihsan elde eden şairlerden birisi de Selm el-Ḥâsır'dır ve onun Yahya'yı övdüğü şiiri şu şekildedir:¹⁹⁹

بقَاءُ الدِّينِ وَدُنْيَا جَمِيعاً	إِذَا بَقِيَ الْخَلِيفَةُ وَالْوَزِيرُ
يَغَارُ عَلَى حِمَى الْإِسْلَامِ يَحْيَى	إِذَا مَا ضَاعَ الْحَزْمَ الْغَيُورُ
وَلَيْسَ يَقُومُ بِالْإِسْلَامِ إِلَّا	مَعَارٍ يَسْتَجَارُ وَيَسْتَجِيرُ
كَلَّا يَوْمِيكَ مِنْ نَفْعٍ وَضُرِّ	يَحُوطُ حَمَاهُمَا كَرَمٌ وَخَيْرُ
وَمَا أَهْلَاكَ عَمَّا أَنْتَ فِيهِ	نَعِيمِ الْمَلِكِ وَالْوَطِيِّ الْوَثِيرُ
إِلَيْكَ سَبِيلُنَا مِنْ كُلِّ وَجْهِ	وَكَلِّ الْأَمْرِ أَنْتَ بِهِ بَصِيرُ
بَلَوْتُ النَّاسَ مِنْ عَجْمٍ وَعُزْبٍ	فَمَا أَحَدٌ يَسِيرُ كَمَا تَسِيرُ
وَكَلُّ الْأَمْرِ مِنْ قَوْلٍ وَفِعْلٍ	إِذَا عَلَقْتُ يَدَاكَ بِهِ صَغِيرُ
وَفِي كَفِّكَ مَدْرَجَةُ الْمَنَابِإِ	وَمِنْ جَدَّوَاهِمَا الْغَيْثُ الْمَطِيرُ
وَأَنْتَ الْعِزُّ فِي حَرْبٍ وَسَلْمٍ	يُضَافُ إِلَى مَنَابِكِ الظُّهُورِ
عَرَفْتَ الدَّهْرَ مِنْ خَيْرٍ وَشَرِّ	فَكَلَّ الرَّأْيِ أَنْتَ بِهِ خَبِيرُ
وَلَسْتَ مَجَازِيئاً بِالضَّغْنِ ضَغْنَا	وَلَوْ أَبَدَى الْمَظَاهِرَةَ الظُّهَيْرُ
فَكَلَّ النَّاسَ بَيْنَ غِيٍّ وَعَفْوٍ	لِلدِّيكِ، كَلَاهُمَا دَرُّ دُرُورُ
وَمَا تَخْفَى عَلَيْكَ وَأَنْتَ طَبُّ	بُطُونٍ لِلْأُمُورِ وَلَا ظُهُورِ
سَرَابِيلِ الْحَمَامِدِ ضَافِيَاتُ	عَلَيْكَ يَزِينُهَا الْوَشْيُ الْحَبِيرُ

¹⁹⁹ *Ayni eser*, s.100-101-102

وما نَزَعْتِكَ لِلدُّنْيَا هَنَاتٍ
مَا إِنْ نَالَ مِنْ دِينِ لَدُنْيَا
وَكَانَتْ قَبْلَكَ الْوُزَرَاءُ غَرْقِي
وَمَا إِنْ جَازَ مَقْطَعِ كُلِّ حَقِّ
تَفَرَّجَتْ الْأُمُورُ بِرِمَكِّي
حَمَلَتْ فَوَادِحَ الْأَعْبَاءِ عَنَّا
لَنَا مَلِكٌ نَعْمٌ وَوَزِيرٌ مَلِكٌ
بِدِيهْتِهِ وَفِكْرَتِهِ سَوَاءٌ
وَأَجْزَلُ مَا يَكُونُ الدَّهْرُ رَأْيًا
وَلَا غَرَسَ الْأُمُورَ وَلَا اجْتَنَاهَا
إِذَا قَامَتْ مَسَاعِي الْفَخْرِ يَوْمًا
فَمَا نَفَعُ كَنْفَعِ أَبِي عَلِيٍّ
إِلَيْهَا أَعْيُنَ الْوُزَرَاءِ صُورُ
قَلِيلٌ مِنْ هَوَاكِ وَلَا كَثِيرٌ
يَأْتِيهِمْ كَبِيرُهُمْ فِيهَا الصَّغِيرُ
صُعُودٌ فِي هَوَاكِ وَلَا حُودُورُ
تَضَيُّ لَهُ الْمَنَابِرُ وَالسَّرِيرُ
عَنِ الْإِسْلَامِ إِنْ شَكَرَ الشُّكُورُ
عَلَيْهِ مِنْ لِبَاسِ الشُّبَّابِ نُورُ
إِذَا مَا نَابَهُ الْخَطْبُ الْكَبِيرُ
إِذَا عَمِيَ الْمَشَاوِرُ وَالْمَشِيرُ
كِيحْيَى حِينَ يَعْزَمُ أَوْ يَسِيرُ
عَلَى الْأَقْدَامِ أَوْ مُدِخَ الْمَرِيرُ
وَلَا أَحَدٌ يَصِيرُ كَمَا يَصِيرُ

Halife ve Vezir var oldukça, din ve dünya da hep beraber var olacaklardır.

Hamiyet sahibi, akıl ve tedbiri kaybedince,

İslâm'ı himayesine alan Yahya bundan dolayı kıskanılır.

Kendisine sığınılan ve sığınma isteyenini de koruyan kişi sayesinde İslâm ayakta durur.

Senin faydalı olduğun günü de zarar verdiğin günü de lütuf ve iyilik kapsar.

Ne içinde bulunduğun saltanat nimeti, ne de yumuşak yatağın,

Seni (yapacağın işlerden) alıkoymamıştır.

Yollar, her yönden sana doğru uzanır. Sen, her iş hakkında basiret sahibisin.

Arap olsun olmasın, bütün insanları sınadım.

Senin yürüyüşün gibi yürüyen (doğru yolda giden) kimse yok.

İster yapılan, ister söylenen herhangi bir iş,

Senin elin değdi mi, artık basittir.

Ölümün kademeleri senin iki avucundadır.

O avuçların (getirdiği) faydayla, bol yağın yağmurlar vardır.

Savaşta da barışta da güç ve şeref senindir.

Galip gelmek, senin omuzlarında yükselmektedir.

Yaşadığın sürece, hayrı da şerri de bildin.

Sen her konuda en iyisini bilirsin.

Seninle dövüşen kişi, gücünü gösterse bile

Sen kine karşı kinle ödüllendirmezsin.

Senin huzurunda tüm insanlar ya zengindir, ya da bağışlanmıştır.

Bu her iki meziyet de (ihşan ve bağış), parlayan incilerdir.

*Sen her şeye vakıf olduğun için işin içinde de dışında da sana gizli bir şey
kalamaz.*

Övgü giysileri senin üstünü örtmüştür.

Zerafet ve asalet onu süslemektedir.

Vezirlerin gözlerinin kaldığı dünya malı, seni azdırmamıştır.

Sana olan sevgiden dolayı, içinde bulunduğumuz borç ne azdır, ne de çoktur.

Senden önceki vezirler, küçük olan büyüğü takip edencesine (servete) boğulmuşlardı.

Sana olan sevgide ne aşırıya kaçılır, ne de azımsanma yaşanır.

Bütün işler, Bermekî ile huzura erer,

Onunla, hem minber hem de taht parıldar.

Kişi şükr edecekse eğer (bilsin ki) o bizden ve Müslümanlardan en kötü sıkıntıları gidermiştir.

Evet, bizim bir hükümdarımız, bir de üstünde olgun yaştan ışıldadığı vezirimiz vardır.

Başına büyük iş geldiğinde, bekleyip düşündüğü de aniden verdiği karar da aynıdır.

Danışan da görüş belirten de köreldiği zaman, daima görüşleri en sağlam olan da odur.

Azmedip yola çıktığında, Yahya gibi işleri dikip sonra devşiren kimse yoktur.

Bir gün olur da övgü tüm çabasıyla ayağa kalkar ve güç sahibini överse,

Hiç kimse Ebû Ali gibi yararlı olamaz ve onun yaptıklarını yapamaz.

Ebû Kâbüs el-Hîrî, Yahya b. Hâlid'i öven şu beyitleri nazmetmiştir:²⁰⁰

رَأَيْتَ يَحْيَى - أَمَّ اللَّهُ نِعْمَتَهُ عَلَيْهِ - يَا أَيُّ الذِّي لَمْ يَأْتِهِ أَحَدٌ
يَنْسَى الذِّي كَانَ مِنْ مَعْرُوفِهِ أَبَدًا إِلَى الرِّجَالِ وَلَا يَنْسَى الذِّي يَعِدُ

Yahya'nın - Allah ona olan nimetini tamamlasın- kimsenin yapamadığı şeyleri yaptığını gördüm.

İnsanoğluna yaptığı iyiliği sonsuza kadar unuttur da verdiği sözü unutmaz.

Mervân b. Ebî Hâfşa ise Yahya b. Hâlid için şu beyitleri söylemiştir:²⁰¹

إِذَا بَلَّغْتَنَا الْعَيْسُ يَحْيَى بْنَ خَالِدٍ أَخَذْنَا بِجِبِلِّ الْيُسْرِ وَانْقَطَعَ الْعُسْرُ
سَمَتْ لِحْوِهِ الْأَبْصَارُ مِنْهَا وَدُونَهُ مَفَاوِزُ تَغْتَالِ النِّيَاقِ بِهَا السَّفَرُ
فَإِنْ نَشَكَرَ النُّعْمَى الَّتِي عَمَّنَا بِهَا فَحَقٌّ عَلَيْنَا مَا بَقِيَ لَنَا الشُّكْرُ

Beyaz kumral renkli deve, bizi Hâlid oğlu Yahya'ya ulaştırdığında, artık zorluk yok olurken kolaylık ipine sarıldık.

Bütün gözlerimiz onun üstünde; ancak onunla aramızda, sefere çıkan develeri helak eden uçsuz bucaksız çöller var.

Bizi (baştan aşağıya) kapsayan iyilikleri için teşekkür edeceksek eğer,

Sağ kaldığımız sürece ona şükran borcumuz var.

Şam bölgesinde 176/792-793 yılında Mudarlılar ve Yemenliler arasında ortaya çıkan Cahiliye Dönemi kabile asabiyetini hatırlatan büyük olayın Musa b. Yahya tarafından bastırılmasından sonra bu karışıklığı çıkaranlar hakkında bir karara varılması için Halife er-Reşîd, Vezir Yahya b. Hâlid'i görevlendirmiştir. Yahya da

²⁰⁰ İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-'A'yân*, VI, 225

²⁰¹ el-Ceşşiyârî, *Kitâbu'l-Vuzerâ' ve'l-Kuttâb*, s.115

olayları çıkartanlar arasında bir ayrım gözetmeksizin hepsini affetmiştir. Bunun üzerine İshâk b. Hassân el-Huzeymî, Yahya b. Hâlid için şu şiiri nazmetmiştir:²⁰²

مَنْ مُبْلِغٌ يَحْيَىٰ وَدُونَ لِقَائِهِ زَارَاتُ كُلِّ خَنَاسٍ هَمَّهُامِ
يَا رَاعِي الْإِسْلَامِ غَيْرَ مُفْرِطٍ فِي لَيْلٍ مُّغْتَبِطٍ وَطَيْبِ مَشَامِ
تَعَذَىٰ مَشَارِبُهُ وَتُسْقَىٰ شَرِبَةً وَيَبِيَّتُ بِالرَّبَّوَاتِ وَالْأَعْلَامِ
حَتَّىٰ تَنْخَنَخَ ضَارِبًا بِجِرَانِهِ وَرَسَتْ مَرَاسِيهِ بَدَارِ سَلَامِ²⁰³
فَلِكُلِّ نَعْرٍ حَارِسٌ مِنْ قَلْبِهِ وَشُعَاعٌ طَرْفٍ مَا يُفْتَتِرُ سَامِ

Yahya'ya kim beni kavuşturacak?

Kendisine ulaşabilmek için (aramızda) her türlü sert bakışlı aslanlar var.

Kusursuz bir şekilde, yumuşak huylulukla, gıpta edilecek tarz sahibi ve hoş havasıyla İslâm'ı koruyup gözetken kişi!

Su pınarları tatlı olup oradan içilir.

Yüksek bayırlarda ve dağlarda geceyi geçirir

ve Hakk'ı üstün kılmak için savaşıır.

Esenlik diyarına demir atar.

Tüm sınırlarda, onun yüreğinden (cesaretinden) bir koruyucu

ve hiç gevşemeyen (zaaf göstermeyen), yücelen, parlak bir bakış vardır.

²⁰² et-Taberî, a.g.e., VIII, 251

²⁰³ ضَرَبَ الْحَقُّ بِجِرَانِهِ

Ebû Ya'kûb ise Şam bölgesindeki karışıklığı gideren Musa b. Yahya'yı öven şu beyitleri söylemiştir:²⁰⁴

قَدْ هَاجَتِ الشَّامُ هَيْجاً	يُشِيْبُ رَاسَ وُلْدِيْهِ
فَصُوبَ مُوسَى عَلَيْهِمَا	بِحَيْلِهِ وَجُنُودِهِ
فَدَانَتْ الشَّامُ لَمَّا	أَتَى نَسِيْجَ وَحِيْدِهِ
هُوَ الْجَوَادُ الَّذِي بُدِّ	كَلُّ جُودٍ بِجُودِهِ
أَعْدَاهُ جُودُ أَبِيهِ	يَحْيَى وَجُودُ جَدِّهِ
فَجَادَ مُوسَى بِنِ يَحْيَى	بَطَارِفِ وَتَلِيْدِهِ
وَنَالَ مُوسَى ذُرَى الْمَجْدِ	دِهْ وَهَوَّ حَشُوْهُ
خَصَصَتْهُ بِمَدِيْحِي	مَنْشُورِهِ وَقَصِيْدِيْهِ
مِنَ الْبِرَامِكِ عَوْدِ	لَهُ فَكِرْمُ بَعْدِهِ
حَوْوًا عَلَى الشَّعْرِ طُرّاً	خَفِيْفِهِ وَمَدِيْدِيْهِ

Şam'ı öyle bir keşmekeş sardı ki, yeni doğan bebeğinin saçlarını ağarttı.

Bu nedenle oraya atları ve askerleriyle Musa gönderildi.

Benzeri olmayan kişi geldiğinde Şam (ona) boyun eğdi.

O, öyle cömerttir ki, tüm cömertlikler onun karşısında yenilir.

Babası Yahya'nın cömertliği ile dedelerinin eli açıklığı ona sirayet etmiştir.

Yahya oğlu Musa, miras aldıklarıyla da kendi kazandıklarıyla da cömert davranmıştır.

²⁰⁴ Aynı eser, VIII, 252

Musa, şerefın, soyluluğun zirvesine ulaşmıştır ki, bu zaten onun beşikteki yastığıydı.

Gerek nesir ve gerek şiirimle, övgülerimi ona mahsus kıldım.

(Methiyelerde) Bermekîler'den gelen bir koku var.

Ne asil bir koku!

Hafif bahrinde olsun ya da Medid bahrinde, şiirin tümünü onlar işgal ettiler.

er-Reşîd, Mu'tezile mezhebinin taraftarlığını yapan şair Kulşûm b. 'Amr el-'Attâbî'nin öldürülmesini emretmiştir. Yahya b. Hâlid ise el-'Attâbî'ye yardım ederek Halife er-Reşîd'in onu affetmesini sağlamıştır. Şair el-'Attâbî de Yahya için şu beyitleri söylemiştir:²⁰⁵

ما زلت في سكرات الموت مطرحاً قد غاب عني وجوه الأمر من حيلي
فلم تزل دائباً تسعى لتقذني حتى استللت حياتي من يدي أجلي

Yere atılmış bir halde ölümün son anlarını yaşıyordum,

Artık kurtuluş için hiçbir çarem kalmamıştı.

Beni kurtarmak için sürekli gayret etti ve sonunda hayatımı ecelimden çekip aldım.

Muslim b. el-Velîd el-Enşârî, de Yahya için şu beyitleri söylemiştir:²⁰⁶

أجداك هل تدرين إن زُبَّ ليلة كأن دجاها من قرونك يُششُرُ
صبرتُ لها حتى تجلت بغرّة كغرة يحيى حين يذكر جعفرُ

Nice gece karanlığının, senin zülûflerinden yayıldığını bir bilsen!

²⁰⁵ el-Cehşiyârî, a.g.e., s.150

²⁰⁶ İbn Hâllikân, a.g.e., VI, 226

Karanlığa karşı sabrettim. Tâ ki Cafer'in adı geçtiğinde, Yahya'nın ihtişamı gibi parıldayıverdi.

er-Reşîd, iki oğlu el-Emîn ve el-Me'mûn ile birlikte hac görevlerini yerine getirmek için Mekke'ye gitmiştir. Yahya b. Hâlid ile oğulları el-Faḍl ve Cafer de onlarla birliktedir. er-Reşîd ile Yahya b. Hâlid, Mekke'ye varıp hac görevlerini yerine getirdikten sonra orada halka ihsanlar bahşetmişlerdir. Daha sonra er-Reşîd ve Yahya'nın yaptığı gibi el-Emîn ve el-Faḍl da halka bağışlar dağıtmış ve onların arkasından el-Me'mûn ile Cafer de benzeri muamelelerde bulunmuşlardır. Bunun üzerine bölge halkı, bu yılı “*üç ihsan yılı*” olarak adlandırmışlardır ve İbn Munâzir, bu konuda şu beyitleri nazmetmiştir:²⁰⁷

أتانا بنو الأملاك من آل برمك	فيا طيب أخبارٍ ويا حُسنَ منظرٍ
لهم رحلةٌ في كلِّ عامٍ إلى العدى	أخرى إلى البيت العتيق المطهر
إذا نزلوا بطحاء مَكَّة أشرفت	بيحيى وبالفضل بن يحيى وجعفر
فتظلم بغدادٌ وتجلو لنا الدجى	بمَكَّة ما حجوا ثلاثة أقر
فما خلقت إلا لجود أكفهم	وأقدامهم إلا لأعواد منبر
إذا راض يحيى الأمر ذلت صعابه	فناهيك من راعٍ له ومدبر
ترى الناس إجلالاً له وكأنهم	غرانيق ماء تحت باز مصرصر

Bermekî Hanedanı'nın bize, hükümdar evlatları geldi.

Bu ne güzel bir haber, ne güzel bir manzara!

Her yıl onların, biri düşmana (savaşa) diğeri de temiz Kâbe'ye uzanan iki

²⁰⁷ Aynı eser, VI, 224

seferleri vardır.

Mekke'ye geldiklerinde, o şehir, Yahya, Yahya'nın oğlu el-Fağl ve Cafer ile aydınlanır.

Bağdat karanlığa bürünürken, ay gibi parlak bu üç kişi Mekke'de haccederken ortalık ışıldar.

Elleri, cömertlik yapmak için yaratılmıştır,

Ayakları da minbere (yüksek makamlara) çıkmaktan başka bir şey için değildir.

Yahya bir işe girişti mi, o işin zorluklarını dize getirir.

Böyle bir koruyucu ve yönetici sana yeter.

İnsanların adeta, şahinin pençeleri altındaki turnalar gibi ona (eğilip) hürmet ettiğini görürsün.

Ali b. Ebî Tâlib soyundan Yahya b. Abdullah b. el-Hasen b. el-Hasen, Deylem'de 186/792 yılında isyan edince er-Reşîd bu isyanın bastırması için el-Fağl b. Yahya'yı görevlendirmişti. şair Ebû Kâbûs el-Hîrî, el-Fağl'ın görevlendirilmesinden sonra şu beyitleri nazmetmiştir:²⁰⁸

رأى الله تفضيلَ ابن يحيى بن خالد	ففضله والله بالناس أعلمُ
له يوم بؤسٍ فيه للناسِ أبؤس	يوم نعيمٍ فيه للناسِ أنعمُ
فيمطر يوم الجود من كفه الغنى	ويمطرُ يوم البؤس من كفه الدمُ

Allah, Hâlid oğlu Yahya'nın oğlunun üstün tutmayı takdir buyurdu ve üstün tuttu. Allah, insanları en iyi bilendir.

²⁰⁸ el-Ceşiyârî, a.g.e., s.122

Onun insanların nimetlendiği bir ihsan günü, bir de insanların sefil duruma düştüğü kötü bir günü vardır.

Kötü gününde ellerinden kan damlarken cömertlik gününde ise servet yağar.

el-Faḍl, bu isyanı kan dökmeden bitirmiş ve bundan büyük bir mutluluk duyan er-Reşîd, ona maddî değeri çok fazla olan hediyeler bahşemiştir. Mervân b. Ebî Ḥafşa da onun bu zaferini anlatan ve el-Faḍl'ı öven şu beyitleri nazmetmiştir:²⁰⁹

رَتَّقَتْ بِهَا الْفَتْقَ الَّذِي بَيْنَ هَاشِمٍ ظَفِرَتْ فَلَا شَلَّتْ يَدٌ بِرَمَكِيَّةٍ
فَكْفُوا وَقَالُوا لَيْسَ بِالْمَلْتَلَامِ عَلَى حِينَ أَعْيَا الرَاتِقِينَ السَّائِمَةَ
مِنَ الْجَدِّ بَاقٍ ذَكَرَهَا فِي الْمَوَاسِمِ فَأَصْبَحَتْ قَدْ فَازَتْ يَدَاكَ بِجُطَّةٍ
لَكُمْ كُلَّمَا ضُمَّتْ قِدَاخَ الْمُسَاهِمِ وَمَا زَالَ قِدَاخُ الْمَلِكِ يَخْرُجُ فَائِزًا

Bir zafer kazandın, hiçbir Bermekî'nin eli kurumasin!

Hâşimoğulları arasındaki fitneyi ortadan kaldırdın.

Bu fitneyi ortadan kaldırmaya çalışanların aciz kalıp “bu iş düzelmez” diyerek vazgeçtikleri bir sırada oldu bunlar.

Her dönemde anısı kalacak şeref dolu bir zaferi ellerinle kazanır oldun.

İnsanların fal oklarını attıkları bir ortamda senin saltanat okun her zaman üstün gelmiştir.

Ebû Şumâme el-Ḥatîb de el-Faḍl'ı öven ve bu zaferini anlatan şu şiiri söylemiştir:²¹⁰

لِلْفَضْلِ يَوْمَ الطَّالِقَانِ وَقَبْلَهُ يَوْمَ أَنْوَاحِ بِهِ عَلَى خَاقَانَ

²⁰⁹ eṭ-Ṭaberî, *Târîhu'l-'Umem ve'l-Mulûk*, VIII, 243

²¹⁰ *Aynı eser*, VIII, 243-244

ما مثلُ يومِهِ اللّٰذِينَ تَوَالِيَا فِي غَزْوَتَيْنِ تَوَالَتَا يَوْمَانِ
سَدَّ الثُّغُورَ وَرَدَّ أَلْفَةَ هَاشِمٍ بَعْدَ الشَّتَاتِ، فَشَعَّبَهَا مُتَدَانِ
عَصَمَتْ حُكُومُهُ جَمَاعَةً هَاشِمٍ مِنْ أَنْ يُجْرَدَ بَيْنَهَا سَيِّفَانِ
تِلْكَ الْحُكُومَةُ لِأَلَّتِي عَنْ لَبْسِهَا عَظُمَ النَّبَا وَتَفَرَّقَ الْحَكَمَانِ

el-Faḍl'ın hem Tâlikân'da (galip geldiği bir günü) hem de daha önce Hakan'ı yendiği bir zafer günü vardır.

İki savaşla ard arda geçen o iki günü gibi birbirini izleyen başka iki gün yaşanmamıştır.

Ayrılıkları gidermiş, Haşimoğulları arasında küskünlükten sonra dostluğu geri getirmiş ve böylece insanlar birbirlerine yakınlaşmışlardır.

Onun yönetimi, Hâşimoğullarını, kendi aralarında kılıç çekmeye karşı korumuştur.

Bu yönetim, karışıklıktan dolayı meselenin büyütülüp her iki hakemin de birbirinden ayrı düştüğü yönetim değildir.²¹¹

el-Faḍl, bu şiiri dinledikten sonra Ebû Şumâme el-Ḥatîb'e 100.000 dirhem verilmesini istemiştir.

el-Faḍl'ın Horâsân'da sadece Acemlerden oluşan ve asker sayısı 500.000'e ulaşan, el-Abbâsiyye adını verdiği bir orduyu 178/795 yılında kurduğu rivayet edilmiştir. Bu durumla ilgili olarak Mervân b. Ebî Ḥafşa şu şiiri söylemiştir: ²¹²

²¹¹ Bu beyitte, Ali ile Mu'âviye arasında cereyan eden olaylar sonrası uzlaşma sağlamak için görevlendirilen; ancak meseleyi çözemeyen hakemlere telmih vardır.

²¹² eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 257

ما الفضلُ إلا شهابٌ لا أُفولُ له
 عندَ الحروبِ إذا ما تَأْفُلُ الشُّهُبُ
 حامٍ على مُلكِ قومٍ عزَّ سَهْمُهُمُ
 منَ الوراثَةِ في أيديهمُ سببُ
 أمستَ يدُ لبني ساقِي الحجيجِ بها
 كتائبُ لبني العباسِ قد عَرَفَت
 أنبتَ خمسَ مئتين في عدادِهِمُ
 ما أَلَّفَ الفضلُ منها العجمُ والعربُ
 يُتارعونَ عن القومِ الذين هم
 من الأُلوْفِ التي أَحصَت لك الكتبُ
 إن الجوادُ ابنُ يحيى الفضلُ لا ورقُ
 ما مرَّ يومٌ له مُد شدِّ مئزرُهُ
 كم غايةٍ في الندى والبأسِ أَحْرَزَها
 يعطي اللّهُ حِينَ لا يعطي الجوادُ ولا
 ولا الرِّضا -والرِّضا لله غايَتُهُ-
 قد فاضَ عُرْفُك حتى ما يُعادِلُهُ
 إلى سِوى الحقِّ يَدْعُوهُ وَلَا الغَضَبُ
 غَيْثٌ مُغِيثٌ ولا بحرٌ له حَدَبُ
 إلى سِوى الحقِّ يَدْعُوهُ وَلَا الغَضَبُ
 غَيْثٌ مُغِيثٌ ولا بحرٌ له حَدَبُ

el-Faḍl, parlak yıldızların söndüğü bir sırada, savaş meydanında hiç sönmeyen yıldızdan başka bir şey değildir.

Saltanata varis olmada güçlü katkıları olan ellerinde geçerli nedenleri bulunan (Abbâsiler'in) tahtını koruyandır.

(Geçmişte) hacılara su dağıtanların oğulları için öyle taburlar oluştu ki,

(Abbâsiler'i) korumaktan başka amaçları yok.

Arap olan da olmayan da, Abbâsiler'in bu taburlarını el-Faḍl'ın nasıl

oluşturduğunu bilirler.

Kıtapların sayısını sana bildirdiği binlercesinden beş yüzünü (özel olarak) bir yere ayırdı.

Eğer nesepleri sorulacaksa, Kur'ân'da adı geçen Ahmed'e (Peygambere) daha yakın olanlar için savaşıyorlar.

Eli açık olan Yahya'nın oğlu, cömertliğinden dolayı elinde ne gümüş tutar, ne de altın.

Kuşağı bağladığı (göreve geldiği) andan itibaren, bir gün yok ki, insanlar onun bağışladıklarıyla servet sahibi olmasınlar.

Cömertlikte ve güçte öyle bir mevki elde etmiştir ki, o mevkiyi elde etmek isteyenler için (çaba ve) yorulmak gerekir.

Cömert kişi bağış vermediğinde o verir,

Keskin Hint kılıcı çekildiğinde de hedefinden sapmaz.

Ne hoşnutluk ne de öfke, onu Hak'tan başkasına yönlendiremez.

(Hoşnutluğun) ve rızanın gayesi zaten Allah içindir.

Senin iyiliklerin öylesine çoğalıp taşı ki, ne bereket getiren yağmur, ne de yükselip duran deniz (cömertlikte) seninle boy ölçüşemez.

el-Fağl bir gün aşçısına 100.000 dirhem bağışta bulunmuş ve babası Yahya da onu, bu davranışından dolayı eleştirmiştir. el-Fağl da babasına şöyle demiştir:²¹³

“Babacığım, bu bağış bana hayatta, sıkıntıda, kolaylıkta eşlik edecektir, benimle birlikte kalacaktır ve dostluğumu güzelleştirecektir.” Bunun üzerine bazı şairler şu

²¹³ İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 494

beyiti söylemiştir:²¹⁴

إِنَّ الْكِرَامَ إِذَا مَا أَيْسَرُوا مَن كَانَ يَعْتَادُهُمْ فِي الْمَنْزِلِ الْحَشِينِ

*Saygın insanlar, varlıklı oldukları zaman sıkıntılı durumda onlara kim gider,
kim gelir!*

Dara düşmüş soylu aileden bir adam, bir gün el-Faḍl'a gitmiş ve ona 300.000 dirhem borcu olduğu söylemiştir. Daha sonra el-Faḍl'ın huzurundan ümitsiz bir şekilde ayrılan adam evine varınca kendisinden önce eve ihtiyaç duyduğu paranın geldiğini görmüş ve bazı şairler, şu şiiri söylemiştir:²¹⁵

لَكَ الْفَضْلُ يَا فَضْلُ بْنُ يَحْيَى بْنِ خَالِدٍ وَمَا كُلُّ مَنْ يُدْعَى بِفَضْلٍ لَهُ فَضْلٌ
رَأَى اللَّهَ فَضْلاً مِنْكَ فِي النَّاسِ وَاسِعاً فَسَمَّاكَ فَضْلاً فَالتَّقَى الْإِسْمُ وَالْفِعْلُ

*Ey Hâlid oğlu Yahya oğlu el-Faḍl, fazilet senindir. Adı "Faḍl" olan herkes,
faziletli olacak diye bir şey yok.*

*Allah, insanlar için yaptığın büyük iyiliği gördü ve bu nedenle O, seni isim ve
iyiliğin bir araya geldiği Faḍl ismiyle adlandırdı.*

er-Reşîd, el-Faḍl'ı 178/796 yılında doğudaki en-Nehravân'dan en uzak Türk bölgesine kadar vali olarak atamıştır. el-Faḍl yola çıkarken er-Reşîd ile dönemin önde gelen ve soylu ailelerinden kişiler ona bir süre eşlik etmiştir. Bu konuda Mervân b. Ebî Ḥafşa şu beyitleri söylemiştir:²¹⁶

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْجُودَ مِنْ لَدُنِّ آدَمَ تَحَدَّرَ حَتَّى صَارَ فِي رَاحَةِ الْفَضْلِ
إِذَا مَا أَبُو الْعَبَّاسِ رَاحَتِ سَمَاؤُهُ فَمَا لَكَ مِنْ هَطْلٍ وَبَا لَكَ مِنْ وَئِلٍ

²¹⁴ *Aynı eser*, X, 494

²¹⁵ *Aynı eser*, X, 495

²¹⁶ el-Ceḥşiyârî, *a.g.e.*, s.122; eṭ-Ṭaberî, *a.g.e.*, VIII, 257-258

إِذَا أُمُّ طِفْلٍ رَاعَهَا جَوْعَ طِفْلِهَا دَعَتْهُ بِإِسْمِ الْفَضْلِ فَاسْتَعَصَمَ الطِّفْلُ
لِيَحْيَا بِكَ الْإِسْلَامُ إِنَّكَ عَزُورُهُ وَإِنَّكَ مِنْ قَوْمِ صَغِيرُهُمْ كَهْلُ

Cömertliğin, Adem'den gelip el-Faḍl'ın avuçlarına indiğini görmedin mi?

*Ebu'l-Abbâs'ın seması bereket vermeye başladı mı, cömertlik yağmurlarına
(boğulan) sana ne mutlu!*

*Bir bebeğin annesi, bebeğinin açlığından korkarsa, el-Faḍl'ın adını çağırır ve
bebek de ona sarılır.*

İslâm seninle yaşasın, sen İslâm'ın şerefisin.

Sen, en küçüğünün bile olgun olduğu bir millettensin.

Mervân b. Ebî Ḥafşa'nın el-Faḍl için söylemiş olduğu bir başka şiir ise şu
şekildedir:²¹⁷

تَحَيَّرْتُ لِلْمَدْحِ ابْنَ يَحْيَى بْنِ خَالِدِ فَحَسْبِي وَلَمْ أَظْلِمْ بَأَنَّ أَنْخَرًا
لَهُ عَادَةٌ أَنْ يَبْسُطَ الْعَدْلَ وَالنَّدَى لِمَنْ سَاسَ مِنْ قَحْطَانَ أَوْ مَنْ تَنَزَّرَا
إِلَى الْمُنْبَرِ الشَّرْقِيِّ سَارَ وَلَمْ يَزَلْ لَهُ وَالنَّدَى يَعْلُو سَرِيرًا وَمِنْبَرًا
وَيُعَادُ وَيَجِيءُ الْبُرْمَكِيُّ وَلَا يُرَى لَدَى الدَّهْرِ إِلَّا قَائِدًا مُؤَمَّرًا

Övmek için Hâlid oğlu Yahya oğlunu seçtim.

Bu nedenle bence seçtiğimden dolayı adaletsiz davranmadım.

Yöneticiler ister Nizârlırlılar'dan olsun ister Kaḥtâniler'den, el-Faḍl'ın onlar

²¹⁷ eṭ-Ṭaberî, a.g.e., VIII, 258

arasında adaleti ve cömertliği yaymak gibi bir huyu vardır.

Babası hayatta olup tahta ve minbere yükselirken,

Kendisi de doğu (bölgelerinin) tahtına yürümüştü.

Yahya da, Cafer el-Bermekî de, çağlar boyu, sadece komuta eden ve yöneten kişiler olarak görülürler.

Selm el-Hâsır, el-Faḍl'ın cesaretini ve cömertliğini överken şöyle der:²¹⁸

وَكَيْفَ تَخَافُ مِنْ بؤسِ بَدَارِ	تَكْتَفَهُمَا الْبَرَامِكَةُ الْبُحُورُ
وَقَوْمٌ مِنْهُمْ الْفَضْلُ بْنُ يَحْيَى	نَفِيرٌ مَّا يُوَازِنُهُ نَفِيرُ
لَهُ يَوْمَانِ: يَوْمَ نَدَى وَبَأْسِ	كَأَنَّ الدَّهْرَ بَيْنَهُمَا أَسِيرُ
إِذَا مَا الْبَرْمَكِيُّ غَدَا ابْنَ عَشْرِ	فَهَمَّتْهُ وَزِيرٌ أَوْ أَمِيرُ

Deniz gibi (cömert olan) Bermekîler'in sarıp kuşattığı bir evde mutsuz olmaktan korkma!

Onlar öyle bir topluluk ki, Yahya oğlu el-Faḍl onlardandır.

Onlar, kimsenin kendilerine denk olmayacağı kişilerdir.

Onun iki günü vardır: Bir cömertlik, bir de acı günü,

Sanki felek bu iki gün arasında esirdir.

Bermekî (soyundan gelen) on yaşına girer girmez, isteği bir vezir ya da emir olmaktır.

el-Faḍl, Horâsân'dan Bağdat'a geri döndüğünde Halife er-Reşîd kendisini, yanındaki Hâşimoğulları'nın, komutanların, kâtiplerin ve eşrafın önde gelen seçkin

²¹⁸ Aynı eser, VIII, 258

kişilerinin oluşturduğu bir topluluk ile karşılaşmış ve el-Faḍl da orada olanlara bir milyona yakın bağışlarda bulunmuştur. Mervân b. Ebî Ḥafṣa, bu konuda el-Faḍl'ı övdüğü şu beyitleri nazmetmiştir:²¹⁹

مَقْدِمِهِ تَجْرِي لَنَا الطَّيْرُ أَسْعُدَا	حَمِدْنَا الَّذِي أَدَّى ابْنُ يَحْيَى فَأَصْبَحَتْ
وَمَا زِلْنَا حَتَّى آبَ بِالِدَّمْعِ حَشْدَا	وَمَا هَجَعَتْ حَتَّى رَأَتْهُ غُيُونُنَا
بِأَرْوَعِ بَدِّ النَّاسِ بِأَسَاءٍ وَسُودَا	لَقَدْ صَبَحْنَا خَيْلَهُ وَرَجَالَهُ
ضَحَى الصَّحْحِ جَلْبَابِ الدَّجَى فَتَعَرَّدَا	نَفَى عَنِ خُرَاسَانَ الْعَدُوِّ كَمَا نَفَى
إِلَيْنَا ، وَقَالُوا شَعْبُنَا قَدْ تَبَدَّدَا	لَقَدْ رَاعَ مَنْ أَمْسَى بِمَرُورٍ مَسِيرُهُ
وَأَطْلَقَ بِالْعَفْوِ الْأَسِيرَ الْمُقَيَّدَا	عَلَى حِينَ أَلْقَى قُفْلَ كَلِّ ظَلَامَةٍ
أَيَادِي غُرْفٍ بِأَقْيَاتٍ وَعُودَا	وَأَفْشَى بِإِلْمَانٍ مَعَ الْعَدْلِ فِيهِمْ
وَأَصْدَرَ بَاغِي الْأَمْنِ فِيهِمْ وَأُورِدَا	فَأَذْهَبَ رُوعَاتِ الْمَخَافِ فِيهِمْ
فَكَانَ مِنَ الْآبَاءِ أَحْسَى وَأَعْوَدَا	وَأَجْدَى عَلَى الْإِيْتَامِ فِيهِمْ بِعُرْفِهِ
وَفِي الْبَأْسِ أَلْفُوهَا مِنَ النَّجْمِ أَبْعَدَا	إِذَا النَّاسُ رَامُوا غَايَةَ الْفَضْلِ فِي النَّدَى
إِلَى كَلِّ أَمْرٍ كَانَ أَسْنَى وَأَعْجَدَا	سَمَا صَاعِدًا بِالْفَضْلِ يَحْيَى وَخَالِدًا
وَيُسْقِي دَمَ الْعَاصِي الْحَسَامَ الْمَهْتَدَا	يَلِينُ لِمَنْ أَعْطَى الْخَلِيفَةَ طَاعَةً
فَكَانَتْ لِأَهْلِ الدِّينِ عِزًّا مُؤَبَّدَا	أَذَلَّتْ مَعَ الشَّرْكِ التَّفَاقَ سَيُوفُهُ
عَلَى فَضْلِهِ عَهْدَ الْخَلِيفَةِ قُلْدَا	وَشَدَّ الْقُوَى مِنْ بَيْعَةِ الْمُصْطَفَى الَّذِي

Yahya'nın Oğlu'nun yaptıklarını övdük. Böylece, onun gelişiyle, talihimiz iyi çıktı.

²¹⁹ Aynı eser, VIII, 258

Gözlerimiz, daha yeni uykuya dalmıştı ki, onu bizzat gördüler.

Çok geçmeden de gözyaşlarıyla dolu dolu geri döndü.

Sabah erkenden, atları ve adamları, güç ve hükümlanlıkta insanlara en üstün kişiyle çıkıp geldi.

Horâsân'ı düşmandan arındırdı,

Kuşluk vaktinin tıpkı gece karanlığını dağıtıp aydınlatışı gibi.

Merv'den üstümüze doğru yürüyenleri korkuttu.

Dediler ki: Topluluğumuz dağılıp gitti.

Beklenmedik bir anda, tüm sıkıntıların kilidini çözdü.

Prangaya vurulmuş esirleri de bağışlayarak serbest bıraktı.

Başına kakmaksızın, onların arasında, adaletin yanı sıra ebedi yardım ve ihsan elini yaydı.

Korkuya sebebiyet verecek şeyleri onlardan def etti.

Güvenlik isteyen kişiyi onların başına getirdi.

Yardımlarıyla, aralarında olan yetimlere faydalı oldu.

Babalar içinde en şefkatli ve iyiliksever kişi haline geldi.

İnsanlar, cömertlik ve güç konusunda el-Faql'a ulaşmak istediklerinde,

Bunu, yıldızlar ulaşmaktan daha imkânsız gördüler.

Hâlid ile Yahya, el-Faql'ı, en yüce ve en şerefli tüm mevkilere yükselttiler.

Halifeye itaat edene yumuşak davranır.

Keskin Hint kılıcını da isyan edenin kanıyla sular.

Kılıçları, şirkle birlikte münafıklığa da boyun eğdirirken,

Din ehli için kalıcı bir şereftir.

Gücünü, seçilmiş Peygambere yapılan biattan alır.

O biat sayesinde halifeye bağlılık sağlanır.

İşhâk b. İbrahim el-Mevşilî, el-Faḍl için şu şiiri nazmedip terennüm etmiştir:²²⁰

وقائلٍ قال لي لما رأى زميني	يبري عظامي بري القدح بالسفن
هل كان بينكما فيما مضى ثرة	فصار يبغيك بالأوتار والاحن
لو كان بيني وبين الفضل معرفة	فضل ابن يحيى لأعدائي على الزمن
هو الفتى الماجد الميمون طائرهُ	والمشترى الحمد بالغالي من الثمن

Zamanın, kemiklerimi törpülediği gibi törpülediğini gören nice kişi bana demiştir ki:

Aranızda, geçmişten gelen bir kan davası mı var ki, seni kin ve öç duygusuyla arayıp duruyor?

Benimle el-Faḍl arasında bir tanışıklık olsaydı,

Yahya oğlunun fazileti beni zamana karşı korurdu.

O, şanlı, uğurlu ve bahtlı birisidir.

Övgüyü, en pahalı ücretle satın alandır.

Kurak geçen bir sene Cafer b. Yahya, hac görevini yerine getirmiş ve akik taşlarıyla süslenmiş yoldan geçerken Kilâb oğullarından bir kadın, onun önüne çıkıp

²²⁰ el-Cehşiyârî, a.g.e., s.123

şu beyitleri söylemiştir:²²¹

إِذَا مَرَرْتُ عَلَى الْعَقِيقِ وَأَهْلُهُ يَشْكُونَ مِنْ مَطَرِ الرِّيحِ نُزُورًا
مَا ضَرَّهُمْ إِذْ جَعَفَرُ جَاؤَ لَهُمْ أَنْ لَا يَكُونُ رَبِّـيْغُهُمْ مَطُورًا

Halkının baharda yağmurun azlığından şikâyet ettiği bir sırada Akik

Vadisi'nden geçersen eğer,

Baharları yağışlı olmasa da Cafer'in onlara komşu olması sayesinde bir kayıp yaşamazlar.

Bazı şairler, el-Faḍl için şu beyiti söylemişlerdir:²²²

مَا لَقِينَا مِنْ جُودِ فَضْلِ بْنِ يَحْيَى تَرَكْنَا النَّاسَ كُلَّهُمْ شِعْرَاءَ

Yahya oğlu Faḍl'in cömertliği gibi tüm insanları şair kılan bir şeyle

karşılaşmadık.

Ebû Nuvâs, bir şiirinde el-Faḍl'ı överken şu beyiti söylemiştir:²²³

سَأَشْكُو إِلَى الْفَضْلِ بْنِ يَحْيَى بْنِ خَالِدٍ هُوَاكِ لَعَلَّ الْفَضْلَ يَجْمَعُ بَيْنَنَا
أَمِيرٌ رَأَيْتَ الْمَالَ فِي حَجْرَاتِهِ مَهِينًا ذَلِيلَ النَّفْسِ بِالضَّمِيمِ مَوْقِنَا

Sana olan aşkımla, Halid oğlu Yahya oğlu el-Faḍl'a şikâyet edeceğim.

Belki o bizi bir araya getirir.

Öyle bir emirdir ki o, odasındaki servetin değersiz, aşağılık ve (her an) feda edilmeye hazır olduğunu gördüm.

²²¹ İbn Ḥallikân, *Vefeyâtu'l- 'A 'yân*, I, 329-330

²²² *Aynı eser*, IV, 35

²²³ *Aynı eser*, IV, 35; İbnü'l-Mu'tezz, *Ṭabaḳâtu's-Şu'arâ*, s.216-217

Beşşâr b. Burd'un Hâlid b. Bermek için söylediği şiir şu şekildedir:²²⁴

لَعْمَرِي قَدْ أَجْدَى عَلَيَّ ابْنَ بَرْمَكٍ وَمَا كُلُّ مَنْ كَانَ الْغِنَى عِنْدَهُ يُجْدِي
حَلَبْتُ بِشِعْرِي رَاحَتِيهِ فَدَرَّتَا سَمَاحًا كَمَا دَرَّ السَّحَابُ مَعَ الرِّعْدِ
إِذَا جَنَّتْهُ لِلْحَمْدِ أَشْرَقَ وَجْهُهُ إِلَيْكَ وَأَعْطَاكَ الْكِرَامَةَ بِالْحَمْدِ
لَهُ نِعَمٌ فِي الْقَوْمِ لَا يَسْتَبِيهَا جِزَاءً وَكَيْلَ التَّاجِرِ الْمُدَّ بِالْمُدِّ
مُفِيدٌ وَمِثْلَافٌ سَبِيلُ تَرَاثِيهِ إِذَا مَا غَدَا أَوْ رَاحَ كَالْجُزْرِ وَالْمُدِّ
أَخَالِدُ إِنْ الْحَمْدَ يَبْقَى لِأَهْلِهِ جَمَالًا وَلَا تَبْقَى الْكُنُوزُ عَلَى الْكُدِّ
فَأَطْعِمُ وَكُلُّ مَنْ عَارَةَ مُسْتَرَدَّةٍ وَلَا تُبْقِيهَا، إِنْ الْعَوَارِي لِلرَّوْدِ

Hayatım üzerine yemin ederim ki, Bermekoğlu bana yararlı oldu.

Kendisinde zenginlik olan herkes yararlı olamaz.

Şiirimle onun ellerini sağdım, o da cömertçe (avuclarını) döküverdi.

Gök gürültüsünün ardından bulutların bolca dökülmesi gibi!

Onu övmek için ona gidersen sana yüzü parlar ve sana takdir ile saygınlık bahşeder.

Onun, karşılık beklemezsin topluluğa bahşettiği iyilikleri var.

Yürüdüğü yol, yararlı olup (malını) telef etmektir.

Gel-git gibi, sabah-akşam yaptığı iş budur.

Ey Hâlid! Övgü, sahibine kalıcı bir güzellik kazandırır.

Hazineler ise, ne kadar çabalasan da kalıcı olmaz.

²²⁴ Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbu'l-'Ağânî*, Thk: İhsân Abbâs, İbrahim es-Sa'âfîn, Bekr Abbâs, Dâr Şâdir, 3. baskı, Beyrut 1429/2008, III, 133

O halde, (bir gün) geri alınacak olan bu ödünç nimetten hem yedir, hem ye,

Geriye de bir şey bırakma; çünkü emanet geri alınacak.

Hâlid b. Bermek, bu şiiri dinledikten sonra Beşşâr b. Burd'a 30.000 dirhem verilmesini istemiştir.

Hâlid b. Bermek, Fars diyarındayken Beşşâr onu ziyarete gelmiş ve şu şiiri nazmetmiştir:²²⁵

أخالدُ لم أخطِ إليك بدميةٍ	سوى أني عافٍ وأنت جوادُ
أخالدُ بينَ الأجرِ والحمدِ حاجي	فأيهما تأتي فأنت عمادُ
فإن تُعطيني أفرغَ عليك مدائح	وإن تأب لم يُضربْ عليّ سدادُ
ركابي على حرفٍ وقلبي مُشيع	ومالي بأرضِ الباخلينَ بلادُ
إذا أنكرتني بلدةٌ أو نكرتها	خرجتُ مع البازي عليّ سوادُ

Ey Hâlid, beni gözetmen ahdiyle sana bağlı değilim,

Ancak kapında beklenti içinde olan benim, cömert olan da sensin.

Ey Hâlid, ihtiyacım, (kazanacağın) sevap ile (alacağın) övgü arasındadır.

Hangisini yaparsan yap, dayanak sensin.

Bana bağışta bulunursan, methiyeleri senin için düzerim.

(Bugün) vermezsen dahi, senin bağış kapın kapanmaz.

Gözü pek bir halde sıska bir deveye biner (giderim),

Cimriler beldesinde bana yer yok.

²²⁵ Aynı eser, III, 141

O belde beni tanımazsa, ya da ben ondan hoşlanmazsam,

Karalar giyininip doğan kuşuyla ayrılır giderim.

Bir gün Cafer b. Yahya hastalanınca Eşca‘ onun için şu şiiri nazmetmiştir:²²⁶

مَا اشْتَكَيْ جَعْفَرُ بْنُ يَحْيَى ففَارَقَنِي النَّوْمُ وَالْقَرَارُ
وَمَرَّ عَيْشِي عَلَيَّ حَتَّى كَأَمْ مَا طَعُمُهُ الْمُرَارُ
خَوْفًا عَلَى جَعْفَرِ بْنِ يَحْيَى لِأَحْقَقَ الْخَوْفُ وَالْحِذَارُ
إِنْ يُعْفِهِ اللَّهُ لَا تُحَاذِرُ مَا أَحَدَثَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ

Yahya oğlu Cafer (hastalıktan) şikâyet edince, uykum ve huzurum kalmadı.

Yaşamım öylesine değişti ki, sanki tadı acı gelmeye başladı.

Yahya oğlu Cafer’e (bir şey olur) korkusuyladır bu.

Korku da, sakındığımız şey de gerçekleşmesin!

Allah ona şifa verirse, gece ve gündüz ne yaparsa yapsın, sakınip korkacak değiliz.

er-Reşîd, Cafer b. Yahya’yı vali olarak Horâsân’a atayınca eşraftan önemli kişiler ve şairler Cafer’i kutlamaya gelmişler ve Eşca‘ da onun için şu şiiri söylemiştir.²²⁷

أَتَصِيرُ لِلْبَيْنِ أَمْ تَجَزَعُ فَإِنَّ الدِّيَارَ غَدًا بَلْقَعُ
غَدًا يَتَفَرَّقُ أَهْلُ الْهَوَى وَيَكُونُ بِبَاكِ وَمُسْتَرْجَعُ

Ayrılığa karşı sabredebilir misin ya da edemez misin?

²²⁶ Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbu'l-'Ağânî*, XVIII, 231

²²⁷ *Aynı eser*, XVIII, 233

Çünkü bu diyar yarın (sensiz) boş kalacak!

Yarın sevenler ayrılacak ve ağlayanlar, geri dönmeni isteyenler artacak.

Eşca‘, bu şiiri şu şekilde bitirmiştir:²²⁸

مقـاطـيـعُ أَرْضِـيـنَ لا تُقـطـعُ	وَدَوَيْبِـةٍ بـيـنَ أَقْطـارِـهـا
مـنَ الـرِّيحِ في سَـيـرِـهـا أَسـرِعُ	تـجـاوزُـهـا فـوقَ عَـيـرَـانَـةٍ
وَأَيِّ فـتـى نـحـوه تَنـزِعُ	إلى جـعـفـرٍ نـزـعتَ رَـغـبَـةً
ولا لـامـرِـئٍ غـيـره مَقْنَعُ	فـما دُونـه لـامـرِـئٍ مَطْمَـعُ
ولا يَصـعُـونَ الـذي يَـرْفَعُ	ولا يَـرْفَعُ النـاسُ مَنَ حَطَّـه
ولا يَصـنـعُـونَ كـمـا يَصْنَعُ	يُـرِيدُ المـلـوكُ مَـدى جـعـفـرٍ
ولـكـنَّ مـعـروفـه أوسـعُ	ولـيـسَ بأوسـعِـهـم في الغـنى
إِذَا نـاهـمـا الحـدُثُ الأَظـعُ	تـلـوذُ المـلـوكُ بـآرائِـه
مـتى زُمَـتـه فـهـو مُسْتَجْمَعُ	بـدِـيـهـتـه مِثـلُ تـدبِـره
ومـا في فـضـولِ الغـنى أصـنعُ :	وكـم قائلٍ إِذْ رَأى ثـرُوي
يَجـرُّ ثِـيابَ الغـنى أَشـجَعُ	غَـدا في ظِـلالِ نَـدى جـعـفـرٍ
أناها ابـنُ يـحـى الفـتى الأروغُ	فَقُـلْ لـخـراسانَ تـحِـيا فـقـد

O topraklarda hiç aşılmamış yerlerde nice çölleri,

Yürüyüşünde rüzgardan daha hızlı olan bir deve üstünde aştım.

İstekler Cafer'e yönelir, bir bilsen nasıl bir insana yöneldiğini...

²²⁸ Aynı eser, XVIII, 233

Hiç kimsenin ondan başkasından beklentisi yoktur,

Ondan başka da arzuların gerçekleştiği makam yoktur.

Onun alçalttığını insanlar yüceltemez.

Yücelttiğini de aşağılayamaz.

Hükümdarlar onun (ulaştığı menzile) ulaşmak isterler,

Ama onun yaptıklarını yapamazlar.

(Cafer) onların en zengini değildir,

Ancak eli en açık olanıdır.

Hükümdarlar başlarına kötü bir olay geldiğinde onun görüşlerine sığınır.

İrticalen söyledikleri, aldığı tedbirler gibidir.

Ne zaman ondan bir şey istersen, (söylediği de yaptığı da) kapsayıcıdır.

*Beni servetimin içine boğulmuş, fazla gelen malımı ne yaptığı gören nice kişi
der ki:*

*Eşca', Cafer'in cömertliğinin gölgesinde yaşamış ve zenginliğin eteklerini
sürüyerek geliyor.*

Horâsân'a de ki: Yaşayasın! Oraya, Yahya'nın genç ve görkemli oğlu geldi.

Cafer b. Yahya bu şiiri dinledikten onu beğenmiş ve Eşca'ya 1000 dinar verilmesini istemiştir.

er-Reşîd, Cafer b. Yahya'ya bazı sözler vererek onun Horâsân valiliğinden çekilmesini sağlamış ve daha sonra ise bu verdiği bu sözleri yerine getirmeyince Cafer, büyük bir üzüntü yaşamıştır. Bunun üzerine Eşca', Cafer'in huzuruna çıkarak

şu şiiri okumuştur:²²⁹

أخطأها من جعفر المرتجى أمسّت خُرَاسانُ تُعزّي بما
وَلِيَّ عَلَيْهَا الْمُشْرِقَ الْأَبْلَجَا كان الرشيّدُ المَعْتَلَى أمرُهُ
أَمَسَى إِلَيْهِ مِنْهُمْ أَحْوَجَا ثم أراه رأْبُهُ أَتَاهُ
فِي مَدَّةٍ تَقْصُرُ قَدْ فَزَجَا فَكَم بِهِ الرَّحْمَنُ مِنْ كُرْبَةٍ

Horâsân, kendisinden çok şey beklenen Cafer'i kaybetmenin avuntusunu aramaktadır.

Makamı yüce olan er-Reşîd, oraya parıldayan ışığı tayin etmiş,

Sonra kendisinin ona ihtiyacı olduğu görüşünü açıklamıştır.

Rahman olan Allah bir müddet başa gelen sıkıntılarını giderir.

Cafer, bu şiiri dinledikten sonra gülmüş ve Eşca'ya 1000 dinar daha verilmesini istemiştir.

Cafer b. Yahya, bir gün sırasıyla şiirlerini dinlediği Mervân b. Ebî Hâfşa'ya 30.000 dirhem, Ebu'l-Başîr'e 20.000 dirhem ve Eşca'ya ise 3000 dirhem vermiştir. Eşca' ilk kez Cafer'in huzuruna çıkıp şiir okumuştur; ancak kendisine 3000 dirhem verilmesi üzerine daha sonra Cafer'e şu beyitleri söylemiştir:²³⁰

أعطيّت مروانَ الثَّلاثًا ثَيْنَ الَّتِي ذَلَّتْ رِعَائُهُ
وَأبَا البَصِيرِ وَإِنَّمَا أعطيتني منهم ثلاثه
ما خانني حَوْكُ القريبِ ض ولا اتهمت سؤى الحداثة

²²⁹ Aynı eser, XVIII, 234

²³⁰ Aynı eser, XVIII, 236

Mervan'a otuz (bin dirhem) verdin ki, bu onun gururunu arttırdı.

Ebu'l-Başîr'e de (hakkını) verdin. Bana üç (bin dirhem) düştü.

Ne şiir okuyuşum kötüydü, ne de beni (kötü şairliğimle) suçladın. Tek suçum genç olmamdı.

Cafer, bu şiiri dinledikten sonra Eşca'ya 20.000 dirhem verilmesini istemiştir.

Yahya b. Hâlid, Eşca'ya bir söz vermiş ancak yerine getirmeyince Eşca', onu hicvetmiştir. Daha sonra Eşca'ya verdiği sözü yerine getirince Eşca', Yahya için şu beyitleri söylemiştir:²³¹

كفاني صُروفَ الدَّهْرِ يَحْيَى بِنُ خَالِدٍ فأصَبَحْتُ لا أرتاغُ للحدَثانِ
كفاني - كفاه الله كُلاً مُلَمَّةً - طابَ فُـلانٍ مَرَّةً وفُـلانِ
فأصَبَحْتُ في رَغَدٍ من العَيشِ واسِعِ أَقَلِّبُ فيهِ ناطِري ولساني

Hâlid oğlu Yahya, hayatın zorluklarına karşı bana destek oldu.

Böylece sıkıntılardan korkmaz oldum.

Bazen falan kişinin, bazen de bir başkasının benden istediğini o karşıladı.

Allah da zorluklara karşı onu esirgesin.

Böylece dilediğimi konuşup yaşayabileceğim rahat bir yaşam sürer oldum.

Eşca' bir gün Rakka'da bir arkadaşıyla otururken yanlarından güzel yüzlü bir köle geçmiştir. Eşca', bu köleyi satın almak isteyince Cafer'den köleyi ona satın almasını talep eden ve Cafer'i öven şu beyitleri nazmetmiştir:²³²

ومُضْطَرِبِ الوِشاحِ لَمُقلَتَيْهِه علائِقُ ما لَوْصَلَتْها انْقِطاعُ

²³¹ Aynı eser, XVIII, 237-238

²³² Aynı eser, XVIII, 243

تَعَرَّضَ لِي بِنَظَرِ ذِي دَلَالٍ يُرِيغُ بِمُقْلَتِيهِ وَلَا يُرَاغُ
لِحَاظًا لَيْسَ تُحْجَبُ عَنْ قُلُوبِ وَأَمْرٌ فِي الَّذِي يَهْوَى مُطَاغُ
وَوُسْعِي ضَاقَ عَنْهُ وَمَالِي وَضِيقُ الْأَمْرِ يَتَّبِعُهُ اتِّسَاعُ
وَتَعْوِيلِي عَلَى مَالِ ابْنِ يَحْيَى إِلَيْهِ حَنْ شَوْقِي وَالتَّزَاغُ
وَتَقْتُ بَجَعْفَرٍ فِي كُلِّ خَطْبِ فَلَا هُلْكَ يُخَافُ وَلَا ضَيَاغُ

Süslü kuşağı salınan, gözlerine tutulduğum, kendisine bağlanmaktan

kopamayacağım öyle bir insan ki...

Öyle bir bakış ki, kalpler görmezlikten gelemez,

Seven kişiye verilen öyle bir emir ki, sadece itaat edilir.

Onu elde etmek için imkânım ve servetim yetersiz,

Ama bu yetersizlik gittikçe artıyor.

Yahya'nın oğlunun parasına güvenmem, ona olan özlemimi ve tutkunluğumu alevlendirdi.

Her zorlukta Cafer'e güvendim.

Onun sayesinde ne korkulacak bir ölüm, ne de kaybedilecek bir şey vardır.

Yahya bir hastalığa yakalanmış ve bir süre sonra iyileşmiştir. İnsanlar onu görmeye geldiğinde Eşca‘, onun iyileşmesinden duyduğu mutluluğu şu beyitlerle anlatmıştır:²³³

لَقَدْ قَرَعْتُ شَكَاةَ أَبِي عَلِيٍّ قُلُوبَ مَعَاشِرٍ كَانُوا صَحَاخًا

²³³ Aynı eser, XVIII, 258

فإن يَدْفَعْ لنا الرَّحْمَنُ عنه صُرُوفَ الدَّهْرِ والأَجَلَ المُتَاحَا
فقد أَمسى صَلاحُ أبي عَلِيٍّ لأهلِ الدِّينِ والدُّنيا صَلاحَا
إذا ما المَوْتُ أخطأه فَلَسنا نُبالي المَوْتَ حيثَ غَدَا وَراحَا

Ebû Ali'nin ızdırabı, sağlıklı insanların kalplerini dağlamıştır.

*Rahman olan Allah bize bağışlayıp zamanın felaketlerini ve takdir edilecek
ölümü ondan def ederse,*

Ebû Ali'nin sağlıklı olması hem din ve dünya ehli için selamettir.

*Ölüm onu ıskalarsa, ölüm bize ister sabah gelsin, ister akşam gelsin
umrumuzda değil.*

Şair Ebu'l-Gûl, Yahya b. Hâlid'in oğullarını övdüğü şu beyitleri söylemiştir.²³⁴

أولاد يحيى بن خالد وهُمُ أربعة سيد ومتبعوع
الخير فيهم إذا سألت بهم مُفَرَّقٌ فيهم ومجموع

Yahya b. Hâlid'in oğulları peşinden gidilen dört saygın kişidir.

*Şayet onlardan bir şey dilersem, iyiliğin parçası da bütünü de onlarda
mevcuttur.*

Ebû Nuvâs'ın, el-Faḍl b. Yahya'yı övdüğü şiirinin bir kısmı şu şekildedir.²³⁵

ترى الناسَ أفواجاً إلى باب داره كأنهم رجلاً ذبي وجراد
فيومٍ لإحراق الفقير بذي الغنى ويومٍ قبابٍ بوكرتٍ لحصاد

²³⁴ el-Mes'ûdî *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, III, 377

²³⁵ *Dîvân Ebû Nûvas*, Thk. ve Şerh. Ahmed Abdulmecîd el-Gazzâlî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1404/1984, s.472-473

أظَلَّتْ عَطَايَاهُ نَزَارًا وَأَشْرَقَتْ
وَكُنَّا إِذَا مَا الْحَائِنُ الْجَدَّ غَرَّةُ
تَرَدَى لَهُ الْفَضْلُ بِنِ يَحْيَى بِنِ خَالِدِ
أَمَامَ خَمْسِينَ أَرْجَوَانَ كَأَنَّهُ
فَمَا هُوَ إِلَّا الدَّهْرُ يَأْتِي بِصَرْفِهِ
سَلَامٌ عَلَى الدُّنْيَا إِذَا مَا فُقِدْتُمْ
بِفَضْلِ بِنِ يَحْيَى أَشْرَقَتْ سَبِيلَ الْهَدَى
عَلَى حَمِيرٍ فِي دَارِهَا وَمَرَادِ
سَنَى بَرْقِ غَافٍ أَوْ ضَجِيجِ رِعَادِ
بِمَاضِي الظَّبْيِ يَزْهَاهُ طَوْلُ نَجَادِ
قَمِيصٌ مَحْكُوكٌ مَن قَنَا وَجِيَادِ
عَلَى كُلِّ مَنْ يَشْتَقِي بِهِ وَيَعَادِي
بِئِ بَرْمَكٍ مَن رَأَحِينَ وَغَادِ
وَأَمِّنْ رِي خَوْفِ كُلِّ بِلَادِ

İnsanların öbek öbek onun kapısına (geldiğini) görürsün,

Onlar adeta çekirge ve küçük karıncalar gibidir.

Bir gün zenginden fakire ihsanda bulunma,

Diğer gün de boyunların vurulma günüdür.

Onun ihsanları (bağışları) Nizâr'ı gölgelemiş,

Kendi vatanında Himyer ve Murâd'ı kapsamıştır.

Öyle bir haldeydik ki,

Sanki aldatıcı bir şimşek ışığının ya da gök gürültüsü uğultusunun bahtsız

adamı kandırdığı gibi!

Hâlid oğlu Yahya oğlu el-Faḍl, adeta mızrak ve soylu atlardan örülmüş bir

gömlek (gibi) olan kızıl bir ordunun karşısında,

Heybetli görünüşü ve keskin kılıcıyla işe koyulur.

Felek budur işte;

Felaketleri, onun mutsuz ettiği ve düşmanı olduğu herkesin üstüne gelir!

Ey Bermekoğulları eğer kaybedilmişseniz,

Sabah gidip akşam gelen herkesin selamı dünyanın üzerine olsun.

Yahya'nın oğlu el-Faḍl sayesinde hidayet yolları aydınlanmış,

Rabbim bütün ülkelerdeki korkuları gidermiştir.

Ey el-Faḍl, benden güzel bir kasideyi kabul buyur,

Kasidem, senin egemenliğinden sonra hiçbir şeyi umursamaz olmuştur.

Ebû Nuvâs'ın Yahya b. Hâlid için söylediği şiir şu şekildedir.²³⁶

لا أَحْطُ الْحِزَامَ طَوْعاً عَنِ الْخِـ	ذُوفٍ دُونَ ابْنِ خَالِدِ الْوَهَّابِ
فَإِذَا مَا وَرَدْتُ بِحَرِّ أَبِي الْفَضْلِ	لِ نَفْضَتِ التُّحُوسَ عَنِ أَثْوَابِي
صُورَةَ الْمَشْتَرِي لَدَى بَيْتِ نُورَا	لِلَّيْلِ، وَالشَّمْسُ أَنْتَ عِنْدَ النَّصَابِ
لَيْسَ رَاوِيْسُ حِينَ سَارَ أَمَامَ الْـ	حُوتِ وَالْبَدْرُ إِذْ هَوَى لَانْصَابِ
مَنْكَ أَشْخَى بِمَا تَشْخُ بِهِ الْآنَ	نَفْسُ عِنْدَ انْتِقَاصِ دَرِّ الْحِلَابِ
لَا .. وَبَهْرَامُ يَسْتَقِيلُ سَمَاءَ الْـ	غَرْبِ وَاللَّيْلُ زَائِدٌ فِي الْحِسَابِ
مَنْكَ أَمْضَى لَدَى الْحُرُوبِ وَلَا أَهْـ	وَلُ فِي الْعَيْنِ عِنْدَ ضَرْبِ الرَّقَابِ

Çok bağışlayan Hâlid'in oğlu (Yahya) olmaksızın,

Kendi irademle şarap testisinin kemerini çözecek değilim!

Ebu'l-Faḍl'ın denizine geldiğim zaman

Elbisemdeki uğursuzluğu silkelerim.

²³⁶ Aynı eser, s.476

Sen gece karanlığının yanında Jupiter,

Gün batımında da Güneş gibisin.

Dolunayın kaybolduğu sırada

Ḥût'un önünde yürüyen Râvîs,

Sağılan sütün azılıp insanların eli sıkı olduğu ortamda

Senden daha cömert değildir.

Gökyüzünde batıya kayan Behrâm

Ve uzayıp giden geceler...

Savaşta ne senden daha azimlidir, ne de göz önünde vurulan boyunlar senden daha korkunçtur!

Şair Ebu'l-Ḥaṭṭâb el-Behdelî, el-Faḍl b. Yahya'yı öven şu beyitleri nazmetmiştir:²³⁷

تَشَاغَلَ النَّاسُ بَيْنِيَا نَاهِمُ وَالْفَضْلُ فِي بِنَا الْعُلَا جَاهِدُ
كُلَّ ذَوِي الرَّأْيِ وَأَهْلَ النَّهْيِ لَلْفَضْلِ فِي تَدْيِيرِهِ حَامِدُ

el-Faḍl gayret göstererek en yüksek mevkileri bina ederken, insanlar barınacakları (sıradan) evleri inşa ediyorlardı.

Her görüş sahibi ve zekâ ehli, el-Faḍl'ın aldığı kararlarda onu över.

el-Faḍl, Horâsân'da halka ve askerlere birçok ihsanda bulunarak Veliâht Muhammed'e biat almıştır. Bu hususta en-Nemrî, şu beyitleri nazmetmiştir:²³⁸

²³⁷ İbnu'l-Mu'tezz, *Ṭabaḳâtu's-Şu'arâ*, s.135

أَمَسَتْ بِمَرَوْ عَلَى التَّوْفِيقِ قَدْ صَفَّقَتْ
عَلَى يَدِ الْفَضْلِ أَيْدِي الْعُجْمِ وَالْعَرَبِ
بِيعَةً لِوَلِيِّ الْعَهْدِ أَحْكَمَهَا
بِالنَّصْحِ مِنْهُ وَبِالْإِشْفَاقِ وَالْحَدَبِ
قَدْ وَكَّدَ الْفَضْلُ عَقْدًا لِانْتِقَاضِ لَهُ
لِمُصْطَفَى مِنْ بَنِي الْعَبَّاسِ مُنْتَخَبِ

Acem ve Araplar ellerini biat için el-Fağl'ın eline (uzattıklarında) Merv'de uzlaşma sağlandı.

Sevgi, şefkat ve kendisinden nasihatla veliaht için (tam anlamıyla kusursuz) bir biat aldı.

el-Fağl, (sadece) Abbâsoğullar'ından Hz. Peygamber'in geçersiz kılabileceği bir sözle de (bu işi) onayladı.

Ḥafs b. Muslim'in el-Fağl'ın cömertliğine dair söylediği beyiti şöyledir:²³⁹

كَفَى اللَّهُ بِالْفَضْلِ بْنِ يَحْيَى بْنِ خَالِدٍ
وَجُودَ يَدَيْهِ بِخُلِّ كُلِّ بَحِيلٍ
Allah, tüm cimrilerin cimriliğini, Hâlid oğlu Yahya oğlu Cafer ve ellerinin açıklığı sayesinde bizden uzak tutsun.

Şam bölgesinde 180/796-797 yılında Kuzey ve Güney Arapları arasında çıkan karışıklığı gidermesi için Halife er-Reşîd, Cafer b. Yahya'yı görevlendirmişti. Cafer, Şam'a vardığında bu düzensizliği gidermiş ve sükuneti sağlamıştır. Manşûr en-Nemrî, bu konuda Cafer'i öven şu şiiri söylemiştir:²⁴⁰

لَقَدْ أَوْقَدَتْ بِالشَّامِ نِيرَانِ فِتْنَةٍ
فَهَذَا أَوَانُ الشَّامِ تُحْمَدُ نَارُهَا

²³⁸ et-Ṭaberî, a.g.e., VIII, 240-241

²³⁹ Aynı eser, VIII, 260

²⁴⁰ Aynı eser, VIII, 262-263

عليها ، خَبِتْ شُهْبَانَهَا وَشَرَاهَا
وفيه تَلَاقَى صَدْعُهَا وَانْجَارُهَا
تَرَاضَى بِهِ قَحْطَانُهَا وَنَزَارُهَا
ذَمُوعُ لَهَامِ النَّاكِثِينَ انْحَادُهَا
تُجْوِمُ الشَّرِيَا وَالْمَنَايَا ثَمَارُهَا
بِهَا الرِّيْحُ هَالِ السَّامِعِينَ انْهَارُهَا
حِجَاكُمُ طَوِيلَاتِ الْمُنَى وَقِصَارُهَا
أَتَاكُمُ وَإِلَّا نَفْسَهُ فَخِيَارُهَا
وَصَوْلَاتُهُ لَا يُسْتَطَاعُ خِطَارُهَا
وَصَاعِدَتُهُ وَالْحَرْبُ تَدْمِي شِفَارُهَا
فَعِنْدَكَ مَاوَاهَا وَأَنْتَ قَرَارُهَا
وَلَمْ تَدُنْ مِنْ حَالِ يَنَالِكَ عَارُهَا
مِنَ الدَّهْرِ أَعْنَاقُ ، فَأَنْتَ جُبَارُهَا
مُلِمَّاتُ خَطْبٍ لَمْ تَرْعُهُ كِبَارُهَا
يُؤَمِّلُ جَدَوَاهَا وَيُخَشَى دِمَارُهَا
أَتَاهَا حَيَاهَا ، أَوْ أَتَاهَا بَوَارُهَا
وَعَيْثُ ، وَإِلَّا فَالِدِمَاءُ قِطَارُهَا
أَخُو الْجُودِ وَالتُّعْمَى الْكِبَارِ صَغَارُهَا

إِذَا جَاشَ مَوْجُ الْبَحْرِ مِنْ آلِ بَرْمَكِ
رِمَاهَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ بِجَعْفَرِ
رِمَاهَا بِمِيمُونَ التَّقِيَّةِ مَا جَدِ
تَدَلَّتْ عَلَيْهِمْ صَخْرَةُ بَرْمَكِيَّةِ
عَدُوَّتُ تُرَجِّي غَابَةَ فِي رُعُوسِهَا
إِذَا خَفَقَتْ رَايَاتُهَا وَتَجَرَّسَتْ
فَقَالُوا لِأَهْلِ الشَّامِ : لَا يَسْلُبُنَاكُمْ
فِيَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ بِنَفْسِهِ
هُوَ الْمَلِكُ الْمَأْمُولُ لِلْبِرِّ وَالتَّقَى
وَزِيْرُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَسَيِّفُهُ
وَمَنْ تُطَوِّ أَسْرَارُ الْخَلِيفَةِ دُونَهُ
وَفِيَتْ فَلَمْ تَعْدِرْ لِقَوْمٍ بِذِمَّةِ
طَيِّبٍ بِأَحْيَاءِ الْأُمُورِ إِذَا التَّوَتْ
إِذَا مَا ابْنُ يَحْيَى جَعْفَرٌ قَصَدَتْ لَهُ
لَقَدْ نَشَأَتْ بِالشَّامِ مِنْكَ غَمَامَةٌ
فَطَوِي لِأَهْلِ الشَّامِ يَا وَيْلَ أُمَّهَا
فَإِنْ سَالَمُوا كَانَتْ غَمَامَةً نَائِلِ
أَبُوكَ أَبُو الْأَمَلَاكِ يَحْيَى بْنُ خَالِدِ

كَأَيِّنْ تَرَى فِي الرِّمَكِيِّينَ مِنْ نَدَى وَمِنْ سَابِقَاتِ مَا يُشَقُّ غَارُهَا
غَدَا بِنَجْوَمِ السَّعْدِ مَنْ حَلَّ رَحْلَهُ إِلَيْكَ ، وَعَزَّتْ عَصْبَةٌ أَنْتَ جَارُهَا

Şam kargaşa ateşleriyle yanıyordu ve bu uğursuz vaktin ateşi sönmeye yüz tutmuştu.

Birdenbire onun üzerinde Bermekî Hanedanı'nın dalgaları yükselince kıvılcımlar ve ateş parçaları söndü.

Emîru'l-Mu'minîn oraya Cafer'i gönderdi ve o, orada (insanlar arasındaki) uçurumları ve yarıkları kapattı.

Oraya, uğurlu ve soylu öyle birisini gönderdi ki, Nizârlılar da Kahtâniler de ondan razı oldular.

Üzerlerine öyle bir Bermekî kayası yuvarlandı ki, sözünden cayanların (ihânet edenlerin) gözyaşları akıp durdu.

Öyle bir ormanı idare etmeye başladın ki, onun meyveleri, Süreyya Yıldızı ve ölümlerdir.

Bayraklar dalgalanıp rüzgar onları öttürünce, ihtişamı dinleyenleri korkuttu.

Ve Şam halkına dediler ki:

Akıllarınız, uzunuyla kısasıyla, sakın sizi aldatmasın!

Emîru'l-Mu'minîn, size bizzat kendisi geldi; öyle olmasa bile, Şam'ın en uygun seçeneği olan (kişi) ile geldi.

Saygı ve takva için o, istenilen hükümdardır ve saldırısının tehlikeleri durdurulamaz.

Savaş, kılıçlarının keskin kenarlarında kanarken Emîru'l-Mu'minîn'in veziri, onun kılıcı ve mızrağı oradadır.

Öyle birisi ki, halifenin sırlarını muhafaza eder.

Sığınacağıın yer onun yanındır, onun yanında karar bulursun.

Sözünü yerine getirdin ve ne bir topluluğu kandırdın, ne de sana bir kusur getirecek alçak bir konumda oldun.

İşleri (tekrardan) yoluna koymada bir doktor (gibisin) ve feleğin boynunun bir tarafı bükülürse onu düzeltecek olan sensin.

Belanın musibetleri Yahya oğlu Cafer'in başına geldiğinde, en büyükleri bile onu yıldıramadı.

Senden taraf Şam'da öyle bir bulut belirdi ki, faydasından umulur, tahribatından korkulur.

Ne mutlu Şam halkına! Ve ey Şam'ın annesi ne yazık sana! Şam'a, (hem bereket getiren) yağmur geldi, hem de kötü akıbeti geldi.

Eğer barışa yanaşırlarsa, yağmur yağdıran bereketli bir buluttur.

Aksi takdirde, damlaları (insanların) kanıdır.

Baban, hükümdarların babası Hâlid oğlu Yahya'dır.

En küçük ihsanı bile büyük olan nimetlerin bağışlayıcısıdır.

Bermekîler'de, nice cömertlikler ve yaptıkları aşılp geçilemez önde giden kişiler vardır.

Her kim sana doğru yönelmişse, şans yıldızlarıyla sabahladı. Senin komşusu olduğun bir topluluk da itibar kazanmıştır.

Şarkıcı İshâk el-Mevsîlî, el-Faḍl için şu beyitleri söylemiştir:²⁴¹

إذا نزل الفضلُ بن يحيى ببلدٍ رأيت بها عشب السّماحة ينبتُ
فليس بسؤالٍ إذا سئل حاجةً ولا بمكاتبٍ في ثرى الأرض ينكثُ

Eğer Yahya oğlu el-Faḍl bir yöreye gelirse orada cömertlik bitkilerinin yeşerdiğini görürsün!

Bir ihtiyaç karşılandığında onun yanında ne öksürülür, ne de toprağa yüz sürülür!

Selm el-Ḥâsır, el-Faḍl'ın cömertliği için şu beyiti nazmetmiştir:²⁴²

أقام الندى والجود في كل منزلٍ وأقام به الفضل بن يحيى بن خالدٍ

Cömertlik ve saygınlık, Hâlid oğlu Yahya oğlu el-Faḍl'ın olduğu her yerde mevcuttur.

el-'Esmâ'î, Cafer b. Yahya'yı öven şu beyitleri nazmetmiştir:²⁴³

إذا قيل : من للندى والعلوى من الناس؟ قيل : الفتى جعفر
وما أن مدحتُ فتى قبله ولكن بنو برمكٍ جوهر

²⁴¹ el-'Etlîdî, *'Î'lâmu'n-Nâs*, s.261

²⁴² el-Ceḥşiyârî, *a.g.e.*, s.131

²⁴³ *Aynı eser*, s.132

Şayet cömertlik ve yücelik insanlardan kime aittir diye sorulursa, Genç Cafer'e aittir, denir.

Ondan önce bir genci övmedim; fakat Bermekoğulları, birer kıymetli taş gibidirler.

Selm el-Ḥâsır, Cafer b. Yahya için şu beyitleri söylemiştir:²⁴⁴

يحب الملوكة ندى جعفرٍ ولا يصنعون كما يصنع
وليس بأوسمهم في الغنى ولكن معروفه أوسع
وكيف ينالون غاياته ويجمعون ولا يجمع

Hükümdarlar, Cafer'in cömertliğini sever ve onlar, Cafer'in hareket ettiği gibi hareket edemezler.

Zenginlikte onların (elleri) bol değildir; ancak onun ise cömertliği meşhurdur!

O (hiçbir şey) elde etmez iken onlar, nasıl onun iyiliklerini topluyor ve elde ediyorlar!

Muslim b. el-Velîd'in Cafer b. Yahya için söylediği şiir şu şekildedir:²⁴⁵

استفسد الدهر أقواماً فأصلحهم محمّل نكبات الدهر محتمل
به تعارفت الأحياء وأتلفت إذ ألفتهم إلى معروفه السبل
كأنه قمر أو ضيغم هصر أو حية ذكر أو عارض هطل

Felek, toplumları bozmaya çalıştı. Feleğin musibetlerine tahammül edip katlanan da onları düzeltti.

²⁴⁴ Aynı eser, s.138

²⁴⁵ Aynı eser, s.134

Onunla insanlar birbiriyle tanıştı ve - onları bir tanısın- yollar onların iyiliğine uzanmakla aşındı.

Sanki o, (ışık saçan) bir ay, ya da (saldıran) yırtıcı bir arslan, yahut erkek bir yılan, veya (bereket getiren) yağmur bulutudur.

Ebû Nuvâs, Cafer b. Yahya için şöyle demektedir:²⁴⁶

ذاك الوزير الذي طالت علاوته كأنه ناظر في السيف بالطول

Destekleri uzun süre devam eden o vezir, sanki kılıca uzun uzadıya bakan kişi gibidir.

Muslim b. el-Velîd, el-Fağl'ı ve cömertliğini anlatan şu beyitleri nazmetmiştir:²⁴⁷

تُسَاقَطُ مِنْهَا النَّدى وَشِماله الـ رَدَى وَعِیونُ القول منطقة الفضل
عَجولٌ إلى أن يُودِعَ الحمدَ مالَه یُعَدُّ النَّدى غنماً إذا اغْثَمَ البخلُ
بِكَفِّ أبي العباسِ يُسْتَمَطَّرُ الغنى تُسْتَنْزَلُ النُّعمى وَيَسْتَرْعَفُ النَّصل
مَتى شئتَ رَفَعْتَ السُّتورَ عن الغنى إذا أَنْتَ زرتَ الفضلَ أو أدِنَ الفضل

Sağ eli cömertlik yağdırırken sol eliyle ölüm yağdırır.

Sözün en güzeli, el-Fağl'ın (beline dolanmış) süslü kuşaktır.

Malını, övgü kazanmak için harcamada acelecidir. Cimriliğin ganimet sayıldığı bir zamanda o, cömertliği ganimet sayar.

²⁴⁶ *Aynı eser*, s.138

²⁴⁷ İbnu'l-Mu'tezz, *a.g.e.*, s.237

Ebu'l-Abbâs'ın eliyle zenginlik ve nimetler yağsın istenir; mızrağın keskin ucunun inceltilmesi beklenir.

el-Faḍl'ı ziyaret ettiğinde ya da o izin verdiğiğinde, dilediğin her zaman zenginliğin üzerindeki örtüleri kaldırırdın.

el-Faḍl b. Abdussamed er-Raḳḳâşî, Bermekîler için şu şiiri söylemiştir:²⁴⁸

قالت بنو برمك وقد صدقت إن قريع السماء موسماها
خالدها في الوغى إذا استعرت وفي التقي والعفاف يحاها

Bermekoğulları, gökyüzünün en seçkininin Musa,

Savaşın en şiddetlendiği anda en önde savaş naraları atanın Hâlid,

Takva ve iffette ise Yahya'nın en güçlü olduğunu söylediler ve ben de (bunlara) inandım.

er-Raḳḳâşî, Musa b. Yahya'yı öven şu beyitleri de nazmetmiştir:²⁴⁹

كبت هند ما مقامك عنَّا لك حولٌ مذ أنت عنَّا مقيمٌ
قلت لا أستطيع ترك بلاد حلّ فيها موسى بن يحيى الكريم

Hind, bana yazıp "Nedir bizden ayrı kalışın? Bir yıl oldu bizden ayrı yaşayalı"
diye sorunca,

Ben de dedim ki:

"Saygın Yahya oğlu Musa'nın yaşadığı memleketi terkedemem."

²⁴⁸ Aynı eser, s.435

²⁴⁹ Aynı eser, s.436

Mervân b. Ebî Hafşa, bir gün Cafer b. Yahya'nın huzuruna çıkmış ve onu öven şu şiirini söylemiştir:²⁵⁰

أَبْرَ فَمَا يَرْجُو جَوَادَ حَاقَهُ أَبُو الْفَضْلِ سَبَّاقُ اللَّهِامِيمِ جَعْفَرُ
وَزِيرٌ إِذَا نَابَ الْخَلِيفَةَ حَادَثَ أَشَارَ بِمَا عَنَهُ الْخَلِيفَةَ يَصْدُرُ

Hayır ve iyilikte bulunmuştur. Hiçbir cömert ona ulaşmayı tasavvur edemez.

Ebu'l-Faḍl Cafer, eli açıkların en önde gidenidir.

Halifenin başına bir sıkıntı geldiğinde, Halifenin ağzından çıkmışçasına ne yapılması gerektiğini emreden bir vezirdir o.

el-Faḍl b. Yahya, Şair Ebu'l-Hevl el-Ḥîrî'nin şiirlerini beğenmiş ve ona büyük ihسانlarda bulunmuştur. Ancak bir ihtilaftan dolayı şaire daha sonra kapılarını kapatmıştır. Bu durum karşısında yaşamakta oldukça zorlanan Ebu'l-Hevl el-Ḥîrî, el-Faḍl'dan af dileyen şu şiiri yazmıştır:²⁵¹

سَمَا نَحُونَا مِنْ غَضَبِ الْفَضْلِ عَارِضَ لَهُ زَجَلٌ فِيهِ الصَّوَاعِقُ وَالرَّعْدُ
وَمَا لِي إِلَى الْفَضْلِ بْنِ يَحْيَى بْنِ خَالِدٍ مِنْ الْجُرْمِ مَا يُجْشَى عَلَيَّ الْحَقْدُ
فَجُدْ بِالرِّضَى لَا أَبْتَغِي مِنْكَ غَيْرَهُ وَرَأَيْكَ فِيمَا كُنْتَ عَوَّدْتَنِي بَعْدُ

Bize doğru el-Faḍl'ın öyle bir öfkesi yükseldi ki, sesi, gök gürültüsü ve şimşeklerin uğultusu gibiydi.

Benim, Hâlid oğlu Yahya oğlu el-Faḍl'a karşı, kin duyulup korkmayı gerektirecek bir suçum olmadı.

²⁵⁰ Aynı eser, s.45

²⁵¹ Aynı eser, s.153

Bana, senin rızanı lütfet, başka bir şey istemiyorum.

Benim hakkındaki görüşün, bundan böyle, daha önce beni alıştırdığın şeydir.

Yahya b. Hâlid, Bağdat'tan ayrılıp Mekke'ye gidince Eşca' şu beyitleri söylemiştir:²⁵²

قد غابَ يحيى فما نرى أحداً يأنسُ بذكره الحسن
لولا رجاء الإياب لانصدعت قلوبنا بعده ما الحزن

Yahya kaybolup gitti ve sadece onun güzel anıları dışında (herhangi bir şeyle) mutlu olan tek bir kişi (bile) göremiyoruz.

Geri dönüş ümidi olmasaydı onun ardından üzüntüden kalplerimiz çatlardı.

Ebân b. Abdulhamîd el-Lâhikî, Ali b. Ebî Tâlib soyundan Deylem'de isyan eden Yahya b. Abdullah b. Hasen'e karşı takındığı tavırdan dolayı el-Faḍl'ı öven şu beyitleri söylemiştir:²⁵³

بالفضل يحسن لفظ كل مقال وبه تسير غرائب الأمثال
وبه تكشف مظلم الفتن التي يمتسي العباد بها على زلزال
حسُن التي بالفضل ردّ خوفها باد لئن كانت بعير قتال
أعطى ابن عبد الله يحيى ذمّة وصل الوفاء جبالها بجبال

el-Faḍl ile her sözün kelimesi güzel olur ve en nadir örnekler onunla yürür.

İnsanların deprem sarsıntısı gibi yaşadıkları karışıklıkların karanlığı, onunla yok olur.

²⁵² es-Sûlî, *Kitâbu'l-'Evraḳ 'Aḥbaru'ş-Şu'arâ'*, Maḥba'atu'ş-Şâvî, 1. baskı, Mısır 1934, s.117

²⁵³ Aynı eser, s.21

el-Fağl sayesinde, savaşılmadan olsa bile, tehlikesi bertaraf edilen şeyin güzelliği apaçık ortadadır.

İbn Abdullah, Yahya'ya bir söz ve eman verdi. Vefası ipini ipime bağlamıştır.

Ebân b. Abdulhamîd el-Lâhikî, yine bu konuda el-Fağl'ı öven şu beyitleri nazmetmiştir:²⁵⁴

لقد برزَ الفضلُ بنُ يحيى ولم يزلْ يُسَامي من الغاياتِ ما كان أرفعاً
رآه أميرُ المؤمنينَ لملكه كفيلاً لما أعطى من العهدِ مُفنعاً

el-Fağl b. Yahya'nın üstünlüğü ortaya çıktı ve hedeflerin en yücesi ile sürekli yarışır oldu.

Emîru'l-Mu'minîn onu, verdiği ikna edici sözden dolayı kendi saltanatı için bir kefil olarak gördü.

Eşca', el-Fağl'ı öven şu beyitleri söylemiştir:²⁵⁵

إلى الفضلِ فارحل بالمديح فإنه منيغ الحمى معروفه ليس يمنع
رُزه ترُ علماً وحلماً وسؤدداً وبأساً به أنف الحوادث يجدع
وأبدع إذا ما قلت في الفضل مدحة كما الفضل في بذل المواهب ييدع
إذا ما حياض الجود قلت مياهاها فحوضُ أبي العباس بالجود مترع

el-Fağl'a övgüyle git; çünkü o güçlü bir koruyucudur ve iyiliği engellenecek değildir.

Onu ziyaret et, böylece ilmi, ağırbaşlılığı, efendiliği ziyaret etmiş olursun.

²⁵⁴ Aynı eser, s.20

²⁵⁵ Aynı eser, s.142

Ve bir de zor işlerin burnunu koparan bir gücü (ziyaret etmiş olursun).

el-Faḍl hakkında övgü söyleyeceksen, benzeri olmayan bir şey söyle!

el-Faḍl'ın bağış ve ihsanda eşsiz oluşu gibi.

Cömertlik havuzunun suları azalırsa, Ebu'l-Abbâs'ın havuzu ihsanlarla doludur.

Cafer b. Yahya, Ebû Nuvas'ı bir süreliğine huzuruna kabul etmemiş ve meclislerinden uzak tutmuştur. Bunun üzerine Ebû Nuvas da ona ağır bir hicviye söylemiştir. Ancak bir süre sonra Cafer, Ebû Nuvas'a iyi davranarak ona birçok bağışta bulununca Ebû Nuvas da Cafer'e şu beyitleri nazmetmiştir:²⁵⁶

أَوْحَدَهُ اللهُ فَمَا مِثْلُهُ لَطَالِمِ ذَاكَ وَلَا نَاشِدِ
لَيْسَ عَلَيَّ اللهُ بِمَسْتَكْرٍ أَنْ يَجْمَعَ الْعَالَمَ فِي وَاحِدِ

Allah onu tek kıldı; arayıp isteyen kişi için onun bir benzeri yok.

Allahın, tüm âlemi bir kişide toplaması, garipsenecek bir şey değildir.

Nuşayb el-Aşğar, el-Faḍl'ı öven şu şiiri söylemiştir:²⁵⁷

وَالْبَرْمَكِيُّ إِذَا تَقَارَبَ سَنُّهُ أَوْ بَاعَدَتْهُ السَّنُّ فَهُوَ نَجِيبُ
خَرِقَ الْعَطَاءَ إِذَا اسْتَهَلَ عَطَاؤُهُ لَا مُتَّبِعَ مَتًّا وَلَا مَحْسُوبُ
يَا آلَ بَرْمَكٍ مَا رَأَيْنَا مِثْلَكُمْ مَا مَنَكُمُ إِلَّا أَغْرٌ وَهَوْبُ
وَإِذَا بَدَا الْفَضْلُ بَنُ يُحْيِي هَيْبَتَهُ لِحَالِهِ إِنَّ الْجَلِيلَ مَهِيْبُ

²⁵⁶ Ahmed Şevkî, *el-'Asru'l-Abbâsiyyu'l-Evvel*, s.329

²⁵⁷ Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbu'l-'Ağânî*, Thk: İhsân Abbâs, İbrahim es-Sa'âfîn, Bekr Abbâs, Dâr Şâdir, 3. baskı, Beyrut 1429/2008, XXIII, 25-26

رجلُ الجراد تسوقهنَّ جُنُوبُ	قَادَ الجِيَادَ إِلَى العَدَا وَكَأَنَّمَا
تَدَعُ الحَزُونَ كَأَنَّهُنَّ سُهُوبُ	قُبَّأً تُبَارِي فِي الاعْتِنَةِ شُرْبًا
ذِنْبُ يِيَادِزِهِ الفَرِيْسَةَ ذِيْبُ	مِنْ كُلِّ مَضْطَرِبِ العِنَانِ كَأَنَّهُ
صِدْقُ اللِقَاءِ فَمَا لَهُ تَكْذِيبُ	تَهْوِي بِكُلِّ مَغَاوِرٍ عَادَاتِهِ
فِيهِ المُنَايَا تَعْتَدِي وَتَتُّوبُ	حَتَّى صَبَحَ الطَّالِبِيَّ بَعَارِضِ
فَجَفَاكَ ثُمَّ أَتَاكَ وَهُوَ مُنِيْبُ	خَافَ ابْنَ عِبْدِ اللّٰهِ مَا خَوَّفَتْهُ
بِالظَّنِّ يُخْطِئِي مَرَّةً وَيُصِيبُ	وَلَقَدْ رَأَى المَمُوتُ إِلاَّ أَنَّهُ
أَجَلٌ إِلَيْهِ يَنْتَهِي مَكْتُوبُ	فَرَمَى إِلَيْكَ نَفْسَهُ فَجَا بَهَا
لَا حَبْلُوهَ وَاهٍ وَلَا مَقْضُوبُ	فَكَسَوْتَهُ ثَوْبَ الأَمَانِ وَإِنَّهُ
مُّمَّا نُوْمَلِّهِ فَلَيْسَ نَخِيبُ	إِنَّا عَلَى ثِقَةٍ وَظَنٍّ صَادِقِ

Bermekî dediğin, yaşı yakın da olsa uzak da olsa, soyludur.

İhsanda bulunacağı zaman, aşırısını yapar; ardından başına kakıp hesap yapmaksızın.

Ey Bermekîler, sizin gibisini görmedik. Sizden olanlar, azamet sahibi, bağıslayan kimselerdir.

Yahya oğlu el-Faḍl görüldüğünde, azametın dolayı ondan korkarım.

Azamet sahibi heybetlidir zaten.

Soylu atları düşmanın üzerine sürdü. Adeta onlar, güney rüzgarının sürüklediği çekirge sürüleridir.

(O sürüler) dizgininden kopmuş ince belli atlarla yarışarak,

En sert toprakları bile ovaya çevirirler.

Dizginleri zor zaptedilen öyle atlar ki,

Her biri adeta avı birbirinden kapmaya çalışan kurtlardır.

(Atlar) adeti olduğu üzere (sırtındaki) tüm gözüpek savaşıları yere çalar.

İşte gerçek budur, bunu yalanlamak mümkün değildir.

(Öç almak) isteyenlere sabah vakti öyle bir felaket getirirler ki,

Orada, ölümler bir gider, bir gelir.

İbn Abdullah, senin korktuğun şeyle öyle bir korktu ki,

Senden uzaklaştı, sonra tövbe ederek sana geldi.

Doğrusu ölüm seni gördü, ne var ki senin hakkında bazen doğru, bazen yanlış

hesap yaptı.

Kendisini senin üstüne attı; ama vadesi yazılmamış olan ecel sıyrılıp gitti.

Sen ona eman elbisesini giydirdin.

Onun ipi, ne çürük ne de kopuktur.

Senin hakkında beslediğimiz ümit konusunda eminiz, inanıyoruz,

Hayal kırıklığına uğramayız.

el-Faḍl onun bu şiirini beğenerek ona 30.000 dirhem verilmesini istemiştir.

Nuşayb sevinçle beklerken şu beyitleri de söylemiştir:²⁵⁸

مِنَّا عَلَيْهِ قلوبُ البرِّ والضِّلَعُ	إِنِّي سَأَمْتَدُحُ الْفَضْلَ الَّذِي حُنَيْتَ
وَكُنَّا بِرِيْعِ الْفَضْلِ مَرْتَبَعُ	جَادِ الرِّيْعِ الَّذِي كُنَّا نُوَقِّلُهُ
فَالْيَوْمَ عِنْدَ أَبِي الْعَبَّاسِ نَنْتَجِعُ	كَانَتْ تَطْوُلُ بِنَا فِي الْأَرْضِ لِنَجْعَتِنَا
ضَنْكَ وَأَزْمَ فَعِنْدَ الْفَضْلِ مَتَسَّعُ	إِنْ ضَاقَ مَذْهَبُنَا أَوْ حَلَّ سَحَاتِنَا
فَمَا أُبَالِي أَقَامَ النَّاسُ أَمْ رَجَعُوا	مَا سَلَّمَ اللَّهُ نَفْسَ الْفَضْلِ مِنْ تَلْفٍ
فَلَنْ يَضُرَّ أَبَا الْحِجْنَاءِ مَا مَنَعُوا	إِنْ يَمْنَعُوا مَا حَاوَتْ مِنَّا أَكْفُهُمْ
يَوْمَ الشَّرْعِ فَفِي غُدْرَانِكَ الشَّرْعُ	أَوْ حَالًا وَنَا وَذَادُوا عَنِ حِيَاضِهِمْ
مِنَا الزَّلَازِلُ وَالْأَمْرُ الَّذِي يَقَعُ	يَا مَمْسُكًا بَعْرَا الدُّنْيَا إِذَا خُشِيَتْ
وَأَحْكَمْتِكَ النِّهْيَ وَالْأَزْمَ الْجَدْعُ	قَدْ ضَرَسَتْكَ اللَّيَالِي وَهِيَ خَالِيَةٌ
سَهْلَ الْجَنَابِ يَسِيرًا حِينَ يُتَبَّعُ	فَعَادِرَا مِنْكَ حَزْنًا عَنِ مَعَاسِرَةِ
دَهْيِ الرِّجَالِ وَلِلْسَوَالِ تَنْخَدَعُ	لَمْ يَفْتَلِثْكَ نَقِيرًا عَنِ مَخَادِعَةِ
كَمَا أَبُوكَ بِثَقْلِ الْمَلِكِ مَضْطَلَعُ	فَأَنْتَ مَضْطَلَعٌ بِالْمَلِكِ تَحْمَلُهُ

Ben, kendisine iyiliğin ve hayrın (saygıyla) eğildiği el-Faḍl'ı öveceğim.

Ümit içinde beklediğimiz bahar, bereketiyle geldi. Hepimiz, el-Faḍl'ın

baharıyla baharı yaşıyoruz.

²⁵⁸ Aynı eser, XXIII, 26

Yeryüzünde, yararlanacağımız çok yer aradık. Bugün artık, aradıklarımızı Ebu'l-Abbâs'ın yanında buluyoruz.

Yolumuz daralıp bulunduğumuz yerde bir sıkıntı ve müşkülât olursa, el-Fağl'ın yanında bolluk ve huzur vardır.

Allah, el-Fağl'ın canını sıkıntılardan çekip kurtarmadı. Artık insanlar, kalırlar mı dönerler mi, umurumda değil.

Avuçlarında olanı bizden esirgemeye çalışsalar bile, bu engellemenin Ebu'l-Hacnâ'ya bir zararı olmaz.²⁵⁹

Ya da su almaya gidildiği gün, havuzlarını koruyup suyu bizden esirgerlerse, senin göllerinde su var.

Ey dünyanın kulpuna sarılan kişi! Eğer dünyada, depremlerden ve meydana gelecek (kötü) olaylardan korkuluyorsa,

Gelip geçen geceler seni dişleriyle çiğnemiş,

Yaşanan zorluklar ve basiret de seni hikmet sahibi yapmıştır.

Onun peşinden gidildiğinde, senin yüzyüze kaldığın zorlukları kolayla ve rahatlığa çevirir.

İnsanların dahi oluşu, seni en ufak bir şekilde bile aldatmaya yetmedi. Çünkü (insan) istek ve arzulara kanar.

Sen, saltanat yükünü yüklenmişsin. Aynı şekilde baban da saltanatın ağır yükünü yüklenmişti.

²⁵⁹ Burada geçen Ebu'l-Hacnâ', Nuşayb'ın künyesidir.

Mervân b. Ebî Hafşa bir gün Cafer b. Yahya'nın huzuruna çıkmış ve ona Ma'n b. Zâ'id'e yazdığı mersiyei söylemiş ve bunun üzerine Cafer de duygulanıp ona 1600 dinar verilmesini istemiştir. Mervân da Ma'n için söylediği mersiye de Cafer'i överek şöyle devam etmiştir:²⁶⁰

نفاحت مكارماً عن قبر معن	لنا ممّا تجودُ به سجالاً
فعلّلت العطيةً يابن يحيى	بتأديّة ولم تُردِ المطالاً
فكافى عن صدى معن جوادُ	بأجودِ راحةٍ بذلت نوالاً
بنى لك خالدٌ وأبوك يحيى	بناءً في المكارم لن يُنالاً
كانَّ الرمكيّ بكلِّ مال	تجود به يدها يُفيدُ مالاً

Ma'n'ın mezarından, onun meziyetlerinin güzel kokular halinde yükselmesine sebep oldun; öyle ki yaptıkların ard arda gelen bereketi doğurdu.

Ey Yahya oğlu, gecikmeye mahal vermeden bir an önce ödeyerek bağışta bulundun.

Ma'n'ın ruhunu, bağışta bulunan en cömert ele sahip, cömert birisi ödüllendirdi.

Hâlid ve baban Yahya, senin için, güzel meziyetlerle dolu, ulaşılmaz bir makam inşa etti.

Bermekî'nin elleriyle cömertçe verdiği her mal, adeta servete servet katmaktadır.

²⁶⁰ İbnu'l-Mu'tezz, *Tabağâtu's-Şu'arâ'*, s.45-46

Birçok şair Bermekîler'e methiyeler söylemiştir. Ancak Bermekîler'e methiyeler söyleyen şairler arasında Eşca' b. 'Amr es-Sulemî, Mervân b. Ebî Hafşa, Ebû Nuvâs ve Beşşâr b. Burd'un isimleri öne çıkmaktadır.

Methiye şiirleri kısmının başında da söylediğimiz gibi tüm bu şairlerin hedefi maddî çıkardır. Bermekîler'in her yaptığını ya da her meziyetini övmeye çalışan şairler, şiirleri beğenilip maddî gelirler elde ettikçe Bermekîleri övmek için birbiriyle yarışır hale gelmişlerdir.

III. BÖLÜM

BERMEKİLER İÇİN SÖYLENEN HİCVİYE VE MERSİYELER

3.1. Hicviyeler

Büyük bir özenle şairlere sahip çıkan Bermekîler, kendilerini her fırsatta öven şairler ile aralarında cereyan eden ihtilaflar nedeniyle ara sıra onlara sırt çevirmişlerdir. Bu nedenle onlardan istediklerini elde edemeyen bazı şairler, onları hicvetme yoluna gitmişlerdir.

el-Faḍl, kibirli; ancak kardeşi Cafer'den daha cömerttir. Ebû Nuvâs, Cafer'in zaman zaman cimriliğe kaçan bu tutumuna dair şu beyitleri nazmetmiştir.²⁶¹

عجبتُ للهارون الإمام ، وما الذي يودّ ويؤجّو فيك يا حلقة السِّلَقِ
قفأ خلفَ وجهٍ قد أُطيلَ كأنه قفا مالِكٍ يقضي الموم على ثَبَقِ
وأعظم زَهْواً من ذبابٍ على... وأبخلُ من كلبٍ عقورٍ على عَرِقِ
أرى جعفرأ يزداذُ بجلاً ودقّةً إذا زاده الرّحمن في سعة الرزُقِ
ولو جاء غير البخل من عند جعفرِ لما حسبته الناس إلا من الحمقِ

Halife Hârûn 'a şaşıyorum,

Seni niye seviyor ve senden ne umuyor ey kurt görünüşlü!

Uzun bir yüzün arkasında bir ense,

Sanki hüngür hüngür ağlayarak içini boşaltan Mâlik'in ensesi gibi

Pisliğin üstüne konmuş sinekten bile havalı,

Kısır bir köpekten daha cimri!

Rahman olan Allah onun rızkını arttırdıkça,

²⁶¹ *Dîvân Ebû Nuvâs*, s.519

Cafer'in daha çok cimrileştiğini ve inceldiğini görüyorum.

Cafer'den cimrilik dışında bir şey gelirse,

İnsanlar ahmaklıktan dolayı bunu (cömertlik) sanarlar!

Yahya b. Hâlid, bir gün Eşca' es-Sulemi'ye bir vaatte bulunmuş; ancak bu vaadini yerine getirmekte gecikince Eşca', ona şu şiiri söylemiştir:²⁶²

رَأَيْتُكَ لَا تَسْتَلِدُّ الْمَطَالَ وَتُوفِي إِذَا مَا غَدَرَ الْخَائِنُ!
فَمَاذَا تُؤَخِّرُ مَنْ حَاجَتِي وَأَنْتَ لَتَعْجِلُهَا ضَامِنُ!
أَلَمْ تَرَ أَنَّ احْتِيَاسَ النَّوَالِ لَمَعْرُوفٍ صَاحِبِهِ شَائِنُ!

Gördüğüm kadarıyla sen, oyalamaktan hoşlanmayan; hain kişi ihanet etse bile sen vefâ gösteren birisin.

İhtiyacımı acilen gidermeyi üstlenen sen iken neden beklentilerimi geciktiriyorsun?

Görmez misin, iyiliği geciktirip tutmak, ihsan sahibi için bir kusurdur?

Yahya bu verdiği sözü yerine getirmek yerine hala ağırdan alınca Eşca' şu beyitleri söylemiştir:²⁶³

زُوِيْدَكَ إِنَّ عَزَّ الْفَقْرُ أَدْنَى إِلَيَّ مِنَ الثَّرَاءِ مَعَ الْهَوَانِ
وَمَاذَا تَبْلُغُ الْأَيَّامُ مِنِّي بَرِيْبٍ صُرُوفُهَا وَمَنْعِي لِسَانِي

Dur bakalım! Fakirliğin zilleti, beni aşağılık bir şekilde servete yakınlaştırdı.

²⁶² Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbu'l- 'Agâni*, XVIII, 237

²⁶³ *Aynı eser*, XVIII, 237-238

Günler bana, hayatın zorluklarını ve dilime kelepçe vurmayı nasip kıldı.

Şair Ebû el-Hevl el-Ĥîrî, Cafer'den istediğini elde edemeyince şu şiiri nazmetmiştir:²⁶⁴

أَصْبَحْتُ مُحْتَاجاً إِلَى الضَّرْبِ فِي طَلَبِ الْعُرْفِ إِلَى الْكَلْبِ
إِذَا شَكَاهُ إِلَى الْهَوَى قَالَ لَهُ : مَا لِي وَلِلصَّبِ
أَعْنَى فَنِي يُطْعَنُ فِي دِينِهِ يَشِبُّ مَعَهُ خَشَبُ الصُّلْبِ
قَدْ وَقَّحَ السَّبَّ لَهُ وَجْهَهُ فَصَارَ لَا يَنْحَاشُ لِلسَّبِّ

Bağış ve ihsan elde etmek için köpeğin kapısını çalmaya muhtaç oldum.

Aşk ona, hasretliği şikâyet ederse, o da, “aşktan, sevdadan bana ne?” diye cevap verir.

Dininden dolayı itham altında olan kişiyi kastediyorum ki, en katı ağaç bile onun yanında yaşlanır.

Ona sövmek, yüzünü daha da küstahlaştırmıştır. Öyle ki sövülmeye aldırış etmez oldu.

Bir başka şair ise Bermekîler için şu beyitleri söylemiştir:²⁶⁵

لَعْنَةُ اللَّهِ آلَ بَرْمَكٍ إِنِّي صرْتُ مِنْ أَجْلِهِمْ أَخَا أَسْفَارِ
إِنَّ يَكُ ذُو الْقَرْنَيْنِ قَدْ مَسَّحَ الْأُرْ ضَ فَإِنِّي مُؤَكَّلٌ بِالْعِيَارِ

²⁶⁴ el-Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Thk ve Şerh. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Ĥâneçî, 7. baskı, Kahire 1418/1998, III, 351

²⁶⁵ *Aynı eser*, III, 350-351

Onlar yüzünden yollarda perişan olduğum Bermekî Hanedanı'na Allah lanet etsin.

Eğer Zülkarneyn yeryüzünü gezip dolaşmışsa, ben onunla (bu konuda) boy ölçüşmeye hazırım.

Şam bölgesinden bir adam onlar için şu beyitleri söylemiştir:²⁶⁶

أَبْعَدَ مَرْوَانَ وَبَعْدَ مَسْلَمَةَ وَبَعْدَ إِسْحَاقَ الَّذِي كَانَ لَمَّةً
صَارَ عَلَى الثَّغْرِ فُرَيْخُ الرَّحْمَةِ إِنَّ لَنَا بِفِعْلِ يَحْيَى نَقَمَةً
مُهْلِكَةً مَبِيرَةً مُنْتَقِمَةً أَكَلًا بَنِي بَرْمَكٍ أَكَلَ الحَطْمَةَ
إِنَّ هَذَا الْأَكْلَ يَوْمًا نُحْمَةً أَيْسَرُ شَيْءٍ فِيهِ حَزُّ الغُلْصَمَةِ

Bir çete olan Mervân, Mesleme ve ardından gelen İshâk'tan sonra,

Sınır boylarında akbaba yavruları mı olacak? Yahya'nın yaptıklarının cezasını vereceğiz.

Onları, yok edip ortadan kaldırarak, intikamımızı alarak,

Cehennem ateşinin yediği gibi Bermekoğulları'nın malını yiyeceğiz.

Bu yiyeşin mideye oturacağı birgün vardır ki, en rahat tedavisi ağızdaki küçük dili kesmektir.

Sehl b. Hârûn, Yahya b. Hâlid için şu beyitleri nazmetmiştir:²⁶⁷

عَدُوُّ تَلَادِ المَالِ فِيمَا يُنَوُّهُ مَنْوَعٌ إِذَا مَنَعَهُ كَانَ أَحْزَمًا

²⁶⁶ el-Câhiz, a.g.e., III, 351-352

²⁶⁷ Aynı eser, III, 352

مُدَّلُّ نَفْسٍ قَدْ أَبَتْ غَيْرَ أَنْ تَرَى مَكَارَةَ مَا تَأْتِي مِنَ الْحَقِّ مَغْنَمًا

Hak elde edince, miras aldığı malı telef eder. Malı engellemek akıllı bir işse, engeller.

Öyle aşağılık bir ruhu var ki, Hakk'tan gelen kötülükleri bir kazanç olarak görmekten başka bir şey yapmaz.

Ebû Nuvâs, tam cinas yaptığı bir beyitinde Cafer b. Yahya'yı şöyle hicvetmiştir:²⁶⁸

إِذَا مَا مَدَحْتُ فِتًىً مِنْ خِرَا أَلَيْسَ جَزَائِي أَنْ أُعْطَى الْخِرَا

Hıralı bir kişiyi öveceksem eğer, mükafaat olarak “dışkı” almam uygun değil mi?

Mervân b. Muhammed Ebu's-Şamaçmak, Cafer b. Yahya'yı için şu şiiri söylemiştir:²⁶⁹

عَاهِلُ جُودٍ وَنَائِلٍ وَفَعَالٍ غَلَبُوا النَّاسَ بِالنَّدَى وَالْعَطِيَّةِ
جَيْشُهُ زَائِرًا فَأَدْنَى مَكَانِي وَتَلَقَّيْتُ بِمَرْحَبٍ وَتَحِيَّةِ
لَا كَمَثَلِ الْأَصَمِّ حَارِثَةَ اللَّوْ مِ شَبِيهِ الْكَلْبِيِّ قَلْطِيَّةِ
جَيْشُهُ زَائِرًا فَأَعْرَضَ عَنِّي مَثَلِ إِعْرَاضِ قَحْبَةِ سُوسِيَّةِ
وَتَوَوَّى كَأَنَّهُ أَيُّرُ بَغْلٍ غَابَ فِي دُبُرِ بَغْلَةٍ مِصْرِيَّةِ

Elde ettikleri ve yaptıklarıyla cömertlik ehli, insanlara ihsan ve bağışlarla üstün geldi.

²⁶⁸ el-Câhiz, *Kitâbu'l-Ḥayevân*, Thk. ve Şerh. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Şerike Mektebe ve Maṭba'a Mustafa el-Bâbî'l-Ḥalebî, 2. baskı, Mısır 1384/1965, I, 239

²⁶⁹ *Aynı eser*, I, 263

Ona bir ziyaretçi olarak vardım, beni çok iyi karşıladı ve uyuz köpekciğe benzeyen adı, düşük sağır biri gibi değil beni en iyi şekilde ağırladı.

Ona bir ziyaretçi olarak geldim ve o, berbat bir fahişeden yüz çevirir gibi bana sırtını döndü.

Sanki bir yaban eşeği gibi bana arkasını döndü gitti, yaban Mısır katırının arkasından kayboldu.

Şumâme b. 'Eşras, Cafer'in başının asılı olduğu köprüye gitmiş ve Cafer'in cansız yüzüne bakarak şu beyitleri söylemiştir:²⁷⁰

مَا يَعْجَبُ الْعَالَمُ مِنْ جَعْفَرٍ مَا عَايَنُوهُ فَبِنَا كَانَا
مَنْ جَعْفَرٌ أَوْ مَنْ أَبُوهُ وَمَنْ كَانَتْ بَنُو بَرْمَكٍ لَوْلَانَا

Alemin Cafer'de beğendiği şey onda gördükleridir ve bu bizde de vardır.

Eğer biz olmasaydık Cafer kimdi, babası kimdi ve Bermekoğulları da kimdi!

Bermekîler'e söylenen hicviyeler arasında onların devlet yönetimine ve siyasi tutumlarına dair şiirler göremiyoruz. Bu hicviyelerin içeriğini elde edilemeyen maddî çıkarlar oluşturmaktadır ki, bunu Ebû Nuvâs ve Eşca' gibi Bermekîler'den birçok ihсан elde etmiş şairlerin hicviyelerinden anlıyoruz.

3.2. Mersiyeler

Halife er-Reşîd'in emri üzerine 187/803 yılında Cafer b. Yahya'nın boynunun vurulmasıyla Bermekîler'in yok edilmesi hareketine girişilmiştir. Bu olayın henüz duyulmasından hemen sonra Bermekîler'in sahip olduğu bütün mal ve mülke el

²⁷⁰ İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 473

konulmuş, Muhammed b. Yahya hariç hepsi hapse atılmıştır. Onların saltanatları döneminde birçok ihsan elde etmiş, onlardan iyilik görmüş olan şairler, er-Reşîd'in Bermekîler için mersiye söylenmesini yasaklamasına rağmen onların bu denli acımasızca ortadan kaldırılmasından dolayı hissettikleri hüznü, döktükleri gözyaşlarını, onların özlemle hatırladıkları iyiliklerini ve cömertliklerin dile getiren mersiyeler söylemişlerdir.²⁷¹

Ali b. Ebû Mu'âz, Bermekîler'in kendi rüzgarlarıyla hükmettiği hayatta, zamanın rüzgarı tam tersine çevirerek onları yerle bir etmesini anlatan şu şiiri söylemiştir.²⁷²

وَالدَّهْرُ ذُو صَرَفٍ ذُو غَدْرِ	يَا أَيُّهَا الْمُعْتَرُّ بِالذَّهْرِ
وَكُنْ مِنَ الدَّهْرِ عَلَى حَذْرِ	لَا تَأْمَنِ الدَّهْرَ وَصَوْلَاتِهِ
فَانظُرْ إِلَى الْمَصْلُوبِ بِالْجَسْرِ	إِنْ كُنْتَ ذَا جَهْلٍ بِتَصْرِيفِهِ
يَا ذَا الْحِجَا وَالْعَقْلِ وَالْفَكْرِ	فَإِنْ فِيهِ عِبْرَةٌ؛ فَاعْتَبِرْ
وَاجْرِ مَعَ الدَّهْرِ كَمَا يَجْرِي	وَخُذْ مِنَ الدُّنْيَا صَفَا عَيْشِهَا
وَذَا الْحِجَا وَالْفَضْلِ وَالذِّكْرِ	كَانَ وَزِيرَ الْقَائِمِ الْمُتَضَيِّ
إِلَيْهِ فِي الْبَرِّ وَفِي الْبَحْرِ	وَكَانَتْ الدُّنْيَا بِأَقْطَارِهَا
وَكَانَ فِيهِ نَافِذَ الْأَمْرِ	يُشِيدُ الْمَلِكُ بَأْرَائِهِ
عَشِيَّةَ الْجُمُعَةِ بِالْعَمْرِ	فِيْنِمَا جَعَفَرُ فِي مُلْكِهِ
يَأْمُلُ طَوْلَ الْخُلْدِ وَالْعُمْرِ	يَطِيرُ فِي الدُّنْيَا بِأَجْنَحِهِ

²⁷¹ İbnu't-Tiḫṭakâ, *el-Fahrî*, s.199

²⁷² el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, III, 389-390

إِذْ عَثَرَ الدَّهْرُ بِهِ عَثْرَةَ	يَا وَيْلَنَا مِنْ عَثْرَةِ الدَّهْرِ
وَزَلَّتِ النَّعْلُ بِهِ زَلَّةً	كَانَتْ لَهُ قَاصِمَةَ الظُّهْرِ
فَغَوَّجَرَ البَّاسُ فِي لَيْلَةٍ	سَبَّتِ قَتِيلًا مَطْلَعِ الفَجْرِ
وَأَصْبَحَ الفَضْلُ بِنِ يَحْيَى وَقَدْ	أَحْبَطَ بِالشَّيْخِ وَمَا يَدْرِي
وَجِئَ بِالشَّيْخِ وَأَوْلَادِهِ	يَحْيَى مَعَاً فِي الغَلِّ والأَسْرِ
وَالْبُرْمَكِيِّينَ وَأَتْبَاعِهِمْ	مَنْ كَانَ فِي الآفَاقِ والمِضْرِ
كَأَمَّا كَانُوا عَلَى مَوْعِدٍ	كَمَوْعِدِ النَّاسِ إِلَى الحِشْرِ

Ey zamana aldanan kişi, felek felaket ve vefasızlık sahibidir!

Zamana, saldırılarına kanma ve ondan geleceklere karşı ihtiyatlı ol...

Şayet onun felaketlerini görmemişsen köprüde asılı olan adama bak!

Onda ibretler vardır; ey fikir, akıl ve zekâ sahipleri ibret alın.

Temiz dünya yaşamından edin ve felek nasıl ilerliyorsa ona ayak uydur!

O, akıl, erdem ve ün sahibi kendisinden razı olunan er-Reşîd'in veziriydi,

Dünya karalarıyla, denizleriyle ve bütün bölgeleriyle ona aitti.

Hüküm ve saltanat, onun görüşleriyle yükseliyordu ve bu konuda da emri yerine getiriliyordu.

Cafer, sağlıklı bir şekilde Cuma gecesi makamındaydı.

Uzun bir yaşamı ümit ederek dünya üzerinde kanatlarıyla uçuyordu!

Zaman onun ayağını kaydırıp düşürdü, vah başımıza gelenlere zamanın felaketinden!

Öyle bir kaydırdı ki, ayağını düşürüp belimizi kırdı.

Bu felaketzede cumartesi gecesi sabaha karşı öldürüldü!

Şeyh'in başına gelenlerden habersiz el-Faḍl b. Yahya sabahladı.

Şeyh ve evlatları ile Yahya da zincirler ve esaret içerisinde,

Bermekîler ve onların taraftarları

Dünyanın uzak diyarlarından ve bölgelerinden getirildi.

Haşr günü nasıl beklenen bir gün ise onların da (öldürülmek) için sözleri vardı.

Artık insanların dillerinde yaşar oldular, tenzih ederim ki, O güç ve kudret sahibidir.

Selm el-Ḥâsır, onların arkasından şu beyitleri söylemiştir.²⁷³

خَوَاتِ أُنْجُمِ الْجَدْوَى وَشَلَّتْ يَدُ النَّدَى وَغَاضَتْ بِحَارِ الْجُدُودِ بَعْدَ الْبِرَامِكِ

هَوَاتِ أُنْجُمِ كَانَتْ الْأَبْنَاءِ بَرْمَكِ بِهَا يَعْرِفُ الْهَادِي قَوِيمَ الْمَسَالِكِ

Bermekîler'den sonra umut yıldızları söndü, cömertliğin eli büzüldü, bağış ve ihsan denizlerinin suyu çekildi.

Bermekoğulları'nın yıldızları battı halbuki, yolcu o yıldızlar sayesinde yolunu buluyordu.

²⁷³ Aynı eser, III, 390-391

Eşca‘ es-Sulemî, onlar için şu şiiri nazmetmiştir.²⁷⁴

أَلَا نَ أَرْحَاً وَاسْتَرَا حَتْ رِكَابُنَا أَمْسَكَ مَن يُجِدِي وَمَن كَانَ يُجْتَدِي
فَقُلْ لِلْعَطَايَا : قَدْ أَمْنَتْ مِّنَ السُّرَى وَطَيِّ الْفِيَا فِي فَدْفَدَاً بَعْدَ فَدْفَدِ
وَقُلِ الْعَطَايَا بَعْدَ فَضْلِ : تَعَطَّلِي وَقُلِ لِلرَّزَايَا : كُلْ يَوْمَ تَجَدَّدِي
وَدُونَكَ سَيْفَاً بَرْمَكِيَاً مُهَنَّداً أَصَيْبَ بِسَيْفِ هَاشِمِيٍّ مُهَنَّداً

Şimdi rahatladık, binek hayvanlarımız da rahatladı, faydalı (olan) da faydalanan da nasıplandı.

Binek hayvanlarına de ki: Kurtuldun artık gece boyu yürümekten, çöl üstüne çöl katetmekten!

el-Fağl'dan sonra ihsan ve bağışlara de ki: Yerinde say! Felakete de de ki: Her gün kendini yenile!

Hâşimîler'in keskin kılıçlarından darbe yemiş keskin bir Bermekî kılıcını tut!

Sâlih el-'A'râbî'nin onlar için söylediği mersiyesi şu şekildedir.²⁷⁵

لَقَدْ خَانَ هَذَا الدَّهْرَ أَبْنَاءَ بَرْمَكٍ وَأَيِّ مُلُوكٍ لَمْ تُخْنَهَُا دُهُورُهَا؟
أَلَمْ يَكُ يَحْيَى وَآلِي الْأَرْضِ كُلِّهَا فَأَضْحَى كَمَنْ وَارَتْهُ مِنْهَا قُبُورُهَا

Bu felek, Bermekoğulları'na ihanet etmiştir,

Zaten zaman hangi soylu kişilere ihanet etmemiştir ki!

Yahya bütün dünyanın sahibi değil miydi?

²⁷⁴ Aynı eser, III, 390

²⁷⁵ Aynı eser, III, 391

Yeryüzünün mezarları herkes gibi onu da içine aldı.

Ebû Nuvâs'ın onlara için nazmettiği beyitler şu şekildedir:²⁷⁶

مَا رَمَى الدُّهُرُ آلَ بَرْمَكٍ مَّا أَنْ رَمَى مُلْكُهُمْ بِأَمْرِ بَدِيعِ
إِنْ دَهْرًا لَمْ يَرْعَ حَقًّا لِيَحْيِي غَيْرُ زَاعٍ حَقًّا لآلِ الرِّبِيعِ

Eşsiz işleriyle Bermekî Hanedanı'nı sahip olduğu mülk doruğa ulaştığında felek, Bermekî Hanedanı'nı yerle bir etti.

Felek, zamanında Rebî'a Hanedanı için bir hak gözetmediği gibi Yahya için de bir hak gözetmedi.

Bermekîler'in arkasından gözyaşları döküp mersiye söyleyen şairlerden bir tanesi de Manşûr en-Nemrî'dir. en-Nemrî'nin onlar için söylediği şiir şu şekildedir:²⁷⁷

أَيْدِي بَنِي بَرْمَكٍ لَدِينَا تَبْكِي عِلْمِيهِمْ بِكُلِّ وَادٍ
كَانَتْ بِهِمْ بُرْهَةً عَرُوسًا فَأَضْحَتْ الْأَرْضُ فِي حِدَادٍ

Bermekoğlu bize ellerini uzatmıştır; onlara her vadide ağlarsın!

Bir süre (hayat) onlarla birlikte taze bir gelin gibiydi ve (onlardan sonra) yeryüzü mateme büründü.

el-Faḍl b. Abdussamed er-Raḳḳâşî, Cafer'in öldürülüp bedeninin köprülere asıldığını duyunca köprülerden birine gitmiştir. Cafer'in köprüde asılı bedeninin önünde ağlayarak beklemiş ve şu şiiri söylemiştir:²⁷⁸

²⁷⁶ Aynı eser, III, 391

²⁷⁷ Şevkî Dayf, a.g.e., 329-330

أَمَّا وَاللَّهِ لَوْلَا خَوْفٌ وَاشٍ وَعَيْنٌ لِلخَلِيفَةِ لَا تَنَامُ
لَطُفْنَا حَوْلَ جِذْعِكَ وَاسْتَلَمْنَا كَمَا لِلنَّاسِ بِالْحَجَرِ اسْتَلَامُ
وَمَا أَبْصَرْتُ قَبْلَكَ يَا بَنَ يَحْيَى حُسَاماً حَتْفَهُ السِّيفِ الحِسامِ
عَلَى اللِّذَاتِ وَالدُّنْيَا جَمِيعاً وَدَوْلَةَ آلِ بَرْمَكٍ السَّلَامِ

Allah'a yeminler olsun ki, halife için uyumayan bir gözün ve muhbirin korkusu olmasaydı,

İsteğimiz insanların el-Haceru'l-Esved'e dokunduğu gibi bedenine dokunmaktı.

Ve sonu keskin kılıç (tarafından gelen) keskin bir kılıç olan Yahya oğlu senden önce (böylesini) görmedim.

Dünya ve zevklerin üzerine (kurulu) olan Bermekî Hanedanı devleti barış (içerisindedir).

Cafer, Safer ayının ilk gecesi olan Cumartesi günü 187/803 yılında öldürülmüştü ve er-Raqqâşî bu konuda şu beyitleri nazmetmiştir.²⁷⁹

أَيَا سَبَبْتُ يَا شَرَّ السُّبُوتِ صَبِيحَةً وَيَا صَفْرَ المَشْتُومِ مَا جَنَّتْ أَشْأَمًا
أَتَى السَّبَبُ بِالْأَمْرِ الَّذِي هَدَّ رَكَنَنَا فِي صَفْرِ جَاءَ البَلَاءُ مُصَمَّمًا

Ey Cumartesi! Ey cumartesi sabahlarının en kötüsü!

Ey uğursuzluk getiren Safer, daha uğursuz gelemezdin.

Cumartesi, (sağlam) sütunlarımızı yıkan işleri beraberinde getirdi.

²⁷⁸ Aynı eser, s.330

²⁷⁹ eṭ-Ṭaberî, a.g.e., VIII, 300

Safer ayında musibet, kararlı bir şekilde geldi.

er-Raqqâşî'nin onlar için söylediği bir başka şiiri şu şekildedir:²⁸⁰

إِن يَغْدِرَ الزَّمَنُ الحُئُونُ بِنَا فَقَدْ غَدَرَ الزَّمَانُ بِجَعْفَرٍ وَمُحَمَّدٍ
حَتَّى إِذَا وَضَحَ النُّهَارُ تَكَشَّفَتْ عَنِ قَتْلِ أَكْرَمِ هَالِكٍ لَمْ يُلْحَدِ
وَالْبَيْضُ لَوْلَا أَنَّهُمَا مَأْمُورَةٌ مَا فُلَّ حُدٌّ مَهْتَدٍ بِمَهْتَدِ
يَا آلَ بَرْمَكٍ كَمْ لَكُمْ مِنْ نَائِلٍ وَنَدَى ، كَعَدِ الزَّمَلِ غَيْرَ مُصَرِّدِ
إِنَّ الخَلِيفَةَ لَا يُشَكُّ _ أَخُوكُمْ لَكِنَّهُ فِي بَرْمَكٍ لَمْ يُؤَلِّدِ
نَازَعْتُمُوهُ رِضَاعَ أَكْرَمِ حُرَّةٍ مَخْلُوقَةٍ مِنْ جَوْهَرٍ وَزَبْرَجِدِ
مَلِكٌ لَهُ كَانَتْ يَدٌ فَيَاضَةٌ أَبَدًا تَجُودُ بِطَارِفٍ وَمُتَلَدِ
كَانَتْ يَدًا لِلجُودِ حَتَّى غَلَّهَا قَدَرٌ فَأَضْحَى الجُودَ مَغْلُولَ اليَدِ

Şayet güvenilirmez felek bize ihanet etmişse Cafer ve Muhammed'e de ihanet etmiştir.

Öyle ki birdenbire gün aydınlanmaya başladığında doğru yoldan sapmayı helak olanlardan en saygın kişinin katledildiği ortaya çıktı.

Ve eğer kılıç iş başında olmasaydı kılıçların keskin kenarları kıvılcımlar saçmazdı.

Ey Bermekî Hanedanı! Sanki sayılamayan kum tanecikleri gibi nice saygınlık ve cömertlik barındıran işlerin vardır!

Şüphesiz halife sizlerin kardeşidir; ancak o, Bermek olarak doğrulmamıştır.

²⁸⁰ Aynı eser, VIII, 300-301

Siz, halife ile zeberced ve kıymetli taşla süslenmiş özgür yaratılanların en saygını olan kadından süt emme noktasında çekiştiniz.

Hükümdarın asla (belli) bir zümreye ya da tarafa bağışlarda bulunmayan çokça ihsanlardan bulunan bir eli vardı.

Kader ona ihanet edene kadar o cömertliğin (temsilcisi) bir eldi; ancak cömertlik, eline kelepçe vurulmuş (bir hale) dönüştü.

İbn Ebû Kerîme onlar için şu beyitleri nazmetmiştir:²⁸¹

كُلُّ مُعِيرٍ أَعْيِرَ مَرْتَبَةً بَعْدَ فَتَى بَرْمَكٍ عَلَى غَرَرٍ
صَالَتْ عَلَيْهِ مِنَ الزَّمَانِ يَدٌ كَانَتْ بِهَا صَانِئًا عَلَى الْبَشَرِ

Tehlikeye düşen Bermekî gencinden sonra herkes sahip olduğu mertebeyi ödünç almıştır.

Felekten bir el ona saldırdı ve felek, insanlığa bu şekilde saldırırdı.

Cafer'in öldürülmesi hususunda Ebu'l-'Atâhiyye şu şiiri söylemiştir:²⁸²

قُولًا لِمَنْ يَرْتَجِي الْحَيَاةَ أَمَا فِي جَعْفَرٍ عِزَّةٌ وَيَمِيَاهُ !
كَانَنَا وَزَيْرِي خَلِيفَةَ اللَّهِ هَا رَوْنًا هَمًّا مَا هَمًّا خَلِيلًا
فَإِذَاكُمْ جَعْفَرٌ بَرْمَتِيهِ فِي حَالِقِ رَأْسِهِ وَنَصْفَاهُ
وَالشَّيْخُ يَحْيَى الْوَزِيرُ أَصْبَحَ قَدْ نَحَّاهُ عَنِ نَفْسِهِ وَأَقْصَاهُ
شُتِّتَ بَعْدَ التَّجْمِيعِ شَمْلُهُمْ فَأَصَابَحُوا فِي الْبِلَادِ قَدْ تَاهُوا

²⁸¹ *Aynı eser, VIII, 301*

²⁸² *Aynı eser, VIII, 301-302*

كَذَاكَ مَنْ يُسْخِطِ الْإِلَهَ بِمَا يُرِضِي بِهِ الْعَبْدَ يَجْزُوهُ اللَّهُ
سُبْحَانَ مَنْ دَانَتْ الْمُلُوكُ لَهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
طُوبَى لِمَنْ تَابَ بَعْدَ غُرَّتِهِ فَتَابَ قَبْلَ الْمَمَاتِ، طُوبَى لَهُ

*Her kim hayattan bir beklenti içerisindeyse Cafer ve babası Yahya'nın
(hayatındaki) ibrete baksın, denildi.*

O ikisi, Allah'ın halifesi Hârûn'un veziri ve arkadaşından başka bir şey değildi.

İşte sizlere Cafer'in tamamı; kesilmiş kafası ve ikiye (bölünmüş) bedeni!

Vezir Şeyh Yahya onu kendisinden uzaklaştırıp en uzaklara götürdü.

Onların her şeyi tamamlandıktan sonra dağıldı ve ülkede kaybolup (gittiler).

Bunun gibi her kim Allah'ın kulu memnun etmeye çalıştığı şeyden razı

olmazsa Allah ona karşılığını verir.

Ne mutlu hükümdarlardan her kim O'na yakın olduysa, şahadet ederim ki,

O'ndan başka bir ilah yoktur.

Her kim hatalarından sonra tövbe ederse ne mutlu ona ve ölüm (gelmeden)

önce tövbe eden kişiye de ne mutlu!

Bazı şairlerin, Bermekîler için söylediği en güzel mersiyelelerden birinin beyitleri şu şekildedir:²⁸³

يَا بَنِي بَرْمَكٍ وَاهَاً لَكُمْ وَلَايَاكُمْ الْمُقْتَبِلَةَ

²⁸³ el-Mes'ûdî, a.g.e., III, 391

كانت الدنيا عروساً بكمُ وهي اليوم تُكولُ أزملةً

Ey Bermekoğlu, size ve gelecek günlerinize yazık!

Dünya sizinle beraber taze bir gelin gibiydi.

Bugün ise O, sevdiğinden koparılmış bir dul gibidir.

Eşca‘ Bermekîler hakkında şöyle demiştir:²⁸⁴

ولّى عن الدنيا بنو برمكٍ فلو توالى الناس ما زادا

كانت لأهل الأرض أعيادا كأنما أيامهم كلها

Dünya hayatı, Bermekoğulları'na sırtını döndü.

Keşke insanlar, rızkın bolluğunu takip etseydi.

Onların bütün günleri, sanki halk için bayram günleri gibiydi.

Manşûr en-Nemrî'nin Bermekîler için söylediği mersiyesi şu şekildedir:²⁸⁵

انْدُبْ بني برمكٍ لدنيا تبكي عليهم بكلِّ وادٍ

كانت بهم بُرهةً عروساً فأضحت اليوم في حداد

Bu dünya hayatı için Bermekoğulları adına yas tut!

Bütün her yerde onlar için ağlarsın.

Dünya onlarla birlikte bir süre için gelin gibiydi.

Ancak şimdi ise mateme gömülüler!

²⁸⁴ Aynı eser, III, 391

²⁸⁵ Aynı eser, III, 391

Di‘bil el-Ĥuzâ‘î Bermekîler için şu şiiri söylemiştir:²⁸⁶

ألم تَرَ صَرَْفَ الدَّهْرِ فِي آلِ بَرْمَكٍ وَفِي ابْنِ نَهْمِكِ وَالْقُرُونِ الَّتِي تَخْلُو
لَقَدْ غَرَسَ الْقَوْمَ النَّخِيلَ تَمَكْنًا فَمَا حَصَدُوا إِلَّا كَمَا حَصَدَ الْبَقْلُ

Aziz Bermekîler’in başına gelen zamanın musibetini görmedin mi?

Baklanın biçildiği gibi biçildiler.

Eşca‘ es-Sulemî’nin onlar için söylediği diğer bir şiiri ise şu şekildedir:²⁸⁷

قَدْ سَارَ دَهْرٌ بَيْنِي وَبَيْنَكَ وَلَمْ يَدَعْ فِيهِمْ لَنَا بَقِيَا
كَانُوا أَوْلَى الْخَيْرِ وَهُمْ أَهْلُهُ فَارْتَفَعِ الْخَيْرُ عَنِ الدُّنْيَا

Bir çağ, bize onlardan tek bir şey kalmadan Bermekoğullarıyla birlikte yok oldu.

Onlar, iyiliğin ailece ilk temsilcileriydi, bundan dolayı iyilikte dünyadan uçup gitti!

el-Faḍl b. Abdussamed er-Raḳḳâşî’nin Cafer b. Yahya için söylediği mersiye şu şekildedir:²⁸⁸

كَمْ هَاتِفٍ بِكَ مِنْ بَاكِ وَبَاكِئَةٍ يَا طَيْبَ اللَّضِيفِ إِذْ تُدْعَى وَلِلْجَارِ
إِنْ يُعْدَمَ الْقَطْرَ كُنْتَ الْمُنْزَنَ بَارِقُهُ لَمْعُ الدَّنَائِرِ لَا مَا حَيَّلَ السَّارِي

Senin için çığlık atıp ağlayan nice kadın ve erkek var. Eğer bir isimle anılacaksan, “Misafîr için de komşu için de hoş insan!”

²⁸⁶ *Aynı eser*, III, 391

²⁸⁷ *Aynı eser*, III, 392

²⁸⁸ Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbu'l-'Ağânî*, XVI, 166

Damlalar kaybolduğunda onu yağdıran (bereketli) bulut sendin.

Onu parıldatan da gece yürüyen kişinin hayal ettiği değil, (senin verdiği) dinarların parıltısıydı.

er-Rakkaşı'nın Cafer için nazmettiği diğer bir mersiyesi de şu şekildedir:²⁸⁹

لعمرك ما بالموت عار على الفتى	إذا لم تصبه في الحياة المعابر
وما أحد حيٌّ وإن كان سالماً	بأسلم ممن غيبتَه المقابر
ومن كان ممَّا يُحدث الدهر جازعاً	فلا بدَّ يوماً أن يُرى وهو صابر
وليس لذي عيش عن الموت مَقْصَرٌ	وليس على الأيتام والدهر غابر
وكلَّ شبابٍ أو جديداً إلى البلى	وكلَّ امرئٍ يوماً إلى الله صائر
فلا يُبعدنك الله عني جعفرأ	بروحي ولو دارت عليَّ الدوائر
فأليتُ لا أنفكُ أبكيك ما دعت	على فَنِّ ورقاءٍ أو طار طائر

Ömrüne and olsun ki, hayatında uyanılacak şeyler olmadığı sürece kişinin ölümü, kendisi için utanılacak bir şey değildir.

Hiç kimse, canlı bile olsa, mezarların sakladığı kimseden daha sağlam (ve canlı) değildir.

Feleğin yaptıklarından dolayı üzgün olan kişi, mutlak bir gün gelir, sabırlı görünür.

Ne yaşayan kişiyi ölümden uzaklaştıracak (bir şey) var, ne de günlerin ve devranın geri geleceği var.

²⁸⁹ Aynı eser, XVI, 166

Her genç(lik) ve her yeni (şey) eskimeye sürüklenir,

Her insan da bir gün Allah'a döner.

Başıma türlü felaketler gelse de Allah seni canımdan ayırmasın, Cafer!

Dalın üzerinde bir güvercin öttüğü sürece, ya da bir kuş uçtuğu sürece,

Senin için ağlamaya devam etmeye yeminliyim!

İshâk el-Mevşilî, Muhammed b. Yahya için şu beyitleri söylemiştir.²⁹⁰

سَأَلْتُ النَّدَى وَالْجُودَ: مَا لِي أُرَاكَمَا	تَبَدَّلْتُمَا عِزًّا بِذُلٍّ مُؤَبَّدٍ؟
وَمَا بَالُ رُكْنِ الْجَمْدِ أَمْسَى مَهْدَمًا؟	فَقَالَا: أَصَبْنَا فِي ابْنِ يَحْيَى مُحَمَّدٍ
فَقُلْتُ: فَهَلَّا مَتَّعَا بَعْدَ مَوْتِهِ	فَقَدِ كُنْتُمَا عَبْدَيْهِ فِي كُلِّ مَشْهَدٍ؟
فَقَالَا: أَقْمَنَا كَيْ نُعْزِّي بِفَقْدِهِ	مَسَافَةَ يَوْمٍ ثُمَّ نَتَلَّوْهُ فِي غَدٍ

Cömertliğe ve kereme sordum: Ne oldu da ikinizi saygınlıktan sonra ebedi bir düşkünlük içinde görüyorum?

Ne oldu da şan ve şerefın temeli yıkıldı?

Dediler ki: Yahya oğlu Muhammed'e bağlı kaldık.

Dedim ki: Onun ölümüyle siz de ölecek misiniz?

Çünkü her konumda onun kölesiydiniz.

Dediler ki: Onun ölümünün ardından, bir gün süreyle ve ardından ertesi gün de taziye etmek için burada kaldık.

²⁹⁰ el-'Etlîdî, 'Î'lâmu'n-Nâs, s.262

Cömert Bermekî Hanedanı'nın tasfiye edimesinden sonra birkaç şair gizliden gizliye onlara mersiyeler söylemiştir. Bu mersiyelerden anladığımız kadarıyla şairler artık elde edemeyecekleri maddî çıkarlar için de üzülmemektedir. Ancak el-Fadl b. Abdulhamîd er-Raqqâşî'nin söylediği mersiyelerden onun Cafer b. Yahya'nın ve Bermekîler'in gerçek şair dostu olduğunu anlıyoruz.

IV. EK

İSİMLERİ BERMEKÎLERLE ANILAN ŞAİRLER

4.1. Ebân b. Abdulhamîd el-Lâhikî

Basralı bir mevâlî olan el-Lâhikî, Basra'da büyümüş ve yetişmiştir. Doğuştan sahip olduğu maharetiyle el-Lâhikî, çok genç yaştan itibaren şiir söylemeye başlamış ve söylediği hicviyelerle rakiplerinin öfke dolu oklarını üstüne çekmiştir.²⁹¹ Şiir söylemesinin yanı sıra el-Lâhikî, irticalen yaptığı konuşmalarda ve risâle yazmada da oldukça başarılı olmuştur.²⁹²

el-Lâhikî, cömert Bermekîler'in son zamanlarına doğru Bağdat'a gelmiş ve kendisini bir nedim olarak tasvir ettiği bir methiye ile el-Faḍl b. Yahya'yı övmüştür. Böylece Bermekî Hanedanı ile ilk temasını gerçekleştiren el-Lâhikî, Bermekîlerle yakınlık kurarak onların dostu olmuştur. Zamanla Cafer b. Yahya'ya yönelmiş olan şair, ona sürekli methiyeler nazmederek neredeyse yanından ayrılmaz olmuştur.²⁹³

Yahya b. Hâlid, el-Lâhikî'ye büyük bir değer vermiş ve onu Dîvânu's-Şi'ir'in başına atamıştır. el-Lâhikî de Bermekîler için yazılan şiirleri değerlendirmeye almış ve onların ihsanlarını şairler arasında paylaşmıştır; ancak bu ödüllerin paylaşılması esnasında Ebû Nuvâs'a karşı takındığı tavırdan dolayı aralarında uzun süre devam eden bir husumet doğmuştur.²⁹⁴ Aslında aralarındaki bu husumetin Yahya b. Hâlid'in Kelîle ve Dimne'nin nazmedilmesinde Ebû Nuvâs'ı görevlendirmesine rağmen Ebân b. el-Lâhikî'nin Yahya b. Hâlid ile yaptığı konuşmadan sonra bu görevi devralması üzerine başladığı da rivayet edilmektedir; el-Lâhikî, *Kelîle ve Dimne*'yi 14.000 beyit halinde nazmetmiştir.²⁹⁵ el-Lâhikî, bu

²⁹¹ Şevkî Dayf, *el-'Asru'l-Abbâsiyyu'l-Evvel*, s.330

²⁹² İbnu'l-Mu'tezz, *Ṭabaḳâtu's-Şu'arâ*, s.240

²⁹³ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.331; İbnu'l-Mu'tezz, *a.g.e.*, s.202

²⁹⁴ İbnu'l-Mu'tezz, *a.g.e.*, s.202; Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.332-333

²⁹⁵ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.333

işinde olduğu gibi Bermekîler'e yazdığı her şiirin fazlasıyla karşılığını almış bir şairdir.

4.2. Eşca' b. 'Amr es-Sulemî

Eşca' b. 'Amr es-Sulemî'nin künyesi, Ebû Velîd'dir ve babası eş-Şerîd b. Matrud'un Yemame ehlinde evlendiği bir kadından Yemame'de doğmuştur. Babasının ölümüne kadar Yemame'de kalan Eşca', daha sonra annesi ile birlikte babasından kalan mirası talep etmek için Basra'ya gelmiş ve burada yetişmiştir.²⁹⁶

Eşca', genç yaşta sahip olduğu şiir söyleme yeteneği ile kabilesi Kıys'ın gururu olmuş ve Halife el-Manşûr döneminin sonlarına doğru Bağdat'a gidip gelmeye başlamıştır. Cafer b. Yahya'ya söylediği methiyeden sonra Bermekîler ile ilk bağlantısını gerçekleştiren Eşca', Halife er-Reşîd ile arasında olan güçlü bağlara rağmen zamanla Bermekîler'in şairi konumuna gelmiştir.²⁹⁷

Eşca' da Bermekîler tarafından tam olarak bilmediğimiz bir iş için görevlendirilmiş ve başına geçtiği bu iş hususunda insanların ondan çokca şikâyet etmesine rağmen Bermekîler, tarafından işin başında tutulmuştur.²⁹⁸

Eşca', Bermekî Hanedanı'ndan Yahya b. Hâlid, Fağl b. Yahya ve Cafer b. Yahya'yı her fırsatta övmüş ve onların sağladığı maddî olanaklardan fazlasıyla yararlanmıştı. Bermekîler'in tasfiye edilmesinden sonra da arkalarından duygu yüklü mersiyeler söylemiştir.

²⁹⁶ Ebu'l-Ferec el-İşfehânî, *Kitâbu'l-'Ağânî*, XVIII, 219; Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.335

²⁹⁷ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.336

²⁹⁸ *Aynı eser*, s.338

4.3. Selm el-Hâsır

Ebû Bekr es-Şadîk'in aşireti Teym'in mevâlîsi olan Selm, Basra'da doğmuş ve yetişmiştir. Beşşâr b. Burd'un ravisi ve öğrencisidir.²⁹⁹

Şiir söylemede sahip olduğu yeteneğiyle I. Abbâsî Dönemi'nin önde gelen şairinden biri olan Selm'in, el-Hâsır diye lakaplandırılmasına dair çeşitli rivayetler vardır: Selm, babasından miras kalan bir mushafı satmış ve onun parasıyla tanbur satın almıştır. Bu olayın insanlar arasında yayılmasından sonra el-Hâsır olarak lakaplandırılmıştır. Bir başka rivayete göre ise Selm'in babası çok zengindir ve Selm, babasından kalan bütün bir servetini şiir ve eğlence için harcıyıp bitirince arkadaşları tarafından el-Hâsır olarak lakaplandırılmıştır.³⁰⁰

el-Mehdî döneminden itibaren halifelere yakın olan Selm, Bermekîler'in nüfuzlarının artmasıyla onlara yönelmiş özellikle el-Fağl b. Yahya'ya birçok methiye söylemiştir.³⁰¹ Halifelerden elde ettiği ödüllerin yanı sıra Bermekîler'den de birçok ihsana nail olan Selm, kendisini el-Hâsır değil, er-Râbiğ olarak lakaplandırmıştır.³⁰²

4.4. el-Fağl b. Abdussamed er-Rakqâşî

Rebî'a kabilesinin mevâlîlerinden olan er-Rakqâşî, aslen Rey ehlinden olup Fars asıllı, yetenekli şairlerden birisidir.³⁰³

Bermekîlerle adı özdeşleşen şairlerden biri olan er-Rakqâşî, Bermekî Hanedanı'ndan büyük bir saygı görmüş ve onlarla yaşamıştır. Her işinde Bermekîler tarafından desteklenmesinin yanı sıra Bermekîler'den elde ettiği gelire iyi bir

²⁹⁹ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.301; İbnu'l-Mu'tezz, *a.g.e.*, s.99

³⁰⁰ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.301; Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *a.g.e.*, XIX, 187

³⁰¹ Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *a.g.e.*, XIX, 187; Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.303

³⁰² İbnu'l-Mu'tezz, *Tabakâtu's-Şu'ara*, s.99

³⁰³ Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVI, 164, İbnu'l-Mu'tezz, *a.g.e.*, s.226

konuma yükselmiştir. Bermekîler de onun aracılığıyla diğer şairleri kontrol altında tutmuştur.³⁰⁴

Halife er-Reşîd, Cafer b. Yahya'yı öldürtüp el-Fağl b. Yahya, Musa b. Yahya ile Yahya b. Hâlid'i hapsedtikten sonra er-Raqqâşî, hapiste bulunan Bermekîler'i kaderlerine terketmeyip güzel bir vefa örneği sergileyerek hayatlarını kaybedene kadar sürekli onları ziyaret etmiş, birlikte şiirler söylemiş ve geceleri sohbet etmiştir. Arkalarından da birçok mersiye söylemiştir.³⁰⁵

³⁰⁴ Aynı eser, XVI, 164; İbnu'l-Mu'tezz, *a.g.e.*, s.227

³⁰⁵ Aynı eser, XVI, 164

SONUÇ

Bu çalışmada, vezir ailesi Bermekî Hanedanı'na nazmedilen şiirler, methiye ve hicviye ile mersiye başlıkları altında toplanarak Türkçeye tercüme edilmiştir. Ayrıca kendilerinin Abbâsi Devleti siyasi tarihinde edindikleri yer de incelenmiştir.

Bermekî Hanedanı'nın atası olarak kabul edilen Hâlid b. Bermek, Abbâsoğulları adına Emevîler'e karşı Horâsân'daki askeri başarılarıyla Halife Ebu'l-Abbâs es-Seffâh'ı etkileyerek halifenin güvenini kazanmış ve Abbâsi Devleti'nin vezirlik makamına yükselmiştir. es-Seffâh'tan sonra diğer halifelerle de iyi ilişkiler kuran Hâlid b. Bermek, 6 yıllık vezirlik görevinin ardından Halife el-Manşûr tarafından önce Fars diyarına daha sonra da Musul'a vali olarak atanmıştır. Bu vilayetlerdeki yönetimi ve cömertliği ile halkın sevgisini kazanmıştır.

Halife el-Mehdî, Hâlid b. Bermek'in vefatından sonra oğlu Yahya b. Hâlid'i Hârûn er-Reşîd'in mürebbiyesi olarak atamıştır. el-Mehdî'den sonra halife olan birinci oğlu Musa el-Hâdî, veliaht kardeşi er-Reşîd'i azledip onun yerine oğlu Cafer için biat almak istemiş; ancak er-Reşîd'in her zaman arkasında duran ve her türlü tehlikeye karşın canını ortaya koyan Yahya b. Hâlid'in çabaları sayesinde bu isteğini gerçekleştirememiştir.

Yahya b. Hâlid, henüz kundaktayken teslim aldığı ve oğlu el-Fağl b. Yahya'nın da süt kardeşi olan Hârûn er-Reşîd'e sadece mürebbiyelik yapmamıştır. Aralarındaki ilişki, baba-oğul ilişkisi gibidir ki, bunu er-Reşîd'in Yahya'ya "*babacığım*" diye hitap etmesinden de anlıyoruz. Hârûn er-Reşîd, halife olur olmaz hifafet mührünü çok güvendiği Yahya b. Hâlid'e vermiş ve devlet işlerinde onu serbest bırakmıştır;

ancak er-Reşîd'in annesi H ayzur an vefat edene kadar Yahya mutlak otorite sahibi bir vezir olamamıştır.

Yahya'nın el-Fa l, Cafer, Musa ve Muhammed adında dört oğlu vardı. Ancak sahip olduğu o eşsiz siyasi ve askeri yetenekleri nedeniyle halefi olarak gördüğü oğlu el-Fa l'a destek verdiği halde Halife er-Reşîd süt kardeşi olan el-Fa l'ın aksine Yahya'nın diğer oğlu Cafer'in destekçisi olmuştur. Bunun nedeni olarak ise Cafer'in sosyal ve edebi kişiliğinin, el-Fa l'ın katı ve anlaşılması zor kişiliğine göre çok daha önde olmasını gösterebiliriz. Diğer yandan Musa ve Muhammed, kardeşleri el-Fa l ve Cafer kadar ön planda olamamıştır.

Cafer, babası Yahya'nın ve kardeşi el-Fa l'ın Abbâsî Devleti'nde elde ettikleri hatırı sayılır mevki ve güce rağmen Halife Hârûn er-Reşîd'in nezdinde gerek akrabalarına gerek diğer kimselere nazaran, en fazla itibar sahibi kişi olmuştur. Öyle ki er-Reşîd, Cafer ile düzenledikleri sohbet meclislerine çok sevdiği kız kardeşi Abbâse'nin de katılmasını istediği için ikisi arasında seçim yapmamak adına onları evlendirmiştir.

Bu evlilik, Cafer'in istememesine rağmen gerçekleşmiş, sadece göstermelik bir evliliktir ve er-Reşîd kendisi olmadığı zaman Cafer'den kız kardeşi Abbâse ile aynı çatı altında sabahlamayacağına dair sözler almıştır. Ancak rivayetlere göre Abbâse, bir takım oyunlarla Cafer'i kandırarak ondan  ocuk sahibi olmuştur. Abbâse, doğumdan sonra bu çocuğu bir mürebbiye ile Mekke'ye göndermiştir.

Halife er-Reşîd'in devlet işlerini önemsememesi nedeniyle Yahya b. Hâlid ile iki oğlu el-Fa l ve Cafer, zaman geçtikçe devlet idaresinin ve hazinesinin kontrolünü tamamen ele geçirmişler ve devleti, halifeyi yok sayarcasına yönetmeye

başlamışlardır. er-Reşîd'in, haremının ve ailesinin ihtiyaçlarını kısıtladıkları gibi halifeye karşı isyan etmiş Ali b. Ebî Tâlib soyundan gelen kişileri de koruyup kollamışlardır. Şia mensubu kimseleri de devletin birçok kademesine yerleştirmişlerdir.

Bütün bu sebeplerden dolayı er-Reşîd, Bermekîler'in güçlü nüfuzları yüzünden hilafetin tehlikeye düştüğünü hissederek onları tasfiye etmeye karar vermiştir. Bermekîler'in vezirliklerinin 17. yılında, samimi dostu Cafer'in boynunu vurdurup vücudunu da ikiye böldürerek her bir parçayı Bağdat'a bulunan üç köprüye astırmış, el-Fağl ile Musa ve Muhammed'i hapsedirmiş, *babacığım* dediği Yahya'yı ise serbest bırakmıştır. Ancak Yahya oğlu el-Fağl ile ölene kadar hapiste kalmayı tercih etmiştir. Bermekîler'in bütün mallarına el konulmuşsa da bir tek Yahya'nın kardeşi Muhammed b. Hâlid'e dokunulmamıştır. Bunun nedeni olarak rivayetlerde Muhammed'in er-Reşîd'e, Bermekîler'e dair her şeyi itiraf etmesi gösterilmiştir.

Hârûn er-Reşîd, Bermekîler'in tasfiyesi sırasında veya bunun ardından ciddi bir sorunla karşılaşmamıştır. er-Reşîd'in Bermekîler'i ortadan kaldırması, İslâm dünyasına liderlik etmek için zaman zaman gizliden gizliye, zaman zaman da açıktan açığa birbirleriyle rekabet eden Arap-Fars kültürleri aralarındaki çekişmenin bir sonucudur. Hârûn er-Reşîd'in Fars kökenli bir cariyeden olma oğlu el-Me'mûn ile Arap kökenli bir cariyeden olma oğlu el-Emîn arasındaki hilafet kavgası da bu mücadelenin çarpıcı örneklerinden biridir.

Bermekîler, devlet idaresinde yaklaşık 23 yıl kadar söz sahibi olmuşlardır. Hâlid b. Bermek vezirlik makamında bulunduğu dönem, daha önce "*muhtaç*" diye adlandırılan kişilere kibarlıktan "*ziyaretçiler*" demiştir. Beşşâr b. Burd'un

cömertliğini övdüğü Hâlid, eli açık saygın kişiliğini sanki babadan oğula geçen bir genetik özellik gibi Bermekî Ailesi'ne miras bırakmıştır.

Bu mirastan yararlanarak bir pay almak isteyen birçok şair, Bermekî Dönemi'nde bu aile fertleri hakkında özenle nazmettikleri methiyeleriyle çıkıp gelmiştir. Bu methiyelerin büyük bir kısmının dili yalın ve açık olup konularını ise genellikle Bermekîler'in cömertlikleri ve sahip oldukları meziyetler oluşturmuştur. Hükümdarların dahi onların cömertlikleri yanında cimri kaldıkları zıtlık çizilerek vurgulanmış; cömertlikleri bereket getiren bulutlara, beşikteki yastıklarına ve kuraklık zamanında içi su dolu havuzlara benzetilmiştir. Onların ellerinin cömertlik yapmak, ayaklarının ise sadece yüksek mevkilere çıkmak için yaratıldığı söylenmiştir.

Halife tarafından çıkan isyanları bastırmaları için görevlendirilen el-Fağl b. Yahya, Cafer b. Yahya ile Musa b. Yahya'nın komutanlık ettiği savaşlardaki başarıları methiyelerde destansı bir şekilde dile getirilirken, üstlendikleri her işin altından muzaffer bir komutan olarak çıktıklarına dikkat çekilmiştir. Savaş alanlarında Bermekîler, keskin bakışlı şahine ve yırtıcı arslana; günlük hayatta ise doğru yolu gösteren Kutup Yıldızı'na, gecenin karanlığında parıldayan Jupiter ve Ay'a benzetilmiştir. Yine zıtlığa başvurularak asilerin onlardan ölümden başka bir şey elde edemeyeceği, yanlarında duranların ise mutluluk ve huzur bulacağı söylenmiştir. Bunların yanı sıra İslâm'ın onlarla yükseldiğinden ve İslâm'ın şerefi olduklarından bahsedilmiştir.

Ulaşabildiğimiz sınırlı sayıdaki hicviyelerde ise konu, şaşırtıcı bir şekilde Bermekîler'in, özellikle Cafer'in cimriliği ve devletin malı ile cömertlik edip

insanların gözünü boyamalarıdır. Cafer, köpeğe ve kurda benzetilmiş, hatta onun kısır bir köpektten daha cimri olduğu söylenmiştir. Bu benzetmeler ve ithamlar, çok büyük bir ihtimalle şairler ile Cafer'in arasında bir anlaşmazlık çıkmasının sonucudur; çünkü Cafer'in kaynaklarda kardeşi el-Fağl'dan daha cömert olduğu geçmektedir.

Bermekîler, güç ve itibar sahibi iken onlardan fazlasıyla gelir elde eden birçok şair, bertaraf edilmelerinden sonra büyük bir üzüntü ve acı duyarak onlara mersiyeler nazmetmişlerdir.

Büyük bir vefa örneği gösteren, Şair el-Fağl b. Abdussamed er-Raqqâşî'nin özellikle Cafer'e söylediği mersiyeler duygu yüklüdür. Hatta Cafer'in köprüde asılı beden parçasına dokunmak isteyişini, insanların el-Haceru'l-Esved'e dokunmak isteyişine benzetmiştir. Bu vefa örneğini birkaç şairde daha görüyoruz; ancak zamanında Bermekîler'e methiyeler söyleyen el-'Eşma'î, tasfiyelerinden sonra onların Mezdek'e taptığını dile getiren bir beyit de nazmetmiştir.

Açık bir dille ifade edilen mersiyelerin konusunu feleğın Bermekîler'e ihanet etmesinin yanı sıra yine onların cömertlikleri oluşturmuş; ancak bu sefer cömertliğin elinin büzüldüğü ve dünyanın Bermekîler zamanında taze bir gelirken onların yaşadığı felaketten sonra dul kaldığı gibi benzetmelere yer verilmiştir.

Bermekîler, altın dönemlerinin ardından Cafer'in idam edilmesi ile kanlı bir sonla karşılaşmış olsalar da İslâm medeniyeti için yaptıkları ve şiirlere konu olan cömertlikleri bundan sonra da araştırmacıların ilgisini çekmeye devam edecektir.

ÖZET

Bu çalışma ile I. Abbâsî Asrı'nda Halife Hârûn er-Reşîd'e vezirlik yaptıkları 17 yıllık döneme damgalarını vurarak "*Bermekîler Devri*" diye adlandırılmasını sağlayan Bermekî Hanedanı'nın lehinde ve aleyhinde nazmedilen şiirlerin Türkçeye tercüme edilmesi amaçlanmıştır. Bir giriş ve üç ana bölüm ile sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte, Cahiliye Dönemi'nden Abbâsî Devleti'nin kuruluşuna kadar geçen sürede yaşanan olaylar hakkında genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde de Bermekî Ailesi'nin kökeni, aile fertlerinin biyografileri, bilimsel ve edebi çevrede faaliyetleri ile kendilerinin yok edilmesine dair öne sürülen sebepler yer almıştır.

İkinci bölümde, birçok şairin Bermekîler'in cömertliklerini, meziyetlerini ve savaş alanlarındaki başarılarını anlattığı methiyelerin "*Bermekîler için Söylenen Methiyeler*" başlığı altında Türkçeye tercümesi gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü bölümde, Bermekîlerle anlaşmazlık yaşayan şairlerin onlar aleyhinde söyledikleri hicviyelerin ve Bermekîler'in tasfiye edilmelerinin ardından vefa gösteren şairlerin onların cömertlikleri, dostlukları ile feleğin oyunları hakkında nazmettikleri mersiyelerin Türkçe tercümelerine "*Bermekîler için Söylenen Hicviye ve Mersiyeler*" başlığı ile yer verilmiştir.

Sonuçta ise Bermekîler ile onlara nazmedilmiş şiirler hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

ABSTRACT

The Barmakids were viziers of Caliph Hârûn er-Reşîd for 17 years during the first Abbâsîd century. This period was called the Barmakid Era thanks to them. The aim of this study is to translate the poems composed for and against the Barmakid Dynasty to Turkish. The study consists of an Introduction and three main chapters, followed by the Conclusion.

In the Introduction, some general information is provided about the incidents that happened from the Pre-Islamic Period (Jahiliya) to the foundation of the Abbâsîd Caliphate. The first chapter covers the background of the Barmakid Family, the biographies of the family members, their activities in the scientific and literary fields, and the reasons put forward for their destruction.

The second chapter, entitled “*Panegyrics Composed for Barmakids,*” includes the Turkish translations of the panegyrics composed for the dynasty. It is observed that many poets mentioned their generosity, virtues and successes in the battle fields.

The third chapter, entitled “*Satires and Laments Composed for Barmakids,*” includes Turkish translations of the satires and laments composed for the Barmakids. The satires in question were composed by poets who had disagreements with the Barmakids. In the laments, poets paid tribute to the Barmakids after their violent elimination, recollecting their generosity and friendship.

In the Conclusion, a general evaluation is presented about the Barmakids as well as the poems about them.

KAYNAKÇA

el-Bağdâdî, **el-Farq beyne'l-Firaq**, (Thk. Muhammed Muhîddîn Abdulhamîd), Beyrut, el-Mektebetu'l-'Asriyye, C.1, 1416/1995.

Barthold, W., "*Bermekîler*", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, C.2, 1967.

Brockelmann, Carl, **İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi**, (Çev. Neşet Çağatay), 2. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002.

el-Câhiz, **el-Beyân ve't-Tebyîn**, (Thk. ve Şerh. Abdusselâm Muhammed Hârûn), 7. baskı, Kahire, Mektebetu'l-Hâneci, C.3, 1418/1998.

-----, **Kitâbu'l-Hayevân**, (Thk. ve Şerh. Abdusselâm Muhammed Hârûn), 2. baskı, Mısır, Şerike Mektebe ve Matba'a Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, C.1, 1384/1965.

el-Cehşiyârî, Ebu Abdullah Muhammed b. 'Abdûs, **Kitâbu'l-Vuzerâ' ve'l-Kuttâb**, (Thk. Hasan ez-Zeyn), Beyrut, Dâru'l-Fikr ve'l-Hadîş li'l-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, 1408/1988.

Dehhodâ, Ali Akbar, **Logathnameh-i Dehkhodâ**, Tahran, Mu'essese-i İntişârât ve Çâp-i Dânişgâhî, C.5, H.Ş.1373.

Demirayak, Kenan, **Arap Edebiyatı Tarihi III-Emeviler Dönemi**, 1. baskı, Erzurum, Eser Ofset Basın Yayın Matbaacılık, 2012.

Dîvân Beşşâr b. Burd, (Şerh. Mehdî Muhammed Nâşiruddîn), 1. baskı, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1413/1993.

Dîvân Mervân b. Ebî Hafşa, (Şerh. Eşref Ahmed 'Adre), 1. baskı, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1414/1993.

Dîvân Ebû Nûvâs, (Thk. ve Şerh. Ahmed Abdulmecîd el-Gazzâlî), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1404/1984.

Dayf, Şevkî, **Târîhu'l-'Edebi'l-'Arabî-el-'Asru'l-'Abbâsiyyu'l-Evvel**, 16. baskı, Mısır, Dâru'l-Me'ârif, 2004.

ed-Dûrî, Abdulazîz, **el-'Asru'l-Abbâsiyyu'l-Evvel: Dirâse fi't-Târîhi's-Siyâsî ve'l-'Idârî ve'l-Mâlî**, 3. baskı, Beyrut, Dâru't-Ṭalî'a li'l-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, 1997.

el-'Etlîdî, Muhammed Diyâb, **'Î'lâmu'n-Nâs bi'Mâ Vaqa'a li'l-Berâmike ma' Benî'l-Abbâs**, 1. baskı, Beyrut, Dâr Şâdır, 1410/1990.

Goldziher, Ignace, **Klasik Arap Literatürü**, (Çev. Rahmi Er, Azmi Yüksel), 2. baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 2012.

el-Ḥaṭîbu'l-Bağdâdî, **Târîhu'l-Medîneti's-Selâm ve 'Aḥbar Muhaddşihâ ve Zikr Kuṭṭânihâ'l-'Ulemâ' min Gayr-i Ehlihâ ve Varidihâ**, (Thk. Beşşâr Ra'avâr Ma'rûf), 1. baskı, Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, C.8, 1422/2001.

İbnu'l-Eşîr, Ebu'l-Hasen Ali, **el-Kâmil fi't-Târîh**, (Thk. Ebu'l-Fidâ' Abdullah el-Kâdî), 1. baskı, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, C.3-4-5-6, 1407/1987.

İbnu'l-Faḫîh, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Hemzânî, **Muhtaşır Kitâbu'l-Buldân**, Leiden, Maṭba'a Brill, 1302.

İbn Ḥaldûn, Abdurrahman b. Muhammed, **Mukkaddime**, (Thk. Suheyl Zekkâr), Beyrut, Dâru'l-Fikr li'l-Ṭibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', C.1, 1421/2001.

İbn Ḥallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn, **Vefeyâtu'l-'A'yân ve 'Enbâ' 'Ebnâ'i'z-Zemân**, (Thk. İhsân Abbâs), Beyrut, Dâr Şâdır, C.1, 4, 6, 1398/1978.

İbn Keşîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâîl, **el-Bidâye ve'n-Nihâye el-Ḥavâdiş Zemene'l-Fetre-es-Sîre'n-Nebeviyye**, (Thk. Me'mun Muhammed Sa'îd eş-Şağircî), 2. baskı, Beyrut, Dâr İbn Keşîr, C.10, 1431/2010.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Muslim, **'Uyûnu'l-'Aḥbâr**, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, C.1, 1343/1925.

İbnu'l-Mu'tezz, Abdullah, **Ṭabaḫâtu's-Şu'arâ'**, (Thk. 'Abdu's-Settâr Ahmed Fâc), 2. baskı, Mısır, Dâru'l-Ma'ârif, tsz.

İbnu'n-Nedîm, **el-Fihrist**, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife li'l-Ṭaba'a ve'n-Neşr, tsz.

İbnu't-Ṭikṭakâ, **el-Fahri fi'l-'Âdabi's-Sultâniyye ve'd Duveli'l-İslâmiyye**, Beyrut, Dâr Şâdır, tsz.

el-'İsfehânî, Ebu'l-Ferec Ali b. el-Huseyn, **Kitâbu'l-'Ağânî**, (Thk. 'Abd Ali Muhennâ), 1. baskı, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, C.18, 1407/1986.

-----, **Kitâbu'l-'Ağânî**, (Thk. İhsân Abbâs, İbrahim es-Sa'âfin, Bekr Abbâs), 3. baskı, Beyrut, Dâr Şâdır, C.3, 16, 19, 23, 1429/2008.

-----, **Meḳâtilu't-Ṭâlibiyyîn**, (Thk. ve Şerh. Ahmed Şaḳr), 2. baskı, byy., Menşûrâtu'ş-Şerîfi'r-Redâ, 1416.

Kaya, Mahmut, **"Beytü'l-Hikme"**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, C.6, 1992.

el-Ḳazvînî, Zekerriyya b. Muhammed b. Mahmud, **'Âşaru'l-Bilâd ve 'Aḥbâru'l-'İbâd**, Beyrut, Dâr Şâdır, tsz.

el-Maḳdisî, Muṭahhar b. Ṭâhir, **Kitâbu'l-Bed' ve't-Târîh**, byy., Mektebetu'ş-Şaḳafeti'd-Diniyye, C.VI, tsz.

el-Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. el-Huseyn, **Murûcu'z-Zehab ve Me'âdinu'l-Cevher**, (Thk. Muhammed Muhîddîn Abdulhamîd), Beyrut, el-Mektebetu'l-'Asriyye, C.3, 1408/1988.

Öztuna, Yılmaz, **Devletler ve Hânedanlar-İslâm Devletleri**, 2. baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, C.1, 1996.

eş-Şûlî, Ebu Bekr Muhammed b. Yahya, **Kitâbu'l-'Evrâḳ-Ḳısm 'Ahbari'ş-Şu'arâ'**, 1. baskı, Mısır, Maṭba'atu'ş-Şâvî, 1934.

eṭ-Ṭaberî, Muhammed b. Cerîr **Târîhu'l-'Umem ve'l-Mulûk**, (Thk. Muhammed Ebu'l-Faḳl İbrahim) 2. baskı, Mısır, Dâru'l-Ma'ârif, C.6-7-8-9, tsz.

el-Ya'ḳûbî, Ahmed b. Vâdiḥ, **Târîhu'l-Ya'ḳûbî**, (Thk. Abdu'l-Emîr Mehanâ), 1. baskı, Beyrut, Şeriketu'l-'İlmî li'l-Maṭbû'ât, 1431/2010.

Yâkût el-Hamevî, **Mu‘cemu’l-Buldân**, Beyrut, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, C.1, 5, tsz, 1986.

Yıldız, Hakkı Dursun, “*Abbâsiler*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, C.1, 1988.

-----, “*Bermekîler*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, C. 5, 1992.